

גיליון מקיף לבירורי הלכה ומנהג אליבא דהלכתא

גיליון מס' 14
חשון תשס"ח

בהלכות תפילה
טוש"ע ומשנ"ב או"ח
סימנים קי"ד - קנ"ב

גיליון רשת כוללי הערב "אליבא דהלכתא" שעל ידי ישיבת "חברת אהבת שלום" רמת בית שמש, ביתר עילית, אלעד, מודיעין עילית, רמות, בית וגן, רוממה, תל ציון, נוה יעקב, רמת שלמה,

בגיליון:

בירור הלכה

בירורי הלכות אליבא דהלכתא

הוראת הלכה

שאלות אקטואליות
ובירורי הלכות

עיון הלכה

פלפולים וחקירות בהלכה

תשובות ופסקים

בירור דעת גדולי הפוסקים
וחידושיהם

פניני הלכה

ליקוט פנינים בהלכה

שי"ח הלכה

שו"ת הגר"ח קנייבסקי שליט"א

המנהג וטעמו

בירור שרשי מנהגים
וטעמיהם

האיר המזרח

מראי מקומות בפסקי
רבנותיו הספרדים זיע"א

מדרש הלכה

המדרש והאגדה בהלכה

מקור ההלכה

בירור ההלכה במקורותיה

גנזי הלכה

גבוזות בהלכה
מכת"י גדולי הפוסקים ז"ל

עוד יוסף חי

בירור וליבון במשנתו
של מרן ה"בן איש חי"

הערות והארות

הערותיהם של
אברכי ורבני הכוללים

מכתבים ותגובות

מכתביהם ותאובותיהם
של צורכי מרבנן

ביני עמודי

עיונים בהלכה מחכמי ורבני
בית המדרש "אהבת שלום"

לאמתה של הלכה

בירוי ענינים ומקורות
בכתבי הארי"י ז"ל

מאת הגריי"מ הלל שליט"א

בירור הלכה

בדין נזכר שלא שאל גשמים אחר שומע תפילה, ובדין טעה בזו ובזו א. בשאלת גשמים ב. בהבדלה

כתב הר"מ בפ"י תפילה ה"ט ובשו"ע סי קי"ז סי"ד דמי ששכח שאלה בברכת השנים אם נזכר קודם שומע תפלה שואל את הגשמים בשומע תפלה, ואם נזכר אחר שאמר שומע תפלה חוזר לברכת השנים, [ואם לא נזכר עד שהשלים כל תפלתו חוזר לראש ומתפלל שנית], וכן דעת הר"ף ורוב הראשונים, אכן דעת רב האי גאון דחוזר לשומע תפילה, וכמבואר בירושלמי, שהרי כל שלא הזכיר טל ומטר בברכת השנים מזכיר בשומע תפילה. ובראש"י ברכות פ"ד סי י"ד הקשה על דעת רב האי גאון, מהא דאיתא בברכות לג. בדין הבדלה, דמי שטעה ולא הבדיל בתפילה ששוב טעה ואכל לפני שהבדיל על הכוס, הריי"ז חוזר ומתפלל ומבדיל בתפילה, וכך אמרו שם טעה בזו ובזו חוזר לראש, וכ"ה ברי"ף שם [ג:], הרי דמסקנת הש"ס דכל שטעה וחזר וטעה חוזר לתחילת דינו, וה"נ מן הדין דכיון שטעה בברכת השנים ובשומע תפילה יחזור לברכת השנים, וצ"ע.

ואשר נראה בישוב דעת רב האי גאון, דנראה דדוקא בההיא דהאכל לפני שהבדיל על הכוס חשיב טעות בתרתי, דמה שלא הזכיר הבדלה בתפילה חשיב טעות, וכן מה שאכל לפני הבדלה חשוב טעות, כמבואר בראש"ד דאסור לאכול קודם הבדלה, וכיון דטעה בתרתי קנסיון ליה לחזור לראש.

ויש להוסיף בזה, דהלא שאלת הגשמים ניתקנה בברכת השנים, וברכת השנים בלא שאלת גשמים הואי ריעותא בברכת השנים, ואף שאינה מעכבת מ"מ יסוד הדין נאמר שתהא ברכת השנים עם שאלת געמים, משא"כ השואל גשמים בשומע תפילה אין כאן קיום גוף הברכה עצמה, דכלפי הברכה הואי ליה כשאר כל בקשת צרכיו, וממילא דמה שלא ביקש גשמים בשומע תפילה אין נחשב טעות בברכה כלל.

וביותר נראה בזה בישוב דעת רב האי גאון, דבההיא דלא הבדיל בתפילה וגם אכל לפני הבדלה, אם יבדיל על הכוס הרי עדיין בן ההבדלה עומדות במקומן, ודא שלא הבדיל בתפילה, ושנית שאכל לפני הבדלה, אכן בההיא דשאלת גשמים אם יחזור לשומע תפילה שוב אין כאן שום טעות בשומע תפילה, דכיון שחזר והזכיר בשומע תפילה הרי שתוקנה שאלת הגשמים בשומע תפילה, ונמצא שאין כאן טעות בשומע תפילה. באופן אחר קצת יש לבאר שיטת רב האי גאון, דמי שלא הבדיל בתפילה אף אם יבדיל על הכוס הרי חסר לו עדיון דין ההבדלה שבתפילה, כמו שיבואר לקמן דדין הבדלה בתפילה הוא מדיני הבדלה, ולכן חוזר לראש לקיים דין הבדלה כעיקר דינו, אך מי שלא שאל בברכת השנים אלא בשומע תפילה אין חסר לו כלום בדין שאלת גשמים, דשאלת הגשמים נתקיימה כתיקונה, רק שחיסר במטבע ברכת השנים, וזה אינו מעכב.

ברם דעת הר"מ [והוב הראשונים] דאם לא שאל גשמים אף בשומע תפילה חוזר לברכת השנים, וכתב הכס"מ דמקום מהסוגיא דברכות לג. דאם טעה בזו ובזו חוזר לראש, וכן מבואר מדברי הראש"ש והראב"ד, כמש"נ.

ותמורה, דהאך נימא דמקור דברי הר"מ הוא מדינא דאם טעה בזו ובזו חוזר לראש, והרי הר"מ השמיט סוגיא זו דאיתא בברכות לג. דטעה בזו ובזו, ועיוון בב"י או"ח סי' רצ"ד מחדש א' שהביא סוגיית הש"ס בברכות שם, וסיים ולא ראיית' להרמב"ם שהזכיר דין זה, ולא ידעתי מלה, ע"כ, הא מהית נמאח שהיה"ח השמיט סוגיא זו משמע דלא ס"ל כן, ואי"כ שוב צ"ע מקור דברי הר"מ כאן שחוזר לברכת השנים, וצ"ע.

[ובדוחק י"ל בדעת הר"מ (ששמיטת סוגיית הש"ס), דס"ל דכל עיקר דינא דטעה בזו ובזו חוזר ומתפלל, לא נאמר אלא במקום שיש טעות בתפילה, אכן למשנ"י לקמן דדין הבדלה בתפילה הוא מחמת לואא דחובת הבדלה בין שבת לחול, אי"כ נמצא דגוף התפילה ממוקנת היא, ואי"כ י"ל לדעת טעום דהבדלה בתפילה היא גם מדין הזכרה מעין המאורע, אך דעת הר"מ דהוא רק מדין הבדלה בתפילה, (ועדיין צ"ע מקור), אשר לכן דעת הר"מ דלא כסוגיית הש"ס בברכות שם ועדיין צ"ע].

והנראה לדון בישוב דעת הר"מ, דמה שהכריע שחוזר לברכת השנים אין מקורו מהסוגיא דברכות שם, אלא סברא היא, והוא עפ"י שם שנתבאר לעיל דחלוק דין שאלת גשמים בברכת השנים משאלת גשמים בברכת שומע תפילה, דבברכת השנים יש קיום דין של שאלת גשמים, ונקבע מקום השאלה בברכה זו, אך השאלה בברכת שומע תפילה אין בה קיום דין בברכת שומע תפילה, ואי"כ בתפילה זו יש לו כבר ברכה מתוקנת של שומע תפילה, וכאשר חוזר לשומע תפילה אין כאן חזרה של ברכה מתוקנת יותר, ואי"כ אין חשיב לחזור מ"מ אין לו אפשרות לחזור ולבקר ברכת שומע תפילה כיוון שכבר ביקר אותה כתיקונה, ומבואר היטב שיטת הר"מ.

[ואולי יש להוסיף, דשאלת גשמים מעכבת היא בברכת השנים, ואף דאינה מעכבת בתורת מטבע הברכה (שהרי אם שאל בשומע תפילה יצא), מ"מ התיבס הוא שטום דכל תפילה ואף שה שאלת גשמים הרי שברכת השנים מחוקקת היא בזה, ולכן שפיר יכול לחזור לברכת בזה עליו כיון שטעה בברכה זו בטעות המעכבת, משא"כ ברכת שומע תפילה משאל הזכיר בה גשמים אין בה שום ריעותא, וממילא אין שייך לחזור לשומע תפילה וכמש"נ].

אמירת אתה חוננתנו א. הזכרה מעין המאורע ב. חובת הבדלה

ואשר נראה בזה עוד בישוב דעת הר"מ באופן נפלא, דהנה יש לחקור ביסוד חיוב אמירת אתה חוננתנו בתפילה, האם עיקרו מדין הזכרה מעין המאורע, אשר מקורו ברש"י סוכה מז. [דה"ל] דמהא דכתיב ברוך ה' יום יום למדנו ליתן לו כל יום מעין ברכותיו ולהזכיר מעין המאורע, וה"נ הזכרת המאורע של מוצאי שבת הוא ענין ההבדלה, או דנימא דדין אמירת אתה חוננתנו הוא מחובת ההבדלה, שנצטוונו להבדיל בתפילה.

והנה דעת הרדב"ז ח"ב סי שס"א שאם לא התפלל ערבית מתפלל למחרת תפילת תשלומין ואין אומר בה אתה חוננתנו, והקשה במג"א סי רצ"ד סק"א וז"ל, צ"ע דמחזילה כשהיו מבדילין בתפילה [ולא על הניח] ודאי היה צריך להבדיל ביום ראשון, ועכשיו [אחר התקנה להבדיל על הכוס] ג"כ צריך, וכן ששמע בגמ' שאם הבדיל על הכוס קודם

גיליון מקיף לבירורי הלכה ומנהג

אליבא דהלכתא

שהתפלל אעפ"כ צריך להבדיל בתפילה דעיקר תקנתא הוא להבדיל בתפילה. ובפעולת צדיק ח"ב סי קכ"ט השיג על המ"א וז"ל, זמן הבדלה על הכוס עד יום ד', אך בתפלה אזולין בה בתר חובת שעתיה וכמ"ש באר"ח סי ק"ת, אבל אם עבר זמנה ומשלימה בתפלה אחרת אינו מזכיר שוב מעין המאורע, ראה ממי שלא התפלל בשבת או ברא"ח ומתפלל במוצ"ש או במוצאי ר"ח תשלומין דאז אינו מזכיר בתשלומין המאורע הראשון דירק, ושוב מציאתי בספר עמודי שמים [תנא] שהשיג על המ"א, עכ"ל.

אשר נראה בפשוטו בישוב דעת המ"א, דיסוד אמירת אתה חוננתנו במוצאי שבת אינו מהלכות הזכרה מעין המאורע, אלא עיקרו חובת הבדלה, דכך תיקנו חכמים לקיים חובת ההבדלה בשעת תפילה, ואי"כ ודאי דכל זמן דרמיא קמיה חובת הבדלה בתפילה מבדיל, אף שאינו מעין המאורע, [ואף אם נימא דמוצאי שבת חשיב זמן ומאורע לענין ההבדלה, מ"מ אמירת אתה חוננתנו אינו שייך למאורע זה, וכמו שנתבאר].

וכן מבואר בברכות לג. דבתחילה קבעו להבדלה בתפילה ואח"כ קבעוה על הכוס, הרי דעיקר דין הזכרת הבדלה הוא מדין הבדלה, שקבעו למעשה ההבדלה בתוך התפילה, והדברים מוכרחים מתוך דברי הראב"י"ה והרא"ה שכתבו דאף שאמרו תפילת ערבית רשות מ"מ במוצאי שבת תפילת ערבית חובה כדי שיהא מבדיל בתפילה, הרי מבואר שאין הבדלה מדיני התפילה שצריך להזכיר בה מעין המאורע, שהרי כל עיקר תפילה זו רשות היא, אלא יסודו מהלכות חובת הבדלה.

ונפ"מ במה שנחלקו הפוסקים בדין מי שלא התפלל ערבית במוצאי שבת, ומתפלל למחרת תפילת תשלומין, אימתי אומר אתה חוננתנו. בראשונה או בתפילת תשלומין, דדעת התוספתא שבת שאמרו בתפילת תשלומין, והגרע"א בגליונו באר"ח סי רצ"ד ס"א תב דאומרה בראשונה, ומדבריו נראה להטעם הוא דאי"ז מחובת התפילה של מוצ"ש, אלא חובת הבדלה בתפילה, וכע"ז מובא בכתבי הגר"ח סי ב' דצריך לאמרה בתפילה ראשונה, לפי שתקנת אתה חוננתנו שייכא לתפילה ראשונה שלאחר השבת, ולא לתפילה מוצאי שבת, ולמשנ"י שהוא חובת הבדלה הרי בודאי שכן הוא שחובתה שייכא לתפילה ראשונה ולא לערבית של מוצ"ש דזווקא.

הלא מעתה נראה, דכל מה דמי שלא הבדיל בתפילה ואכל קודם הבדלה נחשב טעה בתרתי, זהו רק משום שטעה בתרתי במוצאי שבת, והוא עפ"י משנ"י דאמירת אתה חוננתנו היא מחובת הבדלה, ואי"כ הריי"ז נחשב כטעה ב' פעמים במצות הבדלה, ודא שלא הבדיל דין בתפילה, ושנית שאכל קודם הבדלה שזהו טעות במצות ההבדלה, דזמן הבדלה הוא קודם אכילה, [ואין זה איסור אכילה בלבד, וכמו שיבואר לקמן].

הלא מעתה נראה בדעת הר"מ [ששמיטת הר' מנאי דטעה בזה ובזה], דהמבדיל בתפילה ואכל קודם הבדלה אי"ז טעות בתרתי, דס"ל להרמב"ם דדין הזכרת הבדלה בתפילה אינו מהלכות הבדלה וכמשנ"י, אלא הוא מדין הזכרה מעין המאורע, ואי"כ מה שלא הזכיר הבדלה בתפילה אינו טעות במצות הבדלה אלא טעות בתפילה, ומה שאכל קודם הבדלה זהו טעות בהבדלה, וכיון דאין כאן טעות בתרתי בענין א' אין שייך כאן הדיון שחזרו לראש, כמשנ"י דלא נאמר דין זה אלא בב' טעויות בענין אחד, [ועדיין צ"ע מקור].

ובאמת שהוא מוכרח בדעת הרמב"ם, שהרי מנה בפ"כ תפילה ה"ב דין אמירת אתה חוננתנו יחד עם כל הזכרות מעין המאורע, ואע"כ דעיקרה נתקן בתורת חובת הבדלה, מ"מ הרי מצות הבדלה לא שייכא לחפצא של תפילה ועמידה לפני המזלך, ועי"כ כשתיקנו להבדיל בתפילה הגדירוהו בתורת הזכרת מעין המאורע, שרק בכך הרי אף הוא שייך לעיקר החפצא דתפילה.

ויסוד לזה, מהא דאיתא ברי"ה לה. שר' יהודה היה מתפלל אחת לשלשים יום, [ועיוון בהשגת הרשב"י על הר"מ עשה ה' שהוכיח מהו דדין תפילה בכל יום אינו מותר], וראיתו מובא בשם יד אליהו כתבים אות ה' להקשות, דהלא במור"ש מחויב להתפלל משום חובת הבדלה בתפילה, ותינץ דחובת הבדלה בתפילה הוא דין הזכרה מעין המאורע, וכל שאינו מחויב בתפילה אינו מחויב בהבדלה זו, וזהו מקור שליטת הר"מ.

ויסוד הדברים בזה כמשנ"י, דאף דעיקר חובת ההבדלה היא חובת גברא להבדיל בין שבת לחול, מ"מ מה שתיקנו שיהא בתפילה אין זה חובת הבדלה גרידא, אלא שהוא נעשה ממטבע שטבעו בברכת אתה חנון, וממילא דכל מי שפטור מתפילה פטור אף מחובת ההבדלה בתפילה, וסמך לזה מהמבואר בדברי הגרע"א סי רצ"ד דמי ששכח לומר אתה חוננתנו במוצאי שבת אינו שטלמו ביום ראשון, וצ"ע בזה, דהרי מחויב להבדיל בתפילה, וחזיון דעיקר חובה זו נתקנה רק בתפילה ראשונה שלאחר השבת, ועי"כ דגדר הדיון בזה שהוא נעשה ממטבע התפילה, וקבעו כן רק בתפילה ראשונה, וכן חובת גברא הוא להבדיל בתפילה, למה לא יוכל להשלים כשאר תפילות.

הלא מעתה מיושבת היטב דעת הר"מ, דכלל זה אמת לדינא דמי שטעה בתרתי חוזר לראש, ולכן הכריע הר"מ דמי שלא שאל גשמים בברכת השנים ובשומע תפילה חוזר לברכת השנים, ואף הדושים' אמר רק דינא אף לענין הבדלה, הרי בזה י"ל דדעת חז"ר שם דדין הבדלה בתפילה הוא מהלכות חובת הבדלה, ושפיר מיקרי טעה בזו ובזו, דעת הר"מ דלא כסתמא דהש"ס זה אלא דדין הבדלה הוא מהלכות תפילה, ואי"כ לא מיקרי דטעה בתרתי וכנ"ל, ולכן השמיט הר"מ הלכה זו לדינא.

בדין שאלת גשמים אם הוא ממטבע הברכה

בתוס' ברכות כז. [דה"טנ] הביאו שיטת רבינו יהודה, דמי ששכח להזכיר יעלה ויבוא במנחה דר"ת, שוב אין לו תשלומין תפילה בערבית במוצאי ר"ח, דכיון שכבר התפלל אלא שחיסר ההזכרה אי"כ לא יריוח כלום אם יתפלל במוצאי ר"ח שהרי לא יזכיר בה יעלה ויבא, וה"ה נמי אלא התפלל במנחה בשבת י"ח שלמות ולא הזכיר של שבת, דבערבית במוצ"ש לא יתפלל שטים, דכבר התפלל י"ח ברכות, ובמה שישוב וישלים עוד תפילת ערבית של חול לא יריוח כלום יותר ממה שכבר התפלל, עי"כ.

וכתבו בתוס' דהרי"ף פליג עליו, דהנה מבואר בסוגיא שם דמי ששכח תפילת מנחה בשבת, מתפלל ערבית שטים ומבדיל בראשונה, דתפילת חובה קודמת לתפילת תשלומין, וכתב הר"ף דאם הבדיל [במזיד] בשניה גילה דעתו שראשונה התפלל לשם תשלומין, וצריך להתפלל שוב תפילה שלישית, ואף דבתפילה זו שהוא מתפלל לא יריוח כלום יותר ממה שהתפלל בראשונה עכ"ז חוזר ומתפלל, וזהו דלא כשיטת רבינו יהודה, עכ"ל.

ובזכרון שמואל סי כ"ב ביאר פלוגת הר"ף ורבינו יהודה, דדעת הר"ף דמי שלא הזכיר יעלה ויבוא הוי כמי שלא התפלל כלל וממילא צריך לחזור ולהתפלל תפילת תשלומין, אך שאין מריוח ההזכרה, אכן דעת רבינו יהודה דהוי כאילו התפלל אלא שחסר לו הזכרת יעלה ויבוא, ולכ עיקר תפילת תשלומין באה רק להשלים את חסרון ההזכרה, וממילא כל שלא ישוב להזכיר יעלה ויבוא אינו משלים כיון שלא יריוח במה

שיתפלל תפילת תשלומין, עכ"ד.

והנה בכתבי הגר"ח סי א' כתב, דכ"ז נכון רק לענין מי ששכח יעלה ויבוא, ומשום דאף שלא הזכיר יעלה ויבוא חשיב כאילו התפלל, דחובת הזכרה דיעלה ויבוא אינו מטבע שטבעו חכמים בברכת העבודה, אלא שחכמים הצריכו להזכיר בה יעלה ויבוא, ולכן צריך להתפלל שוב כדי שיזכיר יעלה ויבוא, ולכן דעת רבינו יהודה דאם בתפילת התשלומין לא ישוב לומר יעלה ויבוא, שוב אין מקום לחובת תפילת תשלומין. ואשר לפי"ז העלה הגר"ח לדינא, דמי ששכח ולא הזכיר טל ומטר במנחה בערב שבת, דהדין הוא דמתפלל ערבית שטים, ואף דבערבית בשבת לא יזכיר טל ומטר, ואי"כ נימא דמי יריוח בזה שהוא חוזר ומתפלל, ואמר הגר"ח דשאלת גשמים הוא מטבע שטבעו חכמים בסדר התפילה, וכיון שלא שאל גשמים הרי שלא יצא כלל ידי חובת תפילה, והוי כאילו לא התפלל כלל, ולכן מן הדיון צריך להתפלל שוב, עכ"ד.

והנה בשו"ת חסד לאברהם מהדו"ת סי כ' כתב בפשיטות דלא כהגר"ח, והוא דהא דבטל ומטר מחזירין אותו, לאו משום דהעדר ההזכרה הו"ל כמאן דלא צלי כלל, דאף בלא שאלה והזכרה יצא ידי חובת תפילה, אלא דחוזר ומתפלל לצאת ידי"ח הזכרה ושאלה, עי"כ, הרי דפשיטא ליה דאי"ז שינוי מטבע, ולא הוי כאילו לא התפלל כלל, ואי"צ לחזור ולהתפלל אם לא יתקן ולא יריוח בתפילתו השניה.

אכן מדברי הפרי"ח נראה לא כן, דהנה בסי ק"ח הביא הפרי"ח דעת מוהר"ש גארמייזאן דמי שהתפלל ברי"ח ושכח ולא הזכיר יעלה ויבוא, האם חשיב תפילה אלא שחסר לו תשלומין, או דלא הוי תפילה כלל, דדעת הר"ף דאם התפלל ברי"ח ולא הזכיר יעלה ויבא חשיב כאילו לא התפלל ורבינו יהודה נחלק עליו בזה [ושרי כן בארצי צבי סי כ"ז], וזהו דלא כדברי הגר"ח דמי שלא שאל גשמים ודאי שאין זו תפילה כלל.

[ובשורת הר' צבי או"ח דא' סי כ"ז הביא דברי הגר"ח והשיג עליו, דאם הזכרת יעלה ויבא איננה בכלל מטבע הברכה, כ"ש שהזכרת טל ומטר לאו בכלל מטבע הברכה היא, שהרי הזכרת יעלה ויבא מקומה רק בברכת רצה, ואילו לענין הזכרת טל ומטר קרייל בשו"ע סי קי"ז ס"ה שאם לא שאל טל ומטר נזכר קודם שומע תפלה שואל בשומע תפלה, עוד הביא שם שבמג"א סי ק"ח סקט"ז מבואר שלא כהגר"ח].

ובארצי צבי שם הביא הרבה נפקותות לדינא בפלוגתת הפרי"ח ומוהר"ש גארמייזאן, האם ברכות תפילה זו שהחסיר בה שאלת גשמים או יעלה ויבוא עולות לו למנין מאה ברכות, עוד נפ"מ כתב דאם יעלה ויבוא הוא דין נוסף ולא מעצם מטבע התפילה, אי"כ אין זה אלא חובת היום, ואשה פטורה מכך ככל מ"ע שהזמ"ג, עוד נפ"מ אם הזכרה זו היא חלק מן התפילה לענין שצריך לאמרה בלחש, [וזה בודק].

בגדר שאלת גשמים בתפילה א. נוסח ברכה ב. בקשת צורך ג. חובת שאלה
במ"ב סי קי"ז סק"ה, בדין בן א"י שנמצא בח"ל או בן ח"ל שנמצא בא"י, האם הוא שואל גשמים כמנהג מקומו או כמנהג המקום שעומד שם, ולדינא לא הוזכר. והנראה, דבעיקר דין שאלת גשמים שבתפילה, נתחדש בו דאין זה נוסח ברכה בלבד, ושכאר כל התפילה שנתקנה על צרכי ישראל, כגון על הדעה על האהלה ועל הרפואה, דברכת רפואה וגואולה וכו' המה רק נוסח תפילה על צרכי הציבור, לא כן שאלת גשמים דנתחדש בה דין מחודש של חובת שאלה, והטעם לכך י"ל עפ"י משנ"י דענין מיוחד הוא לענין הגשמים שאין באין אלא ע"י תפילה, כמבואר ברש"י בפרשת בראשית שלא ירדו גשמים לפני שבא אדם והתפלל עליהם, כי אין יורדין אלא בתפילה. ויסוד לזה, דהנה בתענית ב' איתא דצריך להזכיר את הגשמים בתפילה, ואמרו שם ונמנל דבתפילה, ומשני דכתיב לאהבה את ה' אליהם וילעבדו בכל לבבכם, איזו היא עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפילה, וכתיב בתרי' ונתת' מטר ארצכם וגו', ובפשוטו כוונת הש"ס כזה כמו שבאר בשפת אמת שם, דענין מיוחד הוא שיש בגשמים שאינם באין אלא על ידי תפילה, ולכן קבעו חכמים הזכרת גשמים בתוך סדר התפילה. ובשפת אמת תמה מאד על מה שהש"ס הוצרך לזה דכיון דגשמים באים ע"י תפילה לכן מזכירין אותם בתפילה, והלא חובת הזכרת גשמים היא מפני שהיא מגבירות ה' כמו מתיא אסורים וזווקף כפופים, וכך היא צורת התפילה להיות משבח ואח"כ מבקש צרכיו כמבואר כן בדברי הר"מ פ"א תפילה ה"ב, ותינץ דהנה אם לא הזכיר אחד משאר השבחים אינו מעכב, ואילו שבח זה של גשמים מעכב, ועי"כ שיש בו דין הזכרה בפני עצמו, עיו"ש.

והנראה באופן אחר, דהנה בחובת הזכרת גשמים איכא תרתי, חדא מדיו גבורות ה', כמו שמזכירין תחית המתים וכדו, ושנית שיש בזה ריצוי שאלה, כמו שמפורש כן בתענית ד': שהזכרה היא ריצוי תפילה, והנה כלפי דין הזכרת גבורות ה' הרי בזה ודאי דמקומה בתפילה, ומעתה נראה דכל מה שהזכרת גשמים מעכבת אין זה מדין הזכרת שבחו של מקום, דבזה דינו כשאר כל השבחים, אלא מדיו ריצוי שאלה הוא דאיתני עלה.

ואשר על זה הוא דמקשה הש"ס מנלן דבתפילה, היינו דמנלן דהאי ריצוי צריך להיות דוקא בשעת תפילה, דבשלמא שאלת גשמים, ודאי שמקומה בתפילה כדרך כל שאר בקשת צרכים שמקומם בתפילה, אך הזכרת הגשמים שאינה באה אלא לריצוי, בזה הוא דפריך הש"ס מנלן דבתפילה, ועי"י משני דהוא משום דעיקר גשמים אין באין אלא דרך תפילה ועבודה כמשנ"י, והיינו דאף הזכרת גשמים שהיא ריצוי שאלה באה דרך עבודה בלבד.

הן הן הדברים שנתבארו לענין הזכרת גבורות גשמים נראה לענין שאלת גשמים שאינו בא כבקשת צרכים בלבד כשאלת רפואה וגואולה, דהתם מחובת התפילה הוא לבקש כל צרכי ישראל, ואנשי כנסת הגדולה תיקנו לנו מהו סדר צרכי ישראל בכללותו שעליהם תקנו י"ח ברכות, אכן שאלת גשמים חובת גברא היא לעצמה לשאול הגשמים, ומקומו בתפילה, שר"י שהאר"ך בענינים אלה במשנת חיים עמים' תענית סי א', עיו"ש בטוב טעם ודעת.

ומעתה נראה כלפי ספק של המ"ב ה"ל, דכלפי דין נוסח התפילה הרי שבזה כל אחד אומר כפי מנהג המקום שהגיע משם, אך כלפי הדיון המסוים של שאלת גשמים, בזה הוא תלוי בכל מקום שעומד ומתפלל, ולא תליא בנוסח התפילה שהוא מחויב בה.

רשת כוללי ערב

אליבא דהלכתא

דהלכתא

שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

הרה"ח ר' נחום יואל

בהרה"ח חיים יעקב ע"ה

הלפרין

מנעם המהרש"ל ובעל סדר הדורות

נלב"

תשובות ופסקים

זמן שאלית ותן טל ומטר

בשו"ע (סי קי"ז סעי א') איתא: ברכת השנים צריך לומר בה בימות הגשמים ותן טל ומטר ומתחילין לשאול מטר בחוצה לארץ בתפילת ערבית של יום ס' אחר תקופת תשרי (ויום התקופה הוא בכלל הס') ובארץ ישראל מתחילין לשאול בז' במרחשון. ובמ"ב (ס"ק ה') כתב ובא"י וכו'. לפי ששם צריך לגשמים לפי שגבוה הוא מכל הארצות משא"כ בגולה ואנו בכל חו"ל בתר בני גולה דבבל אזלינן.

בן חו"ל שטעה ושאל גשמים קודם יום ס' לתקופה

בשו"ע (שם סעי ג') איתא: אם שאל מטר בימות החמה מחזירין אותו.

ובמ"ב (ס"ק י"ג) כתב: עיין ביה"ל דאם שאל מטר אחר החג אף קודם ס' דתקופה במדינות הצריכות למטר בתחילת החורף צריך לחזור ולהתפלל רק בתורת נדבה. ובביאור הלכה (ד"ה הצריכים מטר) כתב שיחזור ויתפלל ויתנה אם לא יצאתי ידי תפלה עד עתה תהא לחובה ואם יצאתי תהא לנדבה. ועיי"ש בביאור הלכה מה שהאר"ך בדין זה.

ויש לציין שרבים האחרונים דס"ל כדעת הרדב"ז והברכ"י שמובא בביאור הלכה שם דאין צריך לחזור ולהתפלל יעוין בהגהות רעק"א (שם סעי ג') ותהלה לזוד (שם סק"א) ובכף החיים (שם ס"ק ח').

בן א"י שטעה ושאל גשמים בין שמחת תורה לז' במרחשון

בארחות חיים (שם סק"א) כתב: עיין בשו"ת חיים לעולם סימן א' מיום שמיני עצרת עד ז' חשוון לבני א"י וכן לבני חו"ל אם טעה ואמר ברך עלינו במקום ברכנו [בני ספרד אומרים בימות הגשמים ברך עלינו ובימות החמה ברכנו] אם צריך לחזור. והעלה שם דלבני ארץ ישראל לכו"ע אינו חוזר אמנם לבני חו"ל במחלוקת הוא שנוי ובסוף התשובה הביא תשובת מהריק"ש כת"י סי' פ"ז שמסכים דלבני חו"ל חוזר.

וכן שמעתי מרבותינו מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל ומרן הגר"ש אלישיב שליט"א דבן א"י ששאל וטל וטל ומטר בין שמחת תורה לז' במרחשון אינו חוזר.

ובכ"ב בס' אשי ישראל (פרק כ"ג ס"ק קפ"א) בשם מרן זצוק"ל דאם שאל טל ומטר אחרי החג אף קודם ז' חשוון אינו חוזר והטעם דחשיב זמן גשמים, ואף שגם בזמן הזה שייך הטעם של עולי גרלים [כמבואר בר"ן תענית י' ע"א דאף אחר חורבן בית המקדש היו מתאספים בירושלם]. אך מ"מ אין הדבר מפריע כ"כ לתיירים וכדו' אם יתחיל לרדת גשם קודם. וכ"ה בהגהות ביצחק יקרא על המ"ב להגר"א בנבצל שליט"א בשם מרן זצוק"ל וכן כתבו בס' שגיאות מי יבין (סי' י"ג ס"ק פ"ו) ובס' בשבילי המנהג (ח"ג עמ' ק"י) בשם הג"ר ברוך אויערבאך זצ"ל דכן הורה אביו מרן זצוק"ל. וע"ע בשו"ת רבבות אפרים ח"ו סי' ת"י אות ו' וח"ח סי' כ"א. ובשו"ת אבני יספה ח"א סי' ט"ז.

וכן כתב בשו"ת אור לציון (ח"ב פרק ז' סעי' ל"א): שאל מטר אחר חג הסוכות לפני שבעה במרחשון אינו חוזר, אף שאם שאל מטר בימות החמה מחזירין אותו, כמבואר בשו"ע בסיומן קי"ז סעי' ג' היינו משום שגשמים בימות החמה סימן קללה הם כמבואר בגמ' תענית ג' ע"ב וברש"י שם, משא"כ לאחר החג שהוא זמן גשמים, אלא שאין שואלין עד ז' במרחשון משום הטעם המבואר בתענית י' ע"א, כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת וכיון שאינו סימן קללה, אינו חוזר.

ובס' מרא דשמעתא (אות ל"ג) כתב דגאב"ד ירושלם הגה"צ רבי משה אריה פריינד זצ"ל צידד לומר בטעה ואמר ותן טל ומטר מיום שמיני עצרת עד ז' חשוון שיתפלל עוד הפעם תפילת נדבה. וכן כתב בשו"ת להורות נתן (ח"ז סי' ה') שנכון שיתפלל תפילת נדבה.

ומהגאון רבי נסים קרליץ שליט"א והגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א שמעתי דמי שטעה ואמר ותן טל ומטר קודם ז' חשוון שיחזור ויתפלל על תנאי שאם חייב לחזור ולהתפלל הא לחובה ואם א"צ לחזור ולהתפלל יאב לנדבה.

ומהגאון בעל המשנה הלכות שליט"א שמעתי דמי שטעה ואמר ותן טל ומטר קודם ז' חשוון שצריך לחזור ולהתפלל.

וכן בדינים והנהגות לחזו"א (פרק ד' סעי' כ"ו) כתב: הוי עובדא באחד שאמר ותן ברכה קודם ז' חשוון כדין ואח"כ חשב שכבר צריך לומר טל ומטר וחזר באמצע שמו"ע לברכת השנים ואמר וטל ומטר והצריכו המחזיר לחזור ולהתפלל. משמע מזה דס"ל דמי שאמר ותן טל ומטר קודם ז' חשוון דצריך לחזור ולהתפלל.

זמן הזכרת ותן טל ומטר לבן א"י הנמצא בחו"ל

בשו"ת הרדב"ז (ח"ו סי' שני אלפים נ"ה) כתב: שאלת ממני אודיעך דעתי מי שבא מארץ ישראל למצרים אימתו שואל הגשמים בחשוון כבני ארץ ישראל או ששים יום אחר התקופה כבני מצרים. תשובה זו לא שמעתי אבל נראה שם דעתו לחזור בזמן שאלית הגשמים שואל כבני ארץ ישראל בשבעה במרחשון ואם אין דעתו לחזור אלא לאחר שיעבור זמן הגשמים שואל כבני המקום שהוא שם כי למה יקדים להתפלל על הגשמים והוא אינו צריך להם. ומסתברא שאם יש לו אשה ובנים בארץ ישראל אע"פ שאין דעתו לחזור אלא עד שיעבור זמן הגשמים שואל כבני ארץ ישראל שהרי הוא צריך להם אותו ה' סימן קללה אפי' לבני מצרים אם יידו להם גשמים בז' בחשוון שהרי זמנו הוא אלא שאין להם בו צורך.

וכן כתב בבאר היטב (שם ס"ק ד') בשם מוהריק"ש והלק"ט (ח"א סי' ע"ד): מי שיצא מא"י לחו"ל אם יש לו אשה ובנים בא"י אע"פ שאין דעתו לחזור בימי הגשמים שואל כבני א"י.

ובפרי חדש (שם ס"ק ב') הביא את דברי הרדב"ז הנ"ל וכתב: ודעתי הוא שבני ארץ ישראל שבאו לחוץ לארץ כל זמן שדעתם לחזור בכל אותה שנה לארץ ישראל שואל כבני ארץ ישראל, ואם אין דעתו לחזור אלא אחר שנה או שנתים וכמו שלוחי ארץ ישראל אעפ"י שיש להם אשה ובנים בארץ ישראל שואל כבני חוץ לארץ. הו"ד בפרי מגדים (בשעט זהב ס"ק א').

ובברכי יוסף (שם ס"ק ה') כתב: בן חו"ל הנמצא בא"י ובן א"י הנמצא בחו"ל כל אחד ישאל כבני העיר הנמצא בה וטעמא דבן חו"ל הנמצא בא"י הוא צריך לחיי שעה באותם הימים עמהם ובן א"י הנמצא בחו"ל הוא יחיד בחו"ל ואין היחיד שואל. ושמעתי מנכדו של הרב מהר"ז גוטה שהורה כן הלכה למעשה הרב החסיד מהר"י מולכו בתשובותיו כת"י סי' ס"ז וכבר כתב יד אהרן משם מורינו הרב כמהר"א יצחקי שהיה אומר כן משם מהר"י מולכו ומהר"ז גוטה וכמה גדולים וכן דעתי הקצרה נוטה, ודלא כהרדב"ז והפרי"ח.

[במ"ב ס"ק ה') כתב ולכאורה מדברי הבה"ט משמע דהם מיירי דוקא באין דעתו לחזור וצריך לעיין בתשובת דברי שמואל ובס' יד אהרן כי שם מקורם. ובס' שיח הלכה (שם אות ב') כתב: המ"ב הביין כן מדברי הבה"ט מאה דהביאם בתור חולקים על המהריק"ש והמהרה"ק ש מיירי באין דעתו לחזור לכן הביין מה"ב בה"ט דגם המהר"ז גוטה והמהר"י מולכו מיירי בכה"ג ואמנם המ"ב כתב לעיין בתשובת דבר שמואל ושם להדיא בס' ש"כ"ג מיירי בכה"ג שדעתו לחזור, ובהכי השאלה שם במי שיצא לחו"ל ודעתו לחזור אימתו שואל טל ומטר, וע"ז כותב הדבר שמואל דינהג כמקום שנמצא שם ומבואר דהוי כשאלת צרכיו הצריכים לו באותו מקום ובאותו זמן כשאר בני אותה העיר, עיי"ש בכ"ד. וכ"ה להדיא בס' יד אהרן על הטור כאן סי' קי"ז בעל מנת לחזור]. ובלוח לא"י כתב דחכמי הספרדים דקדמאי נהגו לפסוק כהברכ"י [ועיין להלן מש"כ בשם הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל].

וכן בדינים והנהגות לחזו"א (פרק ד' סעי' כ"ד) כתב: י"א שאמר דבן א"י שיצא לחו"ל יש לנהוג לענין טל ומטר כמקום שהוא נמצא שם. וכ"ה בקצות השלחן (סי' כ"א סעי' י') ובשו"ת שבט הלוי (ח"ב סי' כ"ב).

וכן שמעתי מהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א דבן א"י הנוסע לחו"ל קודם ז' במרחשון אף אם דעתו לחזור קודם יום ששים לתקופה, מעיקר הדין אין צריך לומר ותן טל ומטר מז' מרחשון דהולכים לפי המקום שנמצא שם. ואף אם נוסע לחו"ל

למקום שאין ישוב יהודים דינא הכי.

וכן כתב בשו"ת קנה בושם (ח"א סי' י' אות ב'): נראה דלהלכה יש לנהוג בזה כמש"כ הברכי יוסף וכן נוטה גם דעת המשנה ברורה שם ס"ק ה'.

וכן בשו"ת משנה הלכות (ח"ה סי' כ"ח) כתב דנראה דשאלת טל ומטר תלוי במקומות ולא בבני אדם ולפ"ז יחיד המתפלל במקום שהוא. משתתף להציבור ויתפלל עמהם כמו שהם מתפללים בשאלת מטר ואין נפ"מ מאיזה מקום הוא וכן כתב גם בחי"א סי' פ': ולדעתי העניה נוטה עוד דשאלת ותן טל ומטר תלוי במקום ולא בבני אדם.

ולמעשה שמעתי מפי הגאון בעל המשנה הלכות שליט"א דזה דוקא אם הגיע לזור בחו"ל לל' יום דהיינו כגון שהגיע ללמוד או לעבוד שם למשך ל' יום אבל אם הגיע לזור שם לפחות מל' יום או אם נסע רק לביקור או כשד"ר לאסוף כסף וכדו' אף ליותר מל' יום דינו כמקומו ויש לו לשאול ותן טל ומטר בברכת השנים מז' חשון.

ובס' בירור הלכה (הקצר סי' קי"ז סעי' רס"ט) כתב: בן א"י שנסע לחו"ל לפני ז' חשון אפילו דעתו לחזור מיד עוד תוך ס' לתקופה כל זמן שאינו חוזר והוא בחו"ל אינו שואל טל ומטר וי"א דישאל מטר בשומע תפלה.

ובתשובות ונהגות (ח"ב סי' נ"ה) כתב: בן ארץ ישראל בחוץ לארץ בז' מרחשון וגם בזמן שאלה דחו"ל נוהג כבני חו"ל ואם רוצה להחמיר לומר בשומע תפלה הרשות בידו. ואם דעתו לחזור קודם זמן הזכרה דחו"ל חייב להזכיר בז' מרחשון בשומע תפלה. ועינין גם במש"כ בח"א סי' צ"ד וסי' שכ"ב.

ובס' יו"ט שני כהלכתו (פרק י' סעי' ב') כתב בשם רבותינו מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל ומרן הגר"ש אלישיב שליט"א שבן א"י הבא לחו"ל לפני ז' מרחשון ודעתו לחזור לא"י בימות הגשמים, או אף אם אין בדעתו לחזור באותה השנה אלא שמשפחתו נשארה בא"י שיתחיל לשאול הגשמים בז' במרחשון בברכת "שומע תפלה" דכיון שהוא בן א"י חל עליו החיוב לשאול טל ומטר בז' במרחשון, רק שאינו מזכיר בברכת השנים כיון שאין מנהג הציבור בחו"ל לשאול אז.

והוסיף מרן זצוק"ל דאין נפק"מ בזה אם דעתו לחזור לאחר ששים יום לתקופה או קודם ששים יום, כגון אם נסע ז' מרחשון לכשעוד ודעתו לחזור, מכיון שבשעת חלות החיוב נמצא בחו"ל, מתחיל לשאול שם בברכת שומע תפלה ובשבו לא"י ימשיך לשאול בברכת ברך עלינו. [ובהליכות שלמה פרק ח' ארחות הלכה 71 הביאו דכתב מרן זצוק"ל בתשרי בשנת תשכ"ב שבכה"ג יאמר בשומע תפלה "ותן טל ומטר בארץ הקודש ובמקומות הצריכים לכך"] אמנם בששי במרחשון בתפלת מנחה אינו צריך לשאול טל ומטר אע"פ שבא"י דבר הוי ז' לחודש וכבר התחילו לשאול, דבדידיה עדיין לא הוי ז' לחודש אולם אם רוצה להשתתף כבר בשאלת גשמים שבא"י, רשאי להוסיף במנחה בברכת שומע תפלה הבקשה "ותן טל ומטר בארץ הקודש".

ובסעי' ג' שם כתב בשם מרן זצוק"ל דאם בא לחו"ל לכמה שנים ודעתו לחזור לא"י לאחר מכן אף אם משפחתו נשארה בא"י יתחיל לשאול טל ומטר מיום ששים לתקופה כמנהג בני חו"ל אע"פ שבן א"י הנמצא בחו"ל אפילו לכל תקופת השאלה צריך לשאול טל ומטר בברכת שומע תפלה מז' מרחשון, הני מילי בשנה ראשונה של היותו בחו"ל, אבל מכאן ואילך אפי' אם דעתו לחזור בודאי לא"י (באופן שדינו כבן א"י לענין יו"ט שני) שואל טל ומטר כמנהג בני חו"ל וזה אף אם יש לו אשה ובנים בא"י, אמנם אם דעתו מוחלטת להשאר בחו"ל כמה שנים אפשר שגם בשנה ראשונה לא יזכיר כלל טל ומטר עד ששים לתקופה.

וכן כתוב בארחות רבינו (ח"א עמ' ס"ד אות ר"כ) שיאמרו ותן טל ומטר בשומע תפלה משום דהוי מחלוקת הפוסקים. וכן שמעתי מהגאון רבי נסים קרליץ שליט"א [והוסיף שדי לומר ותן טל ומטר לברכה ואי"צ להדגיש שמבקש על ארץ ישראל].

וכן כתב הגאון רבי חיים פיינחס שיינברג שליט"א בסו"ס יו"ט שני כהלכתו: ומיבדרא שמעתא בשם הגאון בעמח"ס קהילות יעקב זצ"ל שהיה מורה בזה לאלה הנמצאים של במקומם להזכיר ותן ברכה בברכת השנים ואח"כ ותן טל ומטר לבני א"י בברכת שומע תפלה, ובזה יצא י"ח לכו"ע עכ"פ בדיעבד ולכמה שיטות גם לכתחילה. וכז"ל מבלי להיכשל בשום חשש לכו"ע, וכן מורים כיום הרבה מורי הוראה.

וכ"כ בשם הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל בס' יו"ט שני כהלכתו (פרק י' ס"ק ז') יתחיל לשאול טל ומטר בז' מרחשון בברכת שומע תפלה, ובלשון "ותן טל ומטר בארצינו הקדושה". וטעמא דמילתא דאם ישאל "טל ומטר" בסתם, משמעותו ששואל עבור המקום שנמצא שם, ובעל במקום הזה שבחו"ל הגשמים סימן קללה הם עד ששים לתקופה.

וכן כתב בשו"ת דברי יציב (ח"א סי' ס"ח) לגבי בן א"י השוהה בחו"ל: דיש מקום לומר דטוב יותר לשאול בשומע תפלה דממה נופך יצא, אם כבן אר"י הוא הלא איפסק הלכתא שם בסעיף ה' ואם לא שאל מטר וניכר קודם שומע תפלה אין מחזירין אותו ושואל בשומע תפלה, והפליא אם דינו כבן חו"ל הרי באשכנז וספרד צריכים גשמים ולהמהר"ר אבובא א"צ לחזור ומכ"ש לפר"ח ואולי עוד אפשר להוסיף שבשומע תפלה יוסיף לכל בקשותיו ויאמר, ותן טל ומטר בארצינו הקדושה ובכל מקום הצריכים להם, עיי"ש.

[ובשו"ת דבר יהושע ח"ב סי' י"ד כתב על אלו שמורים לשאול מפני המחלוקת בשומע תפלה: ולפענ"ד לא תקנו בזה מדי מכיון דלא תקנו בשומע תפלה אלא בטעה וא"כ למ"ד דצריך לשאול כבני א"י אכתי לא יצא ידי חובתו וצריך לחזור ולהתפלל בשאלה בברכת השנים (ואינו יכול לסמוך על מה שישאל בשומע תפלה דכיון שחייבי לשאול צריך לשאול בברכת השנים דוקא ואם בכוונה לא שאל אע"פ שמחמת ספק פלוגתא לא שאל לא מהני מה שישאל בשומע תפלה הואיל ולא תקנו שומע תפלה אלא בטעה וכדאמרין בגמ' ברכות דף כ"ט ע"א טעה שאני דשוגג תקנו תשלומין ולא במזיד) על כן לפענ"ד יותר טוב שישאל בברכת השנים שהרי דעת הרדב"ז שאפי' בן חו"ל ששאל בז' חשוון א"צ לחזור אף למעשה נראה לענ"ד שהנכון שיאמר ותן טל ומטר בארצינו לברכה ויצא מכל ספק.

ובשו"ת משנה הלכות (ח"ה סי' כ"ח) כתב: ורואתי לקצת אחרונים שרצו לנטות מדברי רבותינו ורצו לחדש לומר בשומע תפלה ולהוסיף תיבות בברכת השנים ולגרוע ואין דעתי העניה נוחה לשנות ממטבע שטבעו חכמים בשום מקום וכ"ש במקומות שאמרו שאם ישנה חייב לחזור ולהתפלל ולכן שב ואל תעשה עדיף והמשנה ידו על התחתונה].

ובשו"ת אג"מ (או"ח ח"ב סי' ק"ב) כתב: ובדבר טל ומטר לבן א"י הנמצא בחו"ל הנה בבאה"ט סי' קי"ז סק"ד כתב שלמהוהריק"ש והלק"ט אם הניח בא"י אשה ובנים שואל כבני א"י אף שהוא נשאר בפה ואין דעתו לחזור, והפרי"ח סובר שאם דעתו לחזור באותה שנה שואל כבני א"י ואם אין דעתו לחזור באותו שנה אף שדעתו לחזור אח"כ שואל כבני חו"ל אע"פ שיש לו אשה ובנים בא"י, וטעמא הוא דמוהריק"ש סובר דכיון דצריך למטר שבא"י בשביל אשתו ובניו הנמצאים שם אף שמצדו שהוא נמצא ככאן אין צורך לו למטר צריך לומר טל ומטר כבני א"י בשביל הצורך לאשתו ובניו שהוא גם צורכו. והפרי"ח סובר שאזלינן בתר ידידיה דכיון שלא יחזור בשנה זו הרי אין צורך לו בשנה זו למטר שבא"י ואף שבשביל אשתו ובניו יש צורך אזלינן רק בתר ידידיה, והמ"ב הביא רק שיטת הפרי"ח משום שהפ"ג במשכ"ז סק"א הביא, וגם יש ססוברים הובא בבאה"ט ובמ"ב דכל אחד ישאל כמקום שהוא נמצא. והמ"ב מסתפק אם כוונתם הן בדעתו לחזור או דוקא באין דעתו לחזור עיי"ש. אבל לעי"ד נראה דבמקומותיו שצריכים לגשמים מתחלת השנה שדעת הרא"ש בתשובה כלל ד' סימן י' שיש לומר מז' במרחשון כבני א"י וגם הבי"י כתב בשם מהר"א שבאמת נראה כהרא"ש ורק שמ"מ לא נהגו כמותו שלכן בדיעבד ששאל מטר אין לו לחזור וכן פסק הרמ"א בסעיף ה', לכן מסתבר שאין לנו לעשות שלא כהרא"ש אלא במה שנהגו כיון שהאמת נראה כהרא"ש רק שדן נהגו. וכיון שבבן א"י שבא לכאן ליכא מנהג דבדבר שלא שכיח לא כשיח מנהג, יש להצריך בין לבן א"י אף שאין דעתו לחזור אבל יש לו אשה ובנים בא"י ובין באין לו אשה ובנים ודעתו לחזור באותה שנה, לשאול כבני א"י, וגם בדעתו לחזור אפילו אחר איזה שנים יש מקום לומר שאינו בכלל המנהג, אך אולי כיון שעכ"פ אין

תשובות ופסקים מגדולי דורנו

לו צורך יותר למטר שבא"י מאלו שבכאן, הוא ממילא בכלל המנהג וכן מסתבר. אבל אלו שיש לו צורך במטר שבא"י בין בשביל עצמו בין בשביל אשתו ובניו יש לו לשאול כבני א"י, ורק במקומות שאי"צ לגשמים בתחלת השנה כמו בכל אז שייך מחלוקתם, ומשמע יותר שיש לעשות כהפרי"ח כיון שהביאו הפמ"ג.

וכעין זה כתב בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ו סי' ל"ח): ולהלכה נלפע"ד דאעפ"י דכאמור העלה הברכ"י לפסוק לנהוג בכל גוונא כבני המקום שנמצא שם ואפילו בדעתו לחזור. והסכים לפסוק כמותו הזכור לאברהם והמנחת אהרן. וכן בספר חסד לאלפים על או"ח, וכן נוטה לפסוק בספר שו"ת מעיל שמואל בהגהותיו על הרמב"ם שבסוף פ"ב מתפלה עיי"ש. ובכל זאת הדעת נוטה דיש לפסוק ולהנהיג במיוחד בבן א"י שיצא לחו"ל ודעתו לחזור באותה שנה, או אפילו אין דעתו לחזור באותה שנה אלא שהניח אשה ובנים דינהוג לעצמו כבני א"י ויתחיל לשאול טל ומטר מז' במרחשון וכפסקם של הרדב"ז והמהריק"ש דהרי דעת כמה פוסקים דבכלל אפילו בחו"ל אם שואל על הגשמים מז' מרחשון אין מחזירין אותו וע"ש ברדב"ז ובברכ"י שם בס' קי"ז אות ד' שהסכים כן להלכה וא"כ מוטב שיכניס האדם את עצמו למצב כזה שעכ"פ גם לדעת הברכ"י אין מחזירין אותו, למה שיכניס את עצמו למצב שאלביא דהרדב"ז ומהריק"ש ודעימייהו מחזירין אותו. ובכזה ראיתי במקום בספר שלמי ציבור במשפטי הברכות ט' אות ח' דאחרי שהובא שם דעת השיטות השונות בזה, הוסיף המגיה שם אחרי שהביא גם דעת הברכ"י וכתב וז"ל: ולי הפעוט נראה להכריע כדעת הסוברים ששואל כבני א"י לפי מה שיתבאר דאפי' בן חו"ל ששאל גשמים תוך ס' לתקופה דאינו חוזר עכ"ל, הרי כנ"ל. ועוד זאת דהברכי יוסף בעצמו ג"כ לא שולל את מי שרוצה לנהוג כהרדב"ז ודעימיה, וראיה לכך דשם בדבריו באות ח' עוד בנה הלכה על אודות מי שנוהג כהרדב"ז איך שעליו לנהוג במקרה שהוא ש"ץ וכותב: בן א"י שהיה נוהג כהרדב"ז וכו' ובתוך זמן זה בהיותו בחו"ל לא הוה אדעתיה ונעשה יום אחד ש"ץ נראה דבלחש ישאל כמנהג א"י ובחזרה יזכיר טל כמנהג חו"ל וכו' עיי"ש, הרי שלא עלה כלל על דעת הברכ"י לקהות במי שנוהג כהרדב"ז, ואדרבה עוד סידר ותיקן לו ההלכה איך שעליו לנהוג לפי מנהגו זה בעבור לפני התיבה, גם הגרע"א ז"ל בחידושויו לאו"ח סי' קי"ז סעי' א' העתיק בפשיטות להלכה דברי המהריק"ש דבני א"י שבאו לחו"ל ודעתם לחזור בזמן גשמים שואל כבני א"י ואם יש לו אשה ובנים אע"פ שאין דעתו לחזור שואל כבני א"י ע"ש, ולא העיר על זה כלום וגם לא הביא למי שיחלוק על זה ומשמע דהיה ס"ל להגרע"א בפשטות לפסוק כן להלכה. ובדעתו לחזור נראה גם מדברי הפרימ"ג והמשנה ברורה דנטו לפסוק כהפרי"ח בזה דשואל כבני א"י.

ובשו"ת באר משה (ח"ז עמ' קצ"ט) בפירות הנושרין להלכה אות א') כתב: בן ארץ ישראל שהוא בחוץ לארץ אם יש לו אשה או בנים בארץ ישראל יתחיל לשאול מטר מז' במרחשון כמנהג א"י, ואם אין לו אשה או בנים בארץ ישראל אז אם בדעתו לשוב לארץ ישראל בתוך ס' לתקופת תשרי בודאי מז' מרחשון יתחיל לשאול מטר גם כן, אכן אם אין לו אשה או בנים בא"י וגם אין בדעתו לשוב בתוך ס' לתקופה, אז אם רוצה יכול לשאול מטר בשומע תפלה או יוסיף בברכת השנים בזה הלשון, ותן טל ומטר על אדמת קודש ערי א"י, או לא ישאל עד ס' לתקופת תשרי כבן חו"ל וכז"י באם דעתו לשוב לא"י עכ"פ באותה שנה שעליה שואל כעת, אבל אם אין לו אשה ובנים בא"י וגם אין בדעתו לשוב בשנה זו אם ישאל סתם כבן חו"ל אחר ס' לתקופת תשרי.

בן א"י שנסע לחו"ל אחרי ז' חשוון האם ימשיך לומר ותן טל ומטר

בשערי תשובה (סי' קי"ז ס"ק ד') כתב בשם הברכי יוסף שבן א"י שהיה בא"י בז' חשוון ושאל כמנהג א"י ימים מועטים ושוב (חזר) [יצא ובא] לחו"ל כיון שהתחיל לא יפסיק.

וכן כתב בקצות השלחן (סי' כ"א סעי' י'): ואם התחיל לשאול בז' במרחשון ואח"כ יצא לחו"ל שואל והולך כבני ארץ ישראל. וכן כתבו בשו"ת באר משה (ח"ז עמ' קצ"ד אות ה') ובתשובות ונהגות (ח"ב סי' נ"ה) ובבית ברוך (על הח"א כלל כ"ד ס"ק ס"ג). וכן כתב בס' יו"ט שני כהלכתו (פרק י' ס"ק י"ב) בשם הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל.

וכן כתב בארחות רבינו (ח"א עמ' ס"ד אות רכ"א): אמר לי מו"ר תושב הארץ שהתחיל לומר ותן טל ומטר בז' מרחשון ונסע לחו"ל לשבועיים (כך הוי עובדא) ושם מתחילים לומר בזמן יותר מאוחר פסק מו"ר שכיון שהתחיל לומר אין לו להפסיק מלומר גם בחו"ל ואמר עוד שאפי' אם דעתו להשאר שם לכל החורף מסתבר שלא יפסיק, וכן שמעתי מהגאון רבי נסים קרליץ שליט"א דאף אם דעתו להשאר שם כל החורף שלא יפסיק.

בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ו סי' ל"ח) כתב: והיכא דהתחיל כבר לשאול בא"י בז' במרחשון ואח"כ יצא תוך ס' לתקופה לחו"ל בכה"ג גם הברכי יוסף שם באות ו' פוסק דכיון דכבר התחיל לשאול מז' במרחשון הן בעודתו בא"י יהי לו מושך מנהגו וישאל כבני א"י דלא ליהוי כחוכא ואיטלולא ע"ש ומובא גם בשע"ת סק"ד [ואעירי בזה שלא לטעות בלשונו של השע"ת שכתוב שם בשם הברכ"י בלשון: בן א"י שהיה בא"י בז' במרחשון ושאל כמנהג א"י ימים מועטים ושוב חוזר לחו"ל וכו', ללמוד מהך לישנא של "ושאל כמנהג א"י ימים מועטים" דלא משמע שם שאל רק יום א' בלבד אלא צריך איזה ימים מועטים, דזה אינו אלא אין הבדל בכך והעיקר תלוי באם התחיל לשאול כמנהג א"י ואפי' רק פעם אחת ג"כ דיינו] ואע"פ שגם בהך דינא דהברכ"י מצינו חולקים, עיין בספר מנחת אהרן דס"ל שאם היחיד רוצה לצאת ידי כולם ישאל בשומע תפילה, ושאין בזה משום חוכא ואיטלולא במה שיפסיק מלהזכיר בדרך עלינו שהרי יש להשליט שעתה איננו בארץ ישראל ודין הוא שישתנה דינו מזמן היותו בארץ עיי"ש. וכן בספר פתח הדברי ח"ב בק"א לפה"ד ח"א מבאי בשם שו"ת באר מים חיים ששאלת גשמים תקנו חו"ל כל ארץ כפי המצטרך לה והשאלה תלויה בארצות ולא בבני אדם וא"כ אפילו שהתחיל לשאול מטר בא"י שהם צריכים לה והלך לחו"ל שאין צריכים לה לא ישאל. אולם רוב הפוסקים ס"ל לפסוק בזה כהברכ"י, ומלבד השערי תשובה שהזכרנו פוסק בפשיטות כדברי הברכ"י בזה, פוסקים נמי הכי בפשיטות המגיה בשלמי ציבור והחסד לאלפים, וכן בבית עובד דיני טל ומטר סעי' ג'. מלבד כל זה כפי שהעלנו לעיל בדברינו מוטב כגון זה שיכניס האדם את עצמו לידי ספק שאלה ויזכיר טל ומטר דבר שבדיעבד סוברים אפי' מאלה דס"ל דביצא לחו"ל לא ישאל דאם שאל אין מחזירין אותו שגם בבן חו"ל אי"צ לחזור בהזכיר, ממה שיכניס את עצמו לידי ספק חסרון שאלה דבר שאלביא דדעות האחרות דס"ל שצריך לשאול, אם לא שאל מחזירין אותו [ורובא דרובא דהמקומות בחו"ל משך תקופה זאת מז' חשוון עד ס' לתקופה השאלה אינה סימן לקללה].

בס' יו"ט שני כהלכתו (פרק י' ס"ק נ"ב) כתב בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל שבן א"י הבא לחו"ל לאחר ז' במרחשון קודם ליום ששים לתקופה ימשיך לשאול בברכת השנים גם בהיותו בחו"ל, ואין נ"מ בזה אם דעתו לחזור קודם ששים יום לתקופה (דבזה פשיטא שלא ישנה מנהגו בהיותו בחו"ל ושוב ישנה בשבוב לא"י) או לאחר מכן, אמנם אם רוצה לשאול בברכת שומע תפילה כדי לצאת כל הדעות רשא.

ובשם מרן הגר"ש אלישיב שליט"א כתב שם בס"ק י"ג עדיף שישראל בברכת שומע תפילה, ואע"כ שהברכי יוסף לא כתב הכי. כיון שנחלקו הפוסקים בזה אגן מחמירין בכך כדי לעתיד לבא, הדעות, אמנם אם דעתו לחזור תוך תקופה קצרה של כשעוב, ימשיך לשאול טל ומטר בברכת השנים.

וכן בשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' כ"ב) כתב: בן א"י שעזב לאחר שכבר התחיל בא"י בז' חשוון לא יפסיק מלהגיד ותן טל ומטר גם כשהוא בחו"ל. מכ"מ דעתי העניה מאז שזיכיר רק בשומע תפלה, וטעמי כיון שמצד מטבע ברכת השנים לא חייב בחו"ל רק שמבקש להתפלל על בני א"י א"י מקומו בשומע תפלה, ודבר פשוט בעיני דלכו"ע יכול אדם בחו"ל להתחלל על בני א"י ותן טל ומטר לבני ארצנו הקדושה, וזה גם לבן חו"ל ממש, והנ"ל לבן א"י גם שואל סתם בשומע תפלה.

וכן שמעתי מהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א דבן א"י שנסע לחו"ל לאחר ז'

מרחשון שיפסיק לומר ותן טל ומטר בברכת השנים ויאמר ותן טל ומטר רק בברכת שומע תפלה. אף אם נוסע רק לכמה ימים [והוסיף שיאמר בשומע תפלה "ותן טל ומטר לברכה על פני האדמה" ואין צריך להוסיף לבני א"י].

בן א"י שיצא לחו"ל לאחר ז' חשון ע"מ להשתקע שם

בשו"ת באר משה (ח"ז עמ' קצ"ה אות ט') כתב: ובתשובות יין הטוב (חאו"ח סי' ל"ה) נשאל בבן א"י שהתחיל שאילת גשמים בז' במרחשון כדבעי ושוב באמצע ס' ימים לתקופה יצא מא"י עם בני ביתו ע"מ להשתקע בחו"ל ועקר דירתו מא"י לגמרי דאז יפסיק מלשאול עד אותו היום שמתחילין לשאול בחו"ל ואין כאן נראה כחוכא ואיטלולא דרק בבן א"י שהתחיל בז' מרחשון כדינו ושוב באמצע ס' לתקופה נסע לחו"ל וגם דעתו לחזור, בזה שפיר כתב הברכ"י דאל יפסוק מלשאול מאחר שדעתו לחזור, משאכ"י בניד"ד דאין דעתו לחזור, בודאי צריך להפסיק מלשאול גשמים במקום שאין צורך לגשמים בימים האלה [ויעוין בס' ביורו הלכה מהדו"ת בדינים העולים סעי' ב'].

וכן כתב בשו"ת בצל החכמה (ח"א סי' ס"ב) הו"ד לקמן. וכן שמעתי מהגאון רבי נסים קרליץ שליט"א והגאון בעל המשנה הלכות שליט"א.

ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ו סי' ל"ח) כתב: ומסתימת לשונו על הברכ"י בזה משמע דס"ל דהך דינא [שבן א"י שהתחיל לשאול בא"י ונסע לחו"ל שימשיך לשאול] הוא אפילו באין דעתו לחזור וגם אין לו אשה ובנים, דזיל בתר טעמא, וגם אי הוי ס"ל חילוק בזה בודאי לא היה נמנע מלבאר זאת ואם אמנם יש מקום של דיון בזה, אבל כך הוא המשמעות של הברכי יוסף עיי"ש.

בן חו"ל שהתחיל לשאול כשהיה בז' חשון בא"י וחזר לחו"ל קודם ס' לתקופה

בשערים המצוינים בהלכה (סי' י"ט ס"ק ב') כתב: וצ"ע בבן חו"ל שהיה בא"י והתחיל לשאול בז' מרחשון [ועיון להלן במש"כ בדין בן חו"ל בא"י] ואח"כ חזר לביתו לחו"ל, דיש לומר שיתנהג כן גם להלאה וישאל גם בחו"ל דלא להוי כחוכא ואיטלולא. או נימא דזה שייך דוקא בדין א"י שהתחיל לשאול מצד הדין לכ"ע, משאכ"י זה מה ששאל שם בז' מרחשון לא היה לכ"ע דהא דעת הפר"ח בדעתו לחזור יש לו לנהוג כמנהג ביתו. ויעוין בהלכות שלמה (ח"א פרק ח' דבר הלכה ס"ק כ"ט ובארחות הלכה 78) מש"כ בזה בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל.

ובשו"ת דברי יציב (ח"א סי' ס"ט) כתב: ובן חו"ל אם יחזור בתוך ס' לתקופה, שפסק בברכי יוסף שם אות ו' דכיון שהתחיל בן אר"י בתוך ס' כבני אר"י, אף שבא לחו"ל ניהוג כמו באר"י, דלא ליהוי חוכא ואיטלולא עיי"ש. נראה להסתפק בכה"ג בבן חו"ל שהיה באר"י ונהג כמנהג אר"י וחזר למקומו, אי דמיא ג"כ לכהז שכיון שכבר התחיל לא יפסוק, או שאני שהוא חוזר למנהג מקומו, ובהיותו באר"י שאני שחש לחיי שעה שבאותן הימים כמבואר שם בברכ"י אות ג' וצ"ע. ויותר מסתבר לי שחוזר למנהג מקומו, ורק לבן אר"י דייק כן הברכי יוסף.

וכן כתב בשו"ת בצל החכמה (ח"א סי' ס"ב): נלענ"ד דעד כאן לא כתב הברכ"י שאם כבר התחיל לשאול בא"י שוב לא יפסיק אפי' כשיצא מא"י לחו"ל אלא בבן א"י שיצא לחו"ל ודעתו לחזור לא"י, אבל כשאין דעתו לחזור ומכש"כ בן חו"ל שהיה בא"י ושאל שם כדינו כמש"כ [ועיון להלן שדעתו שבן חו"ל בא"י שואל מז' מרחשון] אם אח"כ חוזר לחו"ל ועוד יש ימים עד ס' לתקופה, שאינו שואל בחו"ל, דלא שייך לחייבו לשאול משום דלא להוי כחוכא ואיטלולא, אלא בבן א"י ודעתו לחזור כיון שסו"ס עדיין בן א"י הוא משאכ"כ בהני שהזכרתי. וכן שמעתי מהגאון רבי נסים קרליץ שליט"א. וכן כתבו בשו"ת באר משה (ח"ז עמ' ר' בפירות הנושרין להלכה אות י') בתשובות והנהגות (ח"ב סי' נ"ה) ובשו"ת שרגא המאיר (ח"ז סי' קמ"ח אות א') ויעוין בשו"ת מנחת יצחק (ח"י סי' ט' אות א') ובשו"ת משנה הלכות (ח"א סי' כ"ח הובא דבריו לקמן).

וכן כתב בשו"ת קנה בושם (ח"א סי' י' אות ג'): ומ"מ נלענ"ד דאם יחזור הבן חו"ל לחו"ל עוד קודם זמן שאלת מטר בחו"ל צריך שם להפסיק לשאול מטר עד שיגיע הזמן שאלת מטר בחוץ לארץ, דאעפ"י שכתב הברכי יוסף (שם אות ו') בבן ארץ ישראל שהיה בארץ ישראל בשבעה במרחשון ושאל מטר כמנהג א"י ואח"כ יצא לחוץ לארץ לפני הוצאת מטר דחולץ ומשיך מנהגו כבני ארץ ישראל ולא יפסיק דלא ליהוי כחוכא ואיטלולא, מ"מ נראה דזה שייך דוקא בבן ארץ ישראל דשייך לומר שהוא נגרר אחר מקומו, משאכ"כ בן חוץ לארץ דהטעם ששואל מטר בארץ ישראל אינו אלא משום שצריך לחיי שעה, אין שום מקום לומר שישאל מטר כשחוזר לחוץ לארץ, וזכרוני שכבר באה שאלה זו לידי לפני כמה שנים, ושאלתי אז את החכם הרב הגאון הגדול רבי יעקב מוצפי שליט(ח"א) [צ"ל רבה של העדה החרדית הספרדית פעה"ק ירושלים תובב"א ופסק גם כן כסברא זו.

ומהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א שמעתי דכשחוזר לחו"ל יש לו לשאול מטר בשומע תפלה עד יום ס' לתקופה.

בן חו"ל הנמצא בא"י וחזר לחו"ל אחר ז' מרחשון ודעתו לחזור מיד לא"י

בשו"ת משנה הלכות (ח"ה סי' כ"ח) כתב בן חו"ל שהתחיל לשאול ותן טל ומטר בא"י ויצא משם אף שדעתו לחזור בתוך ס' יום כיון דעדיין לא החליט להשתקע בא"י אכ"כ מיד שיצא מא"י יפסיק מלומר והטעם נראה דהרי כל זמן שהוא בא"י ששואל אינו אלא מפני שהוא משתתף עם הציבור וגם הוא צריך לה כעת וזה אינו אלא כל זמן שהוא שם אבל מיד שיצא משם הרי אין הוא צריך עוד לגשמים וגם ל"ל מטעם דמשתתף עם הציבור אכ"כ ל"ל שום טעם נשאל כבני א"י כ"ז שהוא בחו"ל ומיד שיחזור יתחיל לשאול עוד הפעם משום שהוא צריך לה. וכן שמעתי מהגאון רבי נסים קרליץ שליט"א.

וכ"כ בס' ביורו הלכה (הקצר אור"ח סי' קי"ז סעי' שס"ט): בן חו"ל שנסע לא"י והתחיל לשאול וצו"ח"ל חזר לחו"ל הרי זה יפסיק לשאול, ואף אם הבן חו"ל הני"ל מתכוון לשוב לא"י תוך ס' לתקופה ולהתחיל לשאול בחזרה כל זמן שהוא בחו"ל הרי זה לא ישאל.

ומהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א שמעתי דמיד כשיוצא מא"י יש לו להפסיק לומר ותן טל ומטר בברכת השנים ויאמר בשומע תפלה וכשיחזור לא"י יתחיל עוד הפעם לשאול בברכת השנים.

[ויש לציין למש"כ בס' יו"ט שני כהלכתו (פרק י' סעי' י"א) בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל דבן א"י שגמר בדעתו לירד לחו"ל, וכן בן חו"ל שגמר בדעתו לעלות לא"י, לא ישתנה דינו בזה לענין ברכת השנים, כל עוד שלא בא למקום החדש, ומרגע שהגיע למקומו החדש דינו כאנשי המקום].

זמן הזכרת ותן טל ומטר לבן חו"ל הנמצא בא"י

בשו"ת בצל החכמה (ח"א סי' ס"ב) כתב: נשאלתי מאחד שנסע מפה לבקר בארץ ישראל שבועות מספר ולחזור אח"כ לכאן, איך עליו לנהוג בענין שאלת ותן טל ומטר, כי בא"י מתחילין לשאול בז' במרחשון ובחו"ל ביום ס' אחר תקופת תשרי, ועתה מה דינו באותן הימים שבין ז' מרחשון לס' ימים אחו"ל התקופה, אם עליו לשאול כבני א"י אחרי שהוא נמצא שם באותו זמן, או כבני חו"ל הואיל ודעתו לחזור. ורביא שם את דברי הברכי יוסף (דבן חו"ל בא"י ישאל מז' מרחשון דצריך לחיי שעה באותם הימים עמהם - הו"ד לעיל) והפמ"ג בס"י קי"ז משבצות זהב סק"א (שכתב בזה"ל: בן ארץ ישראל בחוצה לארץ "או להיפך" עיין פרי חדש (אות ב') אם דעתו בתוך שנה לחזור שואל כמקומו, ואם דעתו לחזור אחר שנה שואל כמקום שהוא שם, והביא שם את שאלה ובנים בביתו - הו"ד במ"ד ס"ק ה') וכתב עוד: והנה המעיין בפר"ח יראה שהפרי"ח לא כתב דינו רק בבני א"י הנמצאים בחו"ל ולא מיירי כלל מבני חו"ל הנמצאים בא"י, וכן העתיק דבריו הבאר היטב (שם סק"ד) ע"ש. ונראה דהפרמ"ג ס"ל מסבירא דנפשי דאין לחלק לדעת הפר"ח בין בני חו"ל הנמצאים בא"י לבני א"י הנמצאים בחו"ל, ומ"מ אחרי שלדעת הברכ"י יש סברא לכונה לחו"ל ביניהם א"כ נהי דבבן א"י הנמצא בחו"ל חולק הפר"ח על סברת הברכ"י וס"ל דכל שדעתו לחזור תוך שנה שואל כבני א"י, ונראה דאין זה נחשב לדעתו, כיחיד השואל, כיון שהוא בן א"י ומצרפינן לי אל הציבור השואל בא"י, מ"מ בבן חו"ל הנמצא בא"י שפיר י"ל דגם הפר"ח מודה, שגם אם דעתו לחזור תוך שנה ישאל כבני א"י, כיון שאף הוא צריך באותם הימים לחיי שעה עמהם, כסברת הברכ"י. ואף שאם יחזור תוך שנה לא יהנה ממה שיצמח ע"י גשמי שנה זו,

מ"מ מתוך שירדו גשמים יהיה אפשר לקנות תבואה של שנה שעברה בקל ובזול. ויותר מזה נלענ"ד ליתן טעם ולומר שהפר"ח לא כתב דינו רק בבני א"י שבאו לחו"ל דוקא, אבל בבני חו"ל הנמצאים בא"י גם הפר"ח מודה שאפי' דעתם לחזור באותה שנה מ"מ צריכים לשאול כבני א"י, שהרי כל שלא ירדו גשמים בא"י עד י"ז במרחשון, ת"ח מתחילין להתענות, הגיע ר"ח כסלו ולא ירדו גשמים בי"ד גזרין ג' תעניות על הציבור, ועל כן אם הציבור בא"י מקדימין תפילה לצרה, לשאול גשמים בז' במרחשון, בודאי מסתבר שגם בני חו"ל הנמצאים שם באותה שעה צריכים להשתתף ביניהם בתפילה זו. כדין הולך ממקום שאין מתענים למקום שמתענים שצריך להתענות עמהם, וא"כ ה"ה בני"ד כשהולך למקום שמתפללין על צרה שלא באה שלא תבא, שעליו להתפלל עמהם.

וכן כתב בשו"ת קנה בושם (ח"א סי' י' אות ב'): ונראה לענ"ד דפלוגתת הרדב"ז והפר"ח עם הברכי יוסף אינו אלא בבן ארץ ישראל שיצא לחוץ לארץ, דבזה ס"ל להרדב"ז והפר"ח דאם צריך למטר שבארץ ישראל למר ולמר כדאית ליה ישאל כבני ארץ ישראל אף על פי שהוא נמצא בחוץ לארץ, אבל בבן חוץ לארץ שהוא נמצא בארץ וכסברת הברכי יוסף שצריך לחיי שעה כל זמן שנמצא בא"י, וקצת ראיא לזה נראה לי משו"ת הלכות קטנות (סי' ע"ד) שכתב בפשיטות בבן חוץ לארץ שהוא בארץ ישראל ודעתו לחזור דישאל מטר כבני ארץ ישראל, ובנו המהר"ם חגיז הביא אחר דברי אביו דברי המהריק"ש דבני ארץ ישראל שהם בחוץ לארץ אם יש להם אשה ובנים בא"י אף על פי שאין דעתם לחזור בזמן הגשמים שואלים כבני ארץ ישראל יעו"ש. ומוכח מזה דס"ל דדברי אביו המהר"י חגיז והמהריק"ש לא פליגי אהדדי: שוב ראיתי בפמ"ג (במש"ז שם סק"א) שכתב בזה"ל בן ארץ ישראל בחוץ לארץ או להיפך עיין פר"ח אם דעתו בתוך השנה לחזור שואל כמקומו, ואם דעתו לחזור אחר שנה שואל כמקום שהוא שם עכ"ל. מבואר דס"ל להפמ"ג אליבא דהפר"ח שאינו מחלק בין בן ארץ ישראל בחוץ לארץ ובין בן חוץ לארץ בארץ ישראל, דלא כמש"כ, ולענ"ד עדיין צ"ע בזה, דהלא הפר"ח לא כתב כן אלא בבן ארץ ישראל שהוא בחוץ לארץ, ומהיכי תיתי לומר שס"ל כן גם בבן חוץ לארץ שהוא בארץ ישראל דשפיר שייך לחלק ביניהם, ולמעשה אין כ"כ נ"מ בזה דבלא"ה נראה דלהלכה יש לנהוג בזה כמש"כ הברכי יוסף דדעתו נוטה כהגדולים שפסקו אפילו בבן ארץ ישראל שהוא בחוץ לארץ דשואל כמקום שנמצא שם. וכן נוטה גם דעת המשנה ברורה (שם ס"ק ה') וא"כ כש"כ בבן חו"ל הנמצא בא"י דשואל בא"י, שהרי י"ל דכ"ע מודו דכן כמו שנתבאר.

וכן מובא בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ו סי' ל"ח) ובשו"ת באר משה (ח"ז עמ' קצ"ו אות י"ד) בשם תשרי שדה הארץ ח"ג סי' י"ג שכתב לגבי בני חו"ל הבאים לא"י ונמצאים בא"י בזמן שאלה דא"י בעוד בחו"ל עדיין לא הגיע זמן שאלת מטר, דבודאי פשוט הדבר דחייבין לשאול ואינו דומה לבן א"י שהוא בחו"ל דשפיר מבקש מטר מז' מרחשון לצרכי בני ביתו שנשארו בארץ ישראל למרות שבחו"ל עדיין אינם צריכים למטר, משאכ"כ בן חוצה לארץ שהוא בארץ ישראל מבקש ושואל מז' מרחשון בעוד שבארץ ישראל צריכים להמטר וגם הוא צריך להמטר באשר הוא שם וכמו שאם בי"ד גזרים בא"י תענית ציבור על איזהו דבר שלא תבא, בודאי גם הבן חוץ לארץ הנמצא שם באותו זמן צריך להתענות עמהם הגם שבחוץ לארץ לא גזרו תענית כי בעז"ה לא הוצרכו לזה.

וכן בס' מרא דשמעתא (אות ל"ד) כתב דהגה"צ רבי משה אריה פריינד צ"ל הורה לבן חו"ל שהיה בארץ ישראל לאחר ז' חשון לפני יום ס' מהתקופה שיאמר ותן טל ומטר. וכן כתב בשו"ת דברי יציב (ח"א סי' ס"ט): לענין שאלה באר"י מז' מרחשון למי שבא מחו"ל ודעתו לחזור, שפבר"ח אור"ח סי' קי"ז סק"ב, הובא בפמ"ג סי' קי"ז במשבצות סק"א, הביא שבתוך שנה נוהג ככיתו ובברכי יוסף שם אות י' הביא מכמה גאונים, והסכים כן לנהוג במקום שנמצא בו יע"ש. היה לפענ"ד י"ן שבלא"ה מנהגו כמקום שצריך גשמים, והשיירי כנה"ג (שם בהגהות ב"י אות ד') והמט"מ (סי' קמ"א) פסקו דאינו צריך לחזור ולהתפלל בשאל מטר, והובא בבאה"ש שם ס"ק ו', וכן בשו"ע הרב שם ס"א פסק שיתפלל רק בתורת נדבה, וזה לי לפשיטות שבכאן בניירק כמו כל מדינות אירופא לענין זה דהוה כמקומות הצריכין גשמים, ובפרט שבברכי יוסף שם באות י' הביא בסתם בן חו"ל ששאל בתוך ס' לתקופה שכתב מהריק"ש (בהגהותיו ערך לחם לשו"ע שם) בשם הרדב"ז דאינו חוזר, וא"כ מכ"ש בכשצורך לו ג"כ, אך דינן כיחידים, וא"כ כיון שבלא"ה הברכי יוסף פוסק ככל הני גאונים לשאול כבן ארץ, א"כ לדינן יש לנהוג יותר טוב כבני ארץ, כיון שבדיעבד עכ"פ שפיר עבד דא"צ לחזור. ופשוט לדלעת הפוסקים שהובא לעיל בדין בן א"י בחו"ל דפסקו כדעת הברכ"י פוסקים כברכ"י ג' ס"ד בין בן חו"ל בא"י דצריך לשאול מז' חשון וכ"כ להדיא בקצות השלחן (סי' נ"א סעי' י').

ובשו"ת באר משה (ח"ז עמ' ר' בפירות הנושרין להלכה אות ח' ט' י"א) כתב: בן חוץ לארץ שהוא בארץ ישראל בז' מרחשון ישאל מטר מז' מרחשון, לרוב הפוסקים וכן נכון לנהוג. ואם יודע בעצמו שבתוך ס' לתקופת תשרי יהיה מוכרח לעזוב את אדמת קודש רבי, ולשוב לארץ הנמים, וצוה לארץ, אז אל יתחיל לשאול מז' מרחשון כי כאשר יפנה עורף לאדמת קודש בעוזבו אותה, יהיה מוכרח לפסוק מלשאול על כן יותר טוב שאל יתחיל לשאול בז' מרחשון משיתחיל בז' מרחשון ושוב באמצע הזמן יפסוק. וביש לו ספק גדול בלבו אם יהיה מוכרח לצאת מא"י לחו"ל עוד בתוך ס' לתקופה וממילא יהיה מוכרח לפסוק מלשאול באמצע עכ"ז מאחר שלעת עתה אינו יודע אם יהיה מוכרח לצאת בתוך ס' לתקופה יתחיל לשאול בז' במרחשון ואם בתוך ס' לתקופת תשרי יצא יפסיק ואין בכך כלום.

ובעמ' ר"ב שם כתב: נשאלתי לפני זמן מה מאדמו"ר שליט"א אחד מחו"ל שנסע לחתונת בנו החתן לא"י בתוך ס' לתקופה, וכמובן עדיין לא שאל ותן טל ומטר ועתה השאלה כשיגיע לא"י יתחיל תיכף לשאול או לא. והשבתי לו ש אם יחזור עוד לפני ס' לתקופה לא יא יתחיל אבל אם יחזור אחר ס' לתקופה שכבר התחילו לשאול גם בחו"ל אז תיכף כשמגיע לא"י עוד לפני ס' לתקופה יתחיל לשאול כבני א"י.

ובס' ביורו הלכה (הקצר אור"ח סי' קי"ז סעי' רס"ט) כתב: בן חו"ל שנסע לא"י אפילו דעתו לחזור מיד עוד ס' לתקופה כל זמן שאינו חוזר והוא בא"י שואל טל ומטר. וכן שמעתי מהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א דבן חו"ל הנמצא בא"י בין אם הגיע קודם ז' במרחשון ובין אם הגיע אח"כ ואפילו שהגיע רק לזמן קצר יש לו לשאול ותן טל ומטר בברכת השנים.

ומהגאון בעל המשנה הלכות שליט"א שמעתי דבן חו"ל שהגיע לדור בא"י לפחות לל' יום כגון בן ישיבה שבא ללמוד בישיבה בא"י יש לשאול ותן טל ומטר מז' מרחשון אבל כשבא לדור לפחות מל' יום או כשבא רק לביקור בא"י אף ליותר מל' יום אין לו לשאול עד יום ששים לתקופה.

אמנם לפי המבואר לעיל לדעת הפמ"ג והמ"ב דמחלוקת בין הפר"ח לברכ"י זה גם בבן חו"ל הבא לא"י ולפי זה לפר"ח אין לבן חו"ל בא"י לשאול ותן טל ומטר עד יום ס' לתקופה ולכן כתבו בארחות רבינו (הו"ד לעיל) ובתשובות הגאון רבי חיים פינחס שיינברג שליט"א בסו"ס יו"ט שני כהלכתו דבן חו"ל הבא לא"י ישאל ותן טל ומטר בשומע תפלה כיון דהוי מחלוקת הפוסקים. וכן כתב בס' תפלה כהלכתו (פרק י"ב סעי' מ"ח) שהגאון רבי חיים פינחס שיינברג שליט"א מורה בהשבתו לבני חו"ל הנמצאים בא"י שמיים ז' במרחשון עד יום ששים לתקופה יאמרו בברכת שומע תפלה [ותן טל ומטר לבני א"י].

וכן כתב בשו"ת חשב האפוד (ח"ג סי' ז') לגבי בן חו"ל הגר בא"י: הנה ידוע שיש שניות בזה כמבואר באחרונים באו"ח סי' קי"ז, אכן מי ששואל אותי אני רגיל ליעצו לצאת מן הסבך, בדין שיאמר ותן טל ומטר בשומע תפלה, וכיון שהוא מתפלל על מטר בשביל א"י ובהז יצא מן הסבך.

ובס' יו"ט שני כהלכתו (פרק י' ס"ק כ"ד) כתב בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל שאם בדעתו לחזור לחו"ל לאחר יום ששים לתקופה ישאל טל ומטר בברכת השנים מז' במרחשון, ומה שכתב הפמ"ג שדעתו לחזור "לאחר שנה" והביאו כן המ"ב, אין הכונה לשאל דוקא, אלא לאחר ס' יום לתקופה, שאין דין שאלת גשמים תלוי בשם בן א"י אלא בהיותו בא"י בתקופה זו שהיא תקופת השאלה, ואם דעתו לחזור קודם הששים לתקופה דינו ספק, וישאל טל ומטר בברכת שומע תפילה לצאת מידי ספק, וכן משמע מלשון הרדב"ז שהובא בפר"ח שם ובעוד אחרונים, דמייירי בתקופת השאלה ולא בשנה שלמה. וכן שמעתי מהגאון רבי נסים קרליץ שליט"א דאם דעתו

לחזור קודם ס' לתקופה ישאל בשומע תפלה ואם דעתו לחזור אח"כ ישאל בברכת השנים ואף אם הגיע לא"י לאחר ז' במרחשון.

ובתשובות והנהגות (ח"ב סי' נ"ה) כתב בן חו"ל שנמצא בא"י בז' במרחשון, ויהיה שמה לפי דעתו עד זמן שאלה בחו"ל, חייב כבר כבן ארץ ישראל בז' במרחשון לומר טל ומטר, ואם רוצה להחמיר על עצמו לא לסמוך ע"ז ולומר רק בשומע תפלה רשאי, ואם נמצא בא"י בז' מרחשון אבל חוזר למקומו לפני זמן השאלה דחול"ל, כשהוא בארץ יאמר בשומע תפלה, ואם הגיע לא"י אחרי ז' במרחשון וחוזר לפני זמן שאלה דחול"ל למקומו נראה שאינו שואל אז בארץ ישראל כלל אבל אם נשאר עכשיו שמה עד אחרי זמן שאלה דחול"ל צריך לומר בשומע תפלה שצרכם צרכו, ויעויוין מה שכתב עוד בח"א סי' צ"ד וסי' שכ"ב.

וממרן הגר"ש אלישיב שליט"א שמעתי דבן חו"ל הבא לא"י אם דעתו לישאר בא"י ברוב החורף ישאל טל ומטר בברכת השנים ואם דעתו לחזור קודם ישאל טל ומטר בברכת שומע תפלה.

ובשם הגאון רבי בן ציון אבא שאול צ"ל כתב בס' יו"ט שני כהלכתו (פרק י' ס"ק כ"ד): שלפי מנהג הספרדים, בחור בן חו"ל הבא לא"י, אע"ג שדעתו לחזור, צריך לשאול טל ומטר בברכת ברך עלינו מז' מרחשון כבן א"י, והוא מעיקר הדין, ואין נ"מ בזה אם בא לתקופה קצרה של כשבוע או לתקופה ארוכה שהיה בא"י כל תקופת השאלה. ואם נשוי הוא ודעתו לחזור לחו"ל, דינו תלוי באורך שהייתו בא"י, שאם בא לתקופה קצרה בלבד אינו צריך לשאול כלל עד ששים לתקופה, ואם בדעתו להיות בא"י כל תקופת השאלה דהיינו שהיה בא"י מז' במרחשון עד יום ששים לתקופה ישאל בברכת שומע תפילה לחומרא.

ועדיין יש לדון ולברר בכל הציורים הנ"ל מה הדין אם טעה האם צריך לחזור ולהתפלל ואכמ"ל ועוד חזון למועד.

האם בן חו"ל בא"י וכן א"י בחו"ל יכול להיות ש"ץ קודם ששים לתקופה שנוסחו שונה מהציבור

בברכי יוסף (סי' קי"ז ס"ק ח') כתב: בן א"י שהיה נוהג כהרדב"ז דפסק שאם דעתו לחזור בזמן שאלה או יש לו אשה ובנים בארץ ישראל דשואל מז' בחשון אף בחו"ל ובתוך זמן זה בהיותו בחו"ל לא הוי אדעתיה ונעשה יום אחד ש"ץ נראה דבלחש ישאל כמנהג ארץ ישראל ובחזרה יזכיר טל כמנהג חו"ל.

וכ"כ בקצות השלחן (סי' כ"א סעי' י') לגבי בן א"י שהתחיל לשאול בא"י בז' במרחשון ואח"כ יצא לחו"ל דפסק ש"ל דשואל והולך כבני א"י: ומיהו אם נעשה ש"ץ בחו"ל ישאל בחזרה כבני חו"ל. וכ"כ בשו"ת מנחת יצחק (ח"י סי' ט' אות א'): שכש"ץ צריך להתפלל כמו שהציבור אומרים שם.

ובשו"ת משנה הלכות (ח"א סי' פ"א) כתב: ובדבר שאלתו אם יש לנמנע לאבל מארץ ישראל והוא בחו"ל שלא להתפלל כלל לפני העמוד בימים שיש לו להסתפק אם לומר מטר. ולענ"ד אין למנעו בשביל זה כי זה בכלל כבוד אב ומכבדו בחיים ומכבדו לאחר מותו ובפרט שיש בו זיכוי לנשמה ואפילו אם היה בזה קצת ספק היה מותר לפענ"ד וכ"ש שאין בזה גדר ספק כלל ומוותר לו להיות ש"ץ ולהתפלל כאנשי המקום כיון שהוא ש"ץ שלהם ואין לומר שאינו ראוי להיות ש"ץ בשביל זה.

ושמעתי מפי הגאון בעל המשנה הלכות שליט"א דכל זה רק בדיעבד כיון שהוא חיוב אבל אם אינו חיוב אין ראוי להיות ש"ץ כשבחלש אינו מתפלל בנוסח הציבור.

וכן כתב בשו"ת באר משה (ח"ז עמ' קצ"ח אות י"ח) בשם ס' ארצות החיים להגר"ח פלאגי: צע"ל (שער י' אות מט:). בן ארץ ישראל שאמר ותן טל ומטר מז' מרחשון ויצא לחו"ל וירד לפני התיבה, בתפילת הלחש יאמר ותן טל ומטר, ובחזרת השמונה עשרה יאמר ותן ברכה כמנהג הציבור בחוץ לארץ אחר ז' מרחשון קודם ס' לתקופה, ויותר טוב שלא ירד לפני התיבה כלל כדי שלא יהא מוכרח לעשות כדבר הזה לשנות מתפילת י"ח בלחש לתפילת י"ח בחזרה בקול. ולמעשה כתב שם בבאר משה בפירות הנושרין להלכה (אות ב'): בן א"י שהוא בחו"ל ושואל מטר מז' במרחשון, לא ירד לפני התיבה עד ס' אחר התקופה, ואם שכח וכבר ירד לפני התיבה, או יש לו יארצ"ב באלו הימים ורוצה לירד לפני התיבה, אז בתפילת הלחש יאמר ותן טל ומטר ובחזרת התפלה יאמר כבני חו"ל ותן ברכה.

ובתשובות והנהגות (ח"א סי' צ"ד) כתב שלא הניח בחו"ל לבני א"י להיות ש"ץ בשחרית ומנחה דאולי חייבין בטל ומטר וכשהוא ש"ץ וחוזר בלי טל ומטר כמנהג בחו"ל, הוא אינו יוצא ולכן אינו מוציא וק"ו מבן כרך שאינו מוציא מגילה בל"ד, ולכן כשאין צורך שהוא יהיה שליח ציבור שאין עליו חיוב כמו יאהרצייט לא יהיה שליח ציבור אלא אחר, ולא הנחתיו להם להיות שליח ציבור ואם כי אני יודע שיש צדדים להקל, לא הסכמתי להקל כשאין צורך.

ובס' יו"ט שני כהלכתו (פרק י' ס"ק כ') כתב בשם הגאון רבי בן ציון אבא שאול צע"ל דאפילו ביאהרצייט לא יעבור לפני התיבה.

ובס' שערי זבולון להגר"ז שוב שליט"א (עניני שליח ציבור שער ג' פרק ד') כתב: בן א"י כשהוא ש"ץ לפני בני חו"ל מז' חשון ואילך נוהג תמיד כהרדב"ז דשואל מטר בברכת השנים או בשומע תפילה אינו יכול לשאול מטר לא בברכת השנים ולא בשומע תפילה, אמנם יכול לחזור תפילתו בלא בקשת מטר אף דהוא לא יוצא תפילתו בזה מ"מ מתקיים התקנה של חזרת הש"ץ. ובן חו"ל לא ברור דיכול להיות ש"ץ לפני בני א"י מז' חשון ואילך דיש אופנים דאינו יכול לבקש טל ומטר מחמת השתתף בתפילתו ויש אופנים דהוי בגדר אינו מחויב בדבר לבאי שאלה, ונראה דאף אם שק"ש נוהג כשיטות דשואל טל ומטר מחמת דנמצא כעת בא"י מ"מ יכולים הציבור לעכב עליו מלהיות ש"ץ דיכולים לומר דלפי שיטתם חוששין לשיטות דאינו יכול לומר ותן טל ומטר וממילא ליכא לגבם קיום של חזרת הש"ץ דאינו יכול להוציאם בשאילת טל ומטר. ועיי"ש מה שהאריך בזה.

ובתשובות הגאון רבי חיים פינחס שיינברג שליט"א בסו"ס יו"ט שני כהלכתו מאריך בדין זה ומסיים: המורם מהנ"ל, שיש סוברים דשינוי נוסח ההזכרות בברכת השנים מעכב מלהיות ש"ץ לבני הנוסח השני, ומאיך אחרים ס"ל שאינו מעכב מכמה טעמים שונים, אי משום שהש"ץ מחויב להתפלל כבני המקום שבו הוא נמצא, או שעיקר תפלתו היא חזרת הש"ץ, או ששינוי הנוסח אינו מעכב מלהיות בר חיובא וכו'. וכפי שהארכנו לעיל. וסוף דבר, היה נלענ"ד שמתחת הספיקותה הנ"ל יש מקום להחמיר שעדיף שלא יהא ש"ץ. ובדיעבד אם ירד להיות ש"ץ אין הציבור צריך שוב לחזור התפלה עוד פעם בש"ץ מבני מקומם. ואפשר שלפעמים יוכל לסמוך על המקילים שאפי' לכתחילה יכול להיות ש"ץ. וכל זה להלכה, ולמעשה החכם עיניו בראשו להיזהר בהרבה פרטים שא"צ לפרטם בכתב (וכגון שצריך להיזהר מאד ממחלוקת עם בני משפחתו שלא לזלזל בתפילת אבל, ומאיך צריך להיזהר ממחלוקת עם אנשי המקום בשני מנהגם בפרהסיא) ולהעיר קאתינא בזה, ולכן ראוי לעשות שאלת חכם בכל מקרה.

וכן בשו"ת בצל החכמה (ח"א סי' ס"ב) כתב לגבי בן א"י שהיה ז' במרחשון בא"י ושאל שם כמנהג בני א"י ואח"כ יצא מא"י לחו"ל דכתב בברכ"י דכיון שכבר התחיל לשאול בא"י ימשיך לשאול גם בחו"ל דלא יחויי כחוכא ואיטלולא. ולענ"ד שדע יום ס' לאחר התקופה שהוא זמן שאלה לבני חו"ל לא יעבור לפני התיבה, ואם ועבר אז בתפילת הלחש ישאל כמנהגו ובחזרת התפלה בפני הציבור לא ישאל כמנהג המקום.

אמנם בס' יו"ט שני כהלכתו (פרק י' סעי' ו' י ובס"ק י"ז כ"ח ובפרק ט' ס"ק ל"ג) כתב בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל דכאשר יש הבדלים בין בני א"י לחו"ל בשאילת טל ומטר, נראה דיכולים שפיר להיות ש"ץ דעיקר התפילה שוה לבני א"י ולבני חו"ל ורק בפרט זה נשתנה וגם אפשר לצרף הסברא שגם בן חו"ל הבא לא"י לזמן דיש צד שצריך להזכיר גשם. כיון שנמצא במקום שצריך גשם צריך להשתתף עם הציבור ולבקש גשם, וכן איפכא כשבן א"י נמצא בחו"ל במקום שאין צריך גשם דיש סברא לומר שאף הוא אינו צריך להזכיר, ואע"פ שאין נוהגין כן, מ"מ לענין ש"ץ נראה בדציורף הנ"ל יכול לכתחילה להיות ש"ץ.

וכן כתב שם (בפרק י' ס"ק י"ז) בשם מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א דאין חזרת הש"ץ והתפילה בלחש תלויים זה בזה וכל אחד הוא חיוב בפני"ע הוא, ולכן רשאי אף לכתחילה לעבור לפני התיבה ולהתפלל בלחש כמנהגו ובחזרת הש"ץ כמנהג המקום. וכן שמעתי מהגאון רבי נסים קרליץ שליט"א.

עיון הלכה

בגמ' ברכות כ"ו ע"א אמר רב מרי בריה דרב הונא בריה דרב ירמיה בר אבא אמר ר' יוחנן טעה ולא התפלל ערבית מתפלל בשחרית שתיים שחרית מתפלל במנחה שתיים, ונפסק בשו"ע סי' ק"ח טעה או נאנס ולא התפלל שחרית מתפלל מנחה שתיים הראשונה מנחה והשניה לתשלומין.

והנה ידועה החקירה בענין, בגדר דין תפלת תשלומין שתיקנו חז"ל דאפ"ל דהאריכו חכמים זמן התפלה בטעה או נאנס שיוכל להתפלל בזמן התפלה הסמוכה לה וכגון בטעה ולא התפלל שחרית אף דזמן התפלה עד חצות בטעה או נאנס יוכל להתפלל שחרית גם בזמן תפלת מנחה, או ידלמא דהתקנה היתה דכשלא התפלל שחרית יתפלל מנחה שתיים דלאחר זמן תפלת שחרית אף אפשרות להתפלל שחרית ותיקנו להשלים החסרון ע"י שיתפלל פעמים תפלת המנחה. ורבו הנפק"מ בחקירה זו כגון לענין נוסח התפלה ודיני האזכרות הנאמרים בזמנים מן הזמנים וכמו שיתבאר בס"ד [וכבר האריכו בזה ואמרתיו ללקט מהדברים הידועים לי ממה שחשבתי או שמעתי מאחרים או ראיתי בספרים].

בשו"ע שם ס"ט טעה ולא התפלל מנחה בערב שבת מתפלל ערבית שתיים של שבת הראשונה לערבית והשניה לתשלומין, מבואר דמתפלל תפלת שבת גם בתפלה השניה אף דמשלים תפלה של ע"ש. אך כמובן דאי"ז ראי דאפ"ל דנוסח תפלת שבת אינו דין בתפלות שבת דהרי גם בשבת היה מן הראוי להתפלל י"ח ברכות כמבואר בברכות כ"א ע"א גבאר ב"ר חיובא הוא ורבנן הוא דלא אטרחוה משום כבוד שבת וא"כ התקנה דביום השבת יתפלל רק ז' ברכות וא"כ אף אם נימא דמתפלל תפלת המנחה של ע"ש כיון דמתפלל התפלה בזמן שהוא שבת הרי הוא בכלל התקנה לומר ז' ברכות מפני כבוד השבת, ואף דמזכיר הזכרה של שבת גם זה הוא דין מדיני היום, ואף דלענין ידיעבד אפשר דלא מעכב ההזכרה רק מה דאתי מכת יומא עכ"פ לכתחילה צריך להזכיר קדושת השבת. וה"ה לענין מי דמשלים תפלה ברו"ח דפסק הרמ"א שם דמתפלל של ר"ח שתיים דהוא דין בזמן ר"ח דעליו להזכיר ר"ח בכל תפלה שמתפלל, [ועיין מש"כ בזה בהמשך הדברים בדברי המג"א ודעת הלבוש].

ועיין באחרונים שדנו במי ששכח ערבית בליל שבת דמשלים שחרית של שבת שתיים בנוסח התפלה בתפלה השניה האם יאמר ישמח משה כשתפלת שחרית או אתה קדשת כערבית וכן בשכח בשחרית אם יאמר אתה אחד במנחה, עיין בשע"ת סי' רס"ח סק"א מש"כ בשם הש"ה לענין שכח בערבית דיאמר ישמח משה ובערה"ש שם דה"ה לענין שכח בשחרית דיאמר במנחה בתשלומין אתה אחד וכ"כ עוד אחרונים ובמקו"ח כאן וכן באשל אברהם בוטשאטש דבשכח בערבית יאמר בשחרית אתה קדשת בתלתורי ר' וכן במנחה בתשלומין יאמר ישמח משה ע"ש ועיין בספר אשי ישראל שציין לתשור ר' אברהם בן הרמב"ם סי' ע"ט שיאמר במנחה אתה אחד גם בתשלומין ובחי' הרשב"ץ על ברכות כ"ו ע"ב דכ' דלכתחי' יאמר בתפלת התשלומין הנוסח של התפלה הקודמת ששכח להתפלל.

ובפשטות שייך לנידון דידן ותלוי בצדדי חקירה הנ"ל, אך נראה דאפי' אם מתפלל התפלה הקודמת אפ"ל דצריך לומר הנוסח של התפלה שנמצא בה וכעין מש"כ הרשב"ע בברכות שם דצריך להספיק תפלת התשלומין לתפלה העיקרית והיינו דכיון דעבר זמנה אינו יכול להתפלל רק ע"י התפלה העיקרית דאגב תפלה זו יכול להשלים התפלה הקודמת ולכן אפ"ל דצריך בנוסח תפלה זו דאל"ה עומדת תפלה זו לעצמה ודין ההשלמה הוא רק ע"י שמשתייך ונטפל לתפלה שנמצא בה, ולכן פסק בשו"ע שם ס"א דאם התפלל התשלומין לפני התפלה העיקרית לא יצא יד"ח דכל דין התשלומין הוא ע"י שנטפל לתפלה העיקרית.

וכן להצד שמתפלל בתפלת התשלומין נוסח התפלה הקודמת י"ל דכיון דהנוסח בזה לא מעכב את החליף והתפלל של זו בזו יצא יד"ח כמו שפסק בשו"ע סי' רס"ח ס"ו א"כ אף להצד דיש לתשלומין דין התפלה שנמצא בה כיון דבא להשלים התפלה עדיף שיאמר הנוסח של תפלה החסרה. אך עיין בחידושי הרשב"ץ ברכות כ"ו ע"ב דכ' דבשכח בשבת יתפלל כנוסח של תפלה הקודמת לכתחילה כדי להבחין שזו של התפלה היא ולכן ואימה בדיעבד אם הזכיר בשתיהן אותה ברכה לא אותה תפלה ישמח משה בשחרית ואתה אחד במנחה יצא וכ' ע"ז וגדולה מזו אפשר לומר שאם שינה בתפלות שבת ברכה אמצעית מזו לזו יצא אלא שזה צל"ע ע"ש ומבואר דאף דמספקא ליה בשינה מזו לזו בסתם תפלה דאפשר דלא יצא יד"ח אפי"ה בתשלומין יאמר לכתחי' נוסח התפלה הקודמת ובדיעבד יוצא יד"ח בנוסח תפלה זו וי"לע בהבנת דבריו ואולי משום דעיקר התפלה היא התפלה הקודמת ורק דיש סברא שיתפלל בנוסח של התפלה העיקרית כיון שהיא נטפלת אליה כמשנל"ע ולכן יצא בדיעבד [ועי"ש עוד בדבריו דמשמע דס"ל דדין תשלומין היינו דמתפלל התפלה הקודמת שחיסר במש"כ ונמצא לפי"ז דיני זמן תפלה דמשמע דהזמן שמתפלל התשלומין הוא חלק מזמן התפלה וכן במש"כ שם דלא מצינו דיני תשלומין לק"ש דדוקא בתפלה משום דמצינו תשלומין לקרבות דנראה דהוי כעין קרבות ולא תקנת תפלה חדשה ואינו מוכרח ועי"ש].

ועיין תוס' ברכות כ"ו ע"א ד"ה איבעיא להו דכ' וז"ל לא בעי אם טעה ולא התפלל תפלת מוסף דהא ודאי דאינו מתפלל בערבית דהאיך יקרא את הקרבות וכבר עבר זמן מוסף וגם לא תינקו שבע ברכות של מוסף אלא משום ונשלמה שפתינו וכוזא דהא עבר זמנו בטל קרבנו אבל שער תפלות דרחמי ניהו ולואי שייתפלל אדם כל היום כולו ואין כאן עבר זמנו בתפלה אחרת עכ"ל. ומבואר בתי הראשון דאם היה צריך להשלים היה קורא הקרבות, והנה בכאן אם הפי' שמתפלל ערבית שתיים מה שייך להזכיר הנוסח של תפלת מוסף ומבואר להדיא דדין התשלומין הוא להתפלל התפלה הקודמת בזמן התפלה השניה [ודוחק לומר דרק בתפלת מוסף רצה לומר דזה הוא גדר התשלומין ומשום דפשיטא דתפלת ערבית לא מהני להשלמת תפלת מוסף וזהו גופא דחו דלכך שאני מוסף דהאיך יקרא הקרבות וכבר עבר זמן מוסף ומשא"כ בתפלות אחרות דמתפלל התפלה של הזמן שנמצא בו דמהכ"ת כלל דיש אפשרות להשלים אחר זמן תפלה וכן בתי השני ודאי בפשיטות משמע דהוי הראשון שחיסר. והנה בגמ' ברכות שם בהא דמבואר במשנה דלרבנן זמן תפלת השחר עד חצות הקשתה וז"ל הגמ' וכי"ע עד חצות ותו לא והאמר רב מרי בריה דר"ה בריה דרב ירמיה בר אבא א"ר יוחנן טעה ולא התפלל ערבית מתפלל בשחרית שתיים שחרית מתפלל במנחה שתיים וע"ז מתרצת הגמ' כולי יומא מצלי ואזיל עד חצות יתבו ליה שכתב בדמנה כמאן ואילך שכת תפלה יתבו ליה שכת תפלה בזמנה לא יתבו ליה ע"כ דברי הגמ' והנה קושית הגמ' בפשיטות דמצינו דזמן תפלת שחרית גם אחר חצות דהרי מתפלל במנחה שתיים וע"ז תי' הגמ' דסו"ס לית ליה שכת תפלה בזמנה והיינו דחשיב תפלה שלא בזמנה. א"כ לכאז מבואר בפשיטות דדין התשלומין הוא דין להתפלל התפלה שהחסיר דאם נימא דהוי דין מחודש של תפלת תשלומין דמתפלל מנחה שתיים וע"כ משלים את התפלה הקודמת א"כ מאי קשיא ליה לגמי מהא דטעה מתפלל במנחה שתיים דהרי לא הוי כלל תפלת שחרית וזמן השחרית הוי עד חצות וקשה לומר דזה כלול בתי' הגמ' דיהיב ליה שכת תפלה אבל לא תפלה בזמנה דהגמי היתה צריכה לבאר דהוי תפלת מנחה ולא שחרית ע"כ דגם עתה מתפלל תפלת שחרית.

והנה להלכה ק"ל כר"י דזמן תפלת שחרית עד ד' שעות ועיין ברי"ף ורא"ש שכ' ואע"ג דליתא לדרבנן דאמרי עד חצות היכא דטעי וצלי לאחר ד' שעות שכת תפלה יתבו ליה שכת תפלה בזמנה לא יתבו ליה וכ"כ הרמב"ם בפ"ג מה"ל תפלה ה"א ואם עבר או טעה והתפלל אחר ארבע עד חצות היום יצא יד"ח תפלה אבל לא חובת תפלה בזמנה וכ"כ בטור סי' פ"ט ואם עבר והתפלל אחר ארבע שעות עד חצות אעפ"י שאין לו שכת תפלה בזמנה שכת תפלה מיהא יש לו וי"לע במקור הדברים בהא דיכול להתפלל לר"י אחר ארבע שעות ועיין בב"י סי' פ"ט דכ' בתחילה דהרי"ף והרמב"ם למדו דין זה מהא דטעה ולא התפלל שחרית מתפלל מנחה שתיים ומבואר דאפי' אחר זמן תפלה יכול להתפלל וא"כ ה"ר לר"י אחר ארבע שעות אף דכבר עבר זמן תפלה נהי דלא יתבי ליה שכת תפלה בזמנה יתבי ליה שכת תפלה דלא גרע קודם חצות לר"י מאחר חצות לכי"ע, ולפי"ז למד הב"י דה"ה לאחר חצות חצי שעה עד זמן מנחה יכול להתפלל וכ' דלפי"ז דוקא בשוגג דכל דין תשלומין נאמר דוקא בשוגג אך הקשה דב"ל הרמב"ם

בגדר תקנת תשלומין בתפלה

מבואר דגם אם עבר ולא התפלל קודם יכול להתפלל אחר ד' שעות וא"כ משמע דלא הוי מדין תשלומין ולכך כ' דהוי דין בפ"ע משום דלא מסתבר דחילקו רבנן ור"י כ"כ דכיון דלרבנן הוי תפלה בזמנה לר"י הוי עכ"פ תפלה שלא בזמנה ולכך אפשר להתפלל דוקא עד חצות ואפי' במזיד ע"ש. והנה המענין ב"ל הר"ף והרא"ש מבואר דאיירי בשוגג דכתבו היכא דטעי וצלי לאחר ד' שעות דמשמע דדוקא בשוגג ולא במזיד ומשא"כ הרמב"ם והטור כ' עבר דמשמע אפי' במזיד ובב"י לא נראה דחילק בין השיטות אך ע"י בבאיור הגר"א דדייק כן בדברי הר"ף והרא"ש דדוקא בטעה ולא כולא יומא זמניה הוא והוי גם לר"י אחר ד' שעות וממילא הרי הדין טעה ולא התפלל הוי דוקא בשוגג וכ' דמש"כ הב"י בהבנת דברי הרמב"ם הוא דוחק וצ"ע ועיין בזה גם בשאר פוסקים ומבואר לדעתו דלדעת הר"ף והרא"ש הוי דוקא בשוגג ומהלכות תשלומין דנלמד מדין הברייתא דטעה מתפלל שתיים ומשא"כ לדעת הרמב"ם דס"ל דאף במזיד א"כ לכאוי לא הוי מדין תשלומין וכמו שביאר הרב"י.

והשתא נחזי לדעת הר"ף ורא"ש דס"ל דהוי מהלכות תשלומין א"כ ודאי מבואר דתורת תשלומין היינו דיכול להתפלל התפלה גם לאחר זמנה ורק הפסיד שכר תפלה בזמנה דהרי מתפלל אחר ד' שעות דעדיין לא הגיע זמן תפלת מנחה [וכן חצי שעה אחר חצות אפשר דמהני לדעתם כמש"כ הב"י בצד הראשון], ומשא"כ לדעת הרמב"ם דס"ל דאפי' במזיד א"כ לכאוי לא הוי מדין תשלומין אלא דין בפ"ע בתפלת שחרית א"כ עדיין אפ"ל דהוי דין להתפלל מנחה שתיים, אך עדיין ממהלך דברי הגמ' לכאוי מוכח דלא הוי דכין התפלה שנמצא בה כנ"ל.

שו"מ להב"ח סי' פ"ט דכ' לבאר מקור דברי הרמב"ם באופ"א מדברי הב"י שם, והוא דתורת תשלומין היינו דיכול להתפלל התפלה גם לאחר זמנה ורק הפסיד שכר תפלה בזמנה דהרי מתפלל אחר ד' שעות דעדיין לא הגיע זמן תפלת מנחה [וכן חצי שעה אחר חצות דקושיית הגמ' בהא דמבואר במשנה דעד חצות דמשמע דעד חצי שעה אחר חצות אינו יכול וע"ז הקשתה דמדא' ר"י טעה ולא התפלל שחרית מתפלל במנחה שתיים משמע דעד מנחה יכול להתפלל שחרית והיינו אפי' אחר חצות עד זמן המנחה וע"ז הגמ' חילקה לרבנן דאחר חצות הוי שכר תפלה ולא תפלה בזמנה ובכה"ג הוי אף במזיד דלא הוי כלל מדין תשלומין דקושיית הגמ' היתה מדקדוק דברי ר"י דמשמע שאפשר להתפלל עד זמן מנחה תפלת שחרית ועי"ש עוד דביאר המשך דברי הגמ' שם דהקשתה מברייתא דמעוות לא יוכל לתקן זה שלא התפלל תפלה בזמנה ותי' הגמ' דהיינו במזיד ומשא"כ בשוגג יכול להשלים וביאר דבהו"א הגמ' הבינה דבכל גוונא אפשר גם במזיד וע"ז חילקה הגמ' דבידן תשלומין הוי דוקא בשוגג ומשא"כ שכר תפלה הוי אף במזיד ע"ש ובלשוננו. ולפי"ז א"ש להרמב"ם דאפ"ל דדין תשלומין הוי דין בפ"ע להתפלל מנחה שתיים וקושיית הגמ' לא היתה מדין התשלומין וכנ"ל, ועיין ברמב"ם שם ה"ח דמשמע להדיא דבמזיד אין כלל תורת תשלומין וא"ש.

אך באמת ב"ל הרמב"ם לא כ"כ משמע כן ע"ש דכ' בהלכה ח' דאם היה שוגג או אנוס או טרוד משלם אותה תפלה בזמן תפלה הסמוכה לה ומקדים תפלה שבזמנה ואחריה מתפלל את התשלומין דנראה מ"ל דאי"ז התפלה של התפלה הסמוכה ורק מתפלל בזמן התפלה הסמוכה לה וכן בהלכה י' בטעה ולא התפלל לא תפלה זו ולא תפלה הסמוכה לה אינו משלם אלא אחרונה בלבד כיצד טעה ולא התפלל לא שחרית ולא מנחה וכו' אבל שחרית אין לה תשלומין שכבר עבר זמנה משמע מ"ל דהוי תפלת שחרית וכשעבר מן תפלה אחת לא יכול עוד להשלים שכבר עבר זמנה. ועיין גם בב"י דגם אחר שהביא הפי' השני דלא הוי מדין תשלומין כ' דלא לפליג דין אחר ד' שעות מדין טעה ולא התפלל שחרית מתפלל מנחה שתיים דאיכא למימר שאני התם שהוא זמן תפלה מיהא משמע דהוה כל החילוק דאפשר דדוקא בזמן תפלה. ועי"ע שם שהביא דברי הרשב"א ריש תפלת השחר דדין תשלומין הוי דוקא בזמן תפלה וביאר וז"ל ומיהו דוקא בזמן תפלה לפי שכיון שהוא זמן תפלה והוא עוסק בתפלתו חוזר ומשלים מה שטעה בתפלתויו אבל שלא בזמן תפלה לא שאל"כ מאי מתפלל ערבית שתיים ומתפלל מנחה שתיים דקאמר לימא טעה ולא התפלל שחרית קודם חצות מתפלל לאחר חצות עכ"ל ומשמע מ"ל בפשיטות דלא הוי אותה תפלה שמתפלל בראשונה דא"כ הוי סברא בפ"ע דיכול להתפלל רק בזמן הראוי לתפלה זו דלא מצינו בתשלומין אפשרות להתפלל שלא בזמן תפלה. ועיין גם ב"ל הגמ' טעה ולא התפלל שחרית מתפלל במנחה שתיים ולא כתוב מנחה שתיים דמשמע דלא הוי תפלת המנחה.

[והנה היה אפ"ל בדעת הרמב"ם והרשב"א צד חדש בדין תשלומין דהוי דין תפלה בפ"ע תפלת תשלומין הוא ולי לא שחרית ולא מנחה אלא תפלה חדשה דתיקנו חז"ל למי שטעה ולא התפלל ותיקונה דוקא בזמן תפלה ולפי"ז מש"כ הרמב"ם שכבר עבר זמנה היינו דעבר זמן תפלת התשלומין דזמנה בתפלה הסמוכה לתפלה ששכח עי"ש ב"י ולפי"ז היה אפשר לבאר דברי הרשב"ז המובא לעיל דס"ל דנוסח התפלות בשבת אתה אחד וישמח משה בעלמא אלא דמעכב ואפ"י בתשלומין לכתחילה יתפלל כנוסח התפלה ששכח ובדיעבד כנוסח התפלה הראשונה והיינו דהוי תפלה בפ"ע תפלת תשלומין ומצד אחד היא בזמן מנחה אך משלימה שחרית לכך שייך בה כ' הנוסחאות ויל"ע בכ"ז. ובמש"כ הרמב"ם דא"ל להשלים רק בתפלה הסמוכה לה עיין בראב"ד בהשגות מש"כ בזה ועיין בהגה"מ בשם רבינו שמחה דיכול להשלים אפי' אחר עשרה ימים ולדעתו לכאוי נראה דקשה לומר דאזנתו אפשרות להתפלל התפלה שהחסיר אין אחר זמן רב וע"כ דהוי דין להתפלל פעמים התפלה שנמצא בה או דהוי דין תפלת תשלומין בפ"ע ועיין בפי' הרשב"ץ שם שכ' דמסתברא דאפי' אם יכול להשלים היינו דוקא באותו יום כגון טעה בערבית יכול להשלים במנחה ומשא"כ ביום אחר ועיין].

והנה במה דפסק הרמ"א סי' ק"ח ס"ט דאם טעה ולא התפלל בער"ח מתפלל בר"ח שתיים עיין בלבוש שחלק ע"ז ופסק דלא מזכיר ר"ח בתפלת התשלומין וחילק משכח בע"ש דמתפלל של שבת שתיים כמבואר בברכות שם דגם בשבת היה צריך להיות שיתפלל של חול כיון דהיא תשלומין לתפלת חול ורק משום דהוי זלזול לשבת דהאיך יעשה שבת חול דכל תפלה של חול בשבת ומשא"כ בר"ח לא שייך טעם זה דאין קדושתו ממוהה וכן דכל התפלה של ר"ח היא חול לכתא זלזול וכ' דכן מנהג במקומן. והנה נראה בפשטות מדעתו דמתפלל בהשלמה התפלה הקודמת שחיסר ולכך צריך להתפלל כנוסח וצורת התפלה שאותה משלים דאם נימא דמתפלל ערבית שתיים והרי הוי בשבת ודאי מסתברא דכיון דהוי ערבית בשבת דא דאין בא מכת השבת סו"ס הוי תפלת ערבית ויצטרך להתפלל נוסח תפלת שבת וכן בר"ח יזכיר יעלה ויבא ויהשלמא לענין ידיעבד אלא מעכב כיון דלא אתי מכת יומא ולא מצינ' לגעילה של ובה"פ שחל בשבת עיין מג"א סי' ק"ח סק"ב ומשא"כ לכתחילה ודאי יצטרך לומר נוסח של אותו זמן ע"כ משום דמתפלל מנחה של ע"ש וער"ח כ"נ לכאוי אף דיש קצת לדחות. ועיין בפוסקים דחלקו על דברי הלבוש אך עדיין אין זה ראי' בהיפך דס"ל דסו"ס כיון דהוי התפלה בשבת או ר"ח א"כ הזמן מחייב עכ"פ לכתחילה וכנ"ל, ועיין בב"י סי' תכ"ב דהביא כדברי הלבוש מהכל בו עי"ש.

ועיין במג"א סי' ק"ח סק"ב דנסתפק בשכח תפלה במנחה ע"ש והתפלל בתשלומין בליל שבת תפלה של חול אפ"ה יוצא יד"ח דקיי"ל בס"י רס"ח דלא לא הזכיר של שבת לא יצא יד"ח בתפלת של חול אפ"ה שאני הכא כיון דאתי לתשלומין וכיון דלא אתי מכת חיוב היום לא מעכב דהכרת שבת ונשאר בצ"ע בזה ובט"ז שם סק"ח פסק דהא יצא יד"ח ובמ"ב פסק להלכה דיוצא יד"ח עפ"י הפר"ח ועוד כמה פוסקים. וע"ע במ"א דנסתפק במי ששכח בערבית של ר"ח להתפלל ובתשלומין בשחרית שכח יעלה ויבא האם צריך לחזור ולהתפלל כיון דביום צריך לחזור על יעלה ויבא א"ת כיון דאתי תשלומין אינו חוזר וכן נסתפק בכנה"ג סי' תכ"ב והביא בזה כמה דעות עוד נסתפקו האחרונים בשני ימים ר"י ושבח להתפלל מנחה של ר"ח ובערבית שכח יעלה ויבא בתשלומין האם יחזור והכא הוי בתר איפכא דאם אזלינן בתר התפלה שצריך להשלים צריך לחזור ובמ"ב פסק בכל הני דאינו חוזר ומתפלל.

והנה כל קירות הללו נידתו היה לתלות בחקירה דידן דאם מתפלל התפלה הקודמת ששכח יש לומר סברא דיתיה דדין התפלה הקודמת ומשא"כ אם מתפלל כתפלה הנמצא בה. אך אין הכרח בזה דבכל גוונא יש להסתפק האם הזמן מחייב גם התפלות שאין באות מכווח וכן דכיון דסו"ס בא להשלמה של התפלות הקודמות אין מעכב

בכה"ג וכדמוכח בפר"ח וכמו שפסק במ"ב דבכל גוונא א"צ לחזור ולא הוי סתירה כלל ודו"ק ועיין לאחרונים בכנה"ג סי' תכ"ב ובמג"א כאן ובא"ר ובפר"ח בלשונותיהם למושבתם במש"כ בזה (שו"מ ברשב"ץ שכ' דבשכח ערבית של ר"ח ומתפלל שחרית שתיים ולא הזכיר ר"ח בשניה דחזור דהכל הולך אחר שעת התשלומין אף דהוי תשלומין דערבית והרי נתבאר לעיל דמשמע בפשיטות מדברי הרשב"ץ דהוי כדין התפלה החסרה ואפ"ה ס"ל דצריך לחזור וע"כ כמש"נ דבר"ח היום מחייב ההזכרה ולא שייך לדין התפלה דכיון דמתפלל ביום מחוייב בהזכרת ר"ח וכן מוכח לדעת המג"א עמשנל"ק).

ובשו"ע סי' ק"ח ס"א דמי שהיפך והתפלל קודם תפלת תשלומין ואח"כ תפלה עיקרית לא יצא יד"ח ונסתפק הביאיהו"ל ד"ה ואם היפך במי שהתחיל בתורת תשלומין ונזכר באמצע שצריך להקדים תפלת החובה והתכוון לגמור לשם חובה האם מהני עקירת מחשבתו לשויה תפלת חובה וכ' דלכאוי יש ראי' מסי' ק"ז דמי שהתחיל בתורת חובה לא יכול לעבור לתפלת נדבה דא"א חצוי בחובה וחצוי בנדבה או"ד דבתשלומין הקילו רבנן ע"ש והנה אם נימא דדין התשלומין היינו להתפלל פעמים התפלה שנמצא בה לכאוי יש מקום גדול לחלק מהא דסי' ק"ז דדוקא מחובה לנדבה דהוה חפצא של תפלה אחרת ומשא"כ בתפלת תשלומין דנהי דלא הוי חיוב מכת הזמן אלא מכת התשלומין סו"ס הוה אותה תפלה ומכוון כנגד אותו קרבן ומשא"כ אם הוה תפלה הקודמת יש לדמות דהוה ב' סוגי תפלות [ועי"ע בשו"ע שם ס"ב במי שהזכיר הזכרה בתפלה ביום שאין מזכירין לא חשיב הפסק והאחרונים חלקו דחשיבא הפסק וכ' בביאיהו"ל ד"ה הטועה דאפי' לדעת האחרונים אם מתפלל תפלת תשלומין והזכיר הזכרה מעין המאורע שהיה שייך לתפלה שהחסיר דבכה"ג מודו דלא חשיבא הפסק אף דלא היה צריך להזכיר כיון דבא לתשלומי התפלה הקודמת. והיה מקום לתלות הדברים בחקירה הנ"ל דאם מתפלל ערבית אף דמהני להשלים סו"ס לכאוי לדעתם יחשב הפסק ויש לדון בדבר].

ועיין במ"ב סי' ק"ח סק"ד שחביא מהרד"ז בתשו' סי' שס"א במי שצריך להשלים במנחה תפלת שחרית דאם הוא ש"ץ במנחה מהני ליה חזרת הש"ץ לתשלומין וכיוון בה בשביל עצמו לתשלומין וגם להוציא מי שאינו בקי, ולכאוי מבדרייו הללו מוכח שתקנת התשלומין היינו להתפלל פעמים מנחה דאל"ה איך מהני בחזרת הש"ץ להשלים שחרית דכיון שצריך להוציא אחרים בתפלת המנחה לא יוכל להתכוון לתפלת השחר [ואפי' לענין תפלה בציבור כשמתפלת שחרית והציבור מתפללים כיון נחלקו הפוסקים אם חשיב תפלת תשלומין]. שוב ראיתי בהגהות מאי ישראל על חשיב כלל תפלה בציבור ועי"ש בט"ז סק"ד] ועיין בשו"ת שו"א ומשיב דבר"ת ח"ד סי' ס"ח דכ' דאפי' אם שכח ערבית ומתפלל ש"ץ שחרית עולה לו לתשלומי ערבית ואע"פ דאוי קדושה וברכת כהנים לא חשיבא הפסק ולכאוי ודאי מוכרח מהו לדעתם דהוה דין להתפלל פעמים שחרית [ועיין באשי ישראל שהביא מן הפוסקים דכתבו דלא כהש"מ ובכה"ג לא יכול להתפלל תשלומין]. שוב ראיתי בהגהות מאי ישראל על המ"ב דפשיטא ליה דדין התשלומין היינו להתפלל התפלה הקודמת והוכיח מהלבוש הנ"ל דמוכח לדעתו דהוי דין להתפלל התפלה החסרה ולכך התקשה בדברי הרב"ז דיכול להשלים בחזרת הש"ץ ובפרט בכה"ג דיש ברכת כהנים ורוצה להשלים ערבית דפשיטא ליה דלא מהני.

והראינו לעיין בסי' קפ"ח דשם באו הדברים מפורשים בענין הנ"ל דע"ש בב"י בסוף הסימן דהביא דברי הרא"ש במי שהתחיל סעודתו סמוך לחשכה וחשכה לו קודם גמר סעודתו דכ' הרא"ש דאין לו להזכיר של שבת בחול בברהמ"ז מידי דהוה אתפלת מנחה של שבת שאם לא התפלל אותה מתפלל במוצ"ש שתיים של חול כי אין להזכיר של שבת בחול אע"פ שנתייחד בתפלה זו בשבת עכ"ל ובשם הגה"מ כ' לחלק על הרא"ש וכ' ע"ז בשם מהר"ל דלסברא זו לא תיקשי מתפלת המנחה דשבת דמיייתי הרא"ש דזמן תפלת מנחה עבר ואינו מתפלל במוצ"ש אלא לתשלומין האיך יתפלל של שבת ודינו להבדיל בראשונה אבל ברהמ"ז אתי על הסעודה שסעד בשבת וכיון דאתאי לא צלי ערבית של חול צריך להזכיר מעין המאורע בברהמ"ז ואבמג"א על השו"ע פסק כמהר"ל כ' ע"ז וז"ל דלא למי שלמא להתפלל מנחה בשבת שמתפלל במוצ"ש שתיים של חול דהתם מנחה כבר עברה ואינו מתפלל במ"ש אלא לתשלומין ושני התפלות הם תפלת ערבית וכי' עכ"ל מהר"ל ועי"ש עוד, ונתבאר לנו דלהדיא נחלקו בזה גדולי עולם דהרא"ש מפורש ס"ל דהוה דין להתפלל התפלה החסרה גם לאחר שעבר אחרת וכמש"כ בלשונן כ' אין להזכיר של שבת בחול אע"פ שנתייחד בתפלה זו בשבת ולכן דומה לברהמ"ז דבשתייהם יש חיוב לברך ולהתפלל מכת הזמן של שבת וחזינו דכאן שעבר שבת אינו מזכיר של שבת בחול ומשא"כ אם נימא דהוה דין להתפלל פעמים ערבית א"כ אין הדיון דומה לראי' כלל דכאן הוה תפלת ערבית ולכך אין דמחוייב בשביל להשלים סו"ס א"א להזכיר של שבת ומשא"כ ברהמ"ז ובדברי מהר"ל לפי מה דנתתיק מהגמ"א לשונן (ותוספת מילים אלו שכ' ושתיהם תפלת ערבית לא הוזכר בב"י ויל"ע) א"כ כ' מפורש דלכך לא דמאי דשתייהם תפלת ערבית ולכך לא דמאי לברהמ"ז ועי"ש במג"א במה הדוסיף המהר"ל טעם כיון שהבדיל בראשונה דאיכא בזה נפק"מ גם לענין ברהמ"ז דהתפלל ערבית של חול, [והנה בעצם דברי המהר"ל אפשר לחלק מברהמ"ז גם אם הוה התפלה הקודמת דסו"ס לא הוה בזמן התפלה והוה תורת תשלומין ולכן א"כ דשאני מברהמ"ז דהוה עיקר זמן החיוב על האכילה דשבת וכך היה אפשר לבאר דברי המהר"ל איך שהוא מובא בב"י אך בהעתקת המג"א מבואר להדיא דהרי תפלת ערבית. ועיין בספר תהלה ליהוסי ק"ח סי' ק"ל דלייק מדברי המג"א במי ששכח שחרית ומתפלל מנחה שתיים דאם תתחיל לאכול קודם תפלה שניה מפסיק דהוה כדין תפלת שחרית ויש לדחות כיון דסו"ס הוה לתשלומי שחרית]. וא"כ מצינו בזה מחלוקת מבוארת בענין דידן.

שוב מצאתי בערוה"ש סי' ק"ח שכ' להדיא דדין תשלומין היינו דחל עליו חיוב להתפלל פעמים את התפלה שנמצא בה וכ' דלכך טעה בע"ש מתפלל ערבית של שבת שתיים דכיון דמתפלל תפלת ערבית א"כ צריך לומר נוסח של שבת [ולכך כ' לק' סי' רס"ח דהש"ח שחרית של שבת מתפלל במנחה של שבת פעמים אתה אחד דצריך לומר הנוסח של מנחה וכמו שנתבאר לעיל].

וידועים דברי הרש"ש ברכות כ"ו ע"א דכ' שם בענין תפלת תשלומין דאם שכח מנחה ומתפלל ערבית שתיים דגם תפלת התשלומין הוה תפלת רשות דכיון דקיי"ל דתפלת ערבית רשות ה"ה התשלומין דמנחה בזמן ערבית הוה רשות דלא עדיפא מחובות עתה, ומבואר מדבריו דהוה דין להתפלל ערבית שתיים דאם הוה דין להתפלל מנחה בזמן ערבית א"כ אין סיבה דייחשב רשות, ובצל"ח שם פשיטא ליה דהוה תפלת חובה ולכך הקשה דהיה צריך להקדים תפלת התשלומין בערבית כיון דהוא חובה ותפלת ערבית רשות וצד זה הוה גם להצד דהוה דין להתפלל התפלה הקודמת וימול המאורח דסו"ס אית ליה חובת תשלומין המחייב אותו להתפלל ערבית שבהו יענין לו לתשלומי תפלתו [ועיין בספר אשי ישראל שציין לשו"ת האלף לך שלמה סי' נ"ג דכ' דבכה"ג דלא התפלל מנחה א"כ ב' התפלות נעשות חובה דכיון דא"א להתפלל תשלומין בלא התפלה העיקרית ואית ליה חובת תשלומין א"כ חל עליו חיוב גם בתפלה העיקרית ונפק"מ לענין ברכת מעין ז' וכן לענין נשים וכמו שיתבאר ועי"ש עוד פ' י' הערה מה"א ועב' דהאריך בנידון זה].

ועיין בפמ"ג מ"ז סי' קכ"ו ססק"ה לענין ברכת מעין ז' דקיי"ל דאפשר לצאת בזה תפלת ערבית של שבת כיון דתפלת ערבית רשות וכ' ע"ז הפמ"ג דבשכח מנחה בע"ש ורוצה לצאת התשלומין ע"י מעין ז' לא מהני כיון דהתשלומין הוה תפלת חובה ובמהר"ל סי' קל"ה מבאר דיוצא התשלומין ע"י מעין ז'. ועוד נפק"מ לענין נשים דלא חייבות בתפלת ערבית כיון דהוה רשות ולא יקיבלו עלייהא א"כ נפק"מ לענין תשלומין בערבית האם חשיב חובה עיין בזה.

העולה בזה דיש כמה דעות לכאן ולכאן בגדר תפלת תשלומין, ודדעת הר"ף והרא"ש נראה דהוה דין להתפלל התפלה החסרה ומשא"כ בדעת הרמב"ם יש לדון ובמג"א נתבאר דהוה דין להתפלל פעמים התפלה שנמצא בה וכן מבאר כלמ"א מדברי הרדב"ז הנ"ל לענין חזרת הש"ץ ויש עוד כמה נפק"מ בענין זה ישמע חכם ויוסיף לקח.

גנדי הלכה

הגאון רבי אליהו דוד רבינוביץ תאומים [האדר"ת] זצ"ל

הגאון רבי אליהו דוד רבינוביץ תאומים זצ"ל הנודע בכינויו האדר"ת, נולד יחד עם אחיו תאומו הגאון רבי צבי יהודה זצ"ל בחג השבועות תר"ה, לאביהם הגאון החסיד רבי בנימין זצ"ל, אב"ד ראגאלי ווילקאמיר, בעל משנת ר' בנימין (ירושלים תרס"ד), אשר היה מיחידי סגולה שבדור ושקדן עצום [כעדות בנו האדר"ת בספרו סדר אליהו (עמ' 17): ”היתה שקידתו בלי הרף, כל חודש בחדשו גמר כל הש"ס, ושמעתי ממנו שבליהל אחד בחודש טבת למד כל מס' חולין מתחילה ועד סוף”].

בשנת תרל"ה בחיות האדר"ת כנן ל' שנים בלבד נבחר לכהן פאר ברבנות עירו פוניבז'. משם נבחר בשנת תרנ"ד לרבנות עיר התורה מיר, ובשנת תרס"א עלה לשכון כבוד בעה"ק ירושלים ת"ו בה כיהן כראש הרבנים ויד ימינו של הגאון הישיש רבי שמואל סלאנט זצ"ל. אך לא ארכו ימיו בירושלים וביום ג' אדר תרס"ה נסתלק לב"ע. כנודע הותיר רבינו אחריו ברכה חיבורים רבים בכת"י בכל מקצועות התורה, מהם כרכים רבים של תשובות בהלכה, חידושי ש"ס בבלי וירושלמי רמב"ם ושו"ע ועוד. בענותנותו רשם כראש כל כרך מכתביו את מאמר חז"ל ”אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת”.

בין חיבוריו הרבים נמצא ספר עובר אורח, אשר חדשתי בעברי על שו"ע אורח חיים בלמדי עם חברא מגיני ארץ אשר יסדתי בקלויז שלנו בצוונא היראים וחרדים על דבר ד' ללון בעמקה של הלכה למעשה' – כלשון רבינו בשער הס' כת"י. מעט מספרו זה נדפס עוד בחיי רבינו כסוף ספר אחרות חיים (סיגטצ תרנ"ח) להגאון רבי נתנן כהנא זצ"ל אב"ד ספינקא, אך רובו נותר עדיין בכת"י. לפינוי מחידושויו על הלכות תפלה מתוך ספרו כת"י הנ"ל הנמסר לידינו ע"י הרה"ג ר' יוסף הלל שליט"א, ועתיד לראות אור בקרוב בעזה"י בסדרת 'אוצר כתבי האדר"ת' היוצא לאור על ידינו. בהתקנת כתה"י לדפוס סייע הרה"ר זבולון שוב שליט"א, ותשואות חן לו.

ספר עובר אורח כת"י

סי' ק"י סעי' א': נסתפק כאאמו"ר הגאון ז"ל' בעשרת ימי תשובה אם יכולים להתפלל הבינונ, שצ"ל המלך המשפט לכתחלה לדידך, ומכ"ש להסוברים שחורז? ואולי י"ל בהבינונו והתועים על דעתך מלך ישפטו.

שם. **[ואינו מתפלל הבינונ בימות הגשמים ולא במוצאי שבת ויום טוב]**. נ"ל דהה"ב בתענית ציבור דצ"ל ענונ בשומע תפלה אין לומר הבינונ. ואולי נוסח טרם נקרא אתה תענונ דכולל לשומע תפלה יוצא נמי לענונ.

סעי' ב'. **[הפועלים שעושים מלאכה אצל בעל הבית וכו' מתפללין שמונה עשרה אבל אין יורדין לפני התיבה] ואין נושאין כפיהם**. אף דבל"ז הרי אין עוברים לפני התיבה, מ"מ כשקורים להם מחוייבים לעלות, וע"כ אמר דאין נושאין כפיהם. והרא"י דמדאורייתא ל"ש כלל עובר לפני התיבה דתפלה בכה"ג דרבנן ומ"מ נשיאת כפים דאורייתא, עכצ"ל בכה"ג. ואולי י"ל דאה"נ דהוא מדרבנן בגבולין רק במקדש דאין דאורייתא. ועמש"כ במהד"ב בס"ד בסי' קכ"ח משם הג"ר יעב"ץ. ועתה מודינא לדבריו.

אבל י"ל דלבתר דתקנו חז"ל שיעברו לפני התיבה ושיקראו לכהנים ממילא ה"ל דאורייתא וא"ט, ואכמ"ל. ואולי י"ל דאה"נ דאם קראום אחרים שאינם פועלים דצריכין לעלות דה"ל דאורייתא, ועי' תוס' ברכות ט"ז א' דיש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה, וע"ש מ"ו א', וצ"ע דתקשה מנ"כ ובע"כ דאם קראום דעולים דמה"ת הוא, רק בפועל א' דאף כשיקראוהו הוא רק מדרבנן י"ל דאינו עולה.

סעי' ג'. **[היוצא לדרך**. עי' תוספתא ריש פרק י"ח דשבת' היוצא לדרך, אם ראית צדיק יוצא המתן לו כו', ואם ראית רשע יוצא לדרך הקדם לו כו'. ויש להעיר משבת ל"ב א", ועי' מג"א ס"ס קנ"ו, ודוק.

סעי' ו'. ה**"רמ מרוטנבורק כשהיה יוצא לדרך בבוקר [היה אומרה אחר יהי רצון כדי להסמיכה לברכת הגומל חסדים] כו'**. עי' מג"א' ובאר היטב' בשם באר שבע', וצ"ל דמיירי קודם שהגיע כבר עת התפלה, או דס"ל דכשא' מקצת ברכות סג, או שצריך אחר התפלה, עי' סי' פ"ט סעי' ג', ועוד י"ל בכל זה. סי' קי"א סעי' א'. **[צריך לסמוך גאולה לתפלה]**. עי' בס' אדני' פז להרב אפרים העקשער' שכ' דאסור להרהר בין גאולה לתפלה בדברי תורה^[40], ע"ש.

שם. **[ויל"א הא דצריך לסמוך גאולה לתפלה היינו דוקא בחול או ביו"ט אבל בשבת א"צ]**. הנה לד' הרמ"א אף בחל יו"ט בשבת י"ל דצריך לסמוך גאולה לתפלה דמ"מ אז ימי הדין והוא יום צרה, וא"כ בשמע"צ שחל בשבת הוא יום הדין וצריך לסמוך גאולה לתפלה, וא"ש דל"ק מירושלמי ריש תענית, עמ"ש בת' שאגת אריה^[41].

סעי' ג'. **[ואם עד שלא קרא ק"ש מצא ציבור מתפללין לא יתפלל עמהם אלא קורא ק"ש ואח"כ יתפלל דמסמך גאולה לתפלה עדיף]**. לכאורה י"ל לפי מ"ש לעיל ס"א דבשבת א"צ לסמוך גאולה לתפלה, א"כ ודאי דתפלה בצבור עדיף,

הגאון רבי אליהו דוד רבינוביץ תאומים [האדר"ת] זצ"ל

אב"ד פוניבז' מיר ועה"ק ירושלים ת"ו

ואין נוהגין כן. ואולם בת' ש"ע העלה דאין נ"מ בין שבת וי"ט. סי' קי"ג סעי' א': **אבל באמצעיתן יכול לשחות**. אף דאיכא שם, עי' מג"א לקמן סי' קכ"ז סק"ב.

שם. עי' מג"א לקמן בסי' קכ"א^[42] דלא ירוק בשחי'.

סי' קי"ד סעי' א': **[מתחילין לומר בברכה שניה משיב הרוח ומוריד הגשם] בתפלת מוסף**. עי' מגי"א^[43], והוא מדברי הירושלמי^[44]. וק"ק דהא יכולים לתקן להכריז ביום הושענא רבה שיזכירו בליל שמיני עצרת, וכמש"כ בשם הרדב"ז^[45].

– ומש"כ דבשאלת טל ומטר בל"ז לא כל המקומות שווין, נ"ל כוונתו דהרבה שדעתן לחזור לחול' או לאי' הרי מזכירין כמנהג מקומם וכמש"ל ר"ס קי"ז וא"כ ל"ש בגאור' דות. – אך מ"ש דבשחרית ה"ל אגודות ק"ל מהא דר"ה ל"ב ב' דא' תקיעות מ"ט דבמוסף משום דברוב עם הדרת מלך כו', ומשמע מזה דעדיין לאו כ"ע בבהכנ"ס בעת תפלת שחרית (וכמש"ש בס"ד בחי' טעמא לזה), א"כ מה"ט לא יזכירו בשחרית דלאו כ"ע בבתיהם, ועי' לקמן סי' תקכ"ט ס"א ובמג"א סק"ו, ואולי י"ל דכ"א כפי מנהג מקומו. וא"כ י"ל קצת הסתירה מכאן להסוברים דביו"ט א"צ לסמוך גאולה לתפלה.

סעי' ז'. **[אם אמר מוריד הגשם בימות החמה מחזירין אותן] וחוזר לראש הברכה**. עי' ביאור הגר"א ז"ל דה"ל לחזור לראש התפלה. וצ"ע לכאורה די"ל דהכא כיון שלא סיים הברכה עדיין יכול לחזור לראש הברכה משא"כ כשטעה בסופם.

סעי' ו'. **[נאפי' אם סיים הברכה] ונזכר קודם שהתחיל אתה קדוש אין צריך להחזיר אלא אומר משיב הרוח ומוריד הגשם בלא חתימה כו'**. הגר"א ז"ל הקשה מבהמ"ז דקבעו ברכה בפנ"ע. וידידי הרר"א שי' אמר דשאני התם דכבר סיים בהמ"ז דאורייתא. ואני להשתי דמה בכך הא עיקר הזכרת מעין המאורע בבהמ"ז ג"כ רק דרבנן. והרי לא סיים הברה רביעית דרבנן. – ועי' דברי רש"י סוכה מ"ו ב"ב^[46] דמשמע קצת רמז מקרא למעין המאורע בבהמ"ז ודוק. ועי' ביאור הגר"א סק"ח.

סעי' ז'. **[בכל מקום שאנו אומרים חוזר לברכה שטעה בה ה"מ שטעה בשוגג] אבל במזיד חוזר לראש**. ונ"ל דל"ש בזה תשלומין, כמ"ש בהה"ט בשם הפר"ח בסי' [ק"ח] ס"ק [י'] בהתפלל במקום הראוי להסתפק בצואה דל"ש תשלומין, וכ"ש הכא.

אבל במזיד חוזר לראש. מספקא לי אם זה אף בלא אמר דבר הצריך לומר – במזיד, דג"כ צריך לחזור לראש, די"ל דווקא כשאמר מה שא"צ הוא דצריך דבכה"ג ה"ל כשח באמצע תפלתו, אבל בלא אמר למה נאמר דצריך לברך ברכות הרבה לבטלה ולא די בברכה זו, וכי משום שנקנסנו יברך לבטלה, וצ"ע מנ"ל הא. – ועי' בצינוי הגר"א ומג"א ודוק.

סעי' ט'. **אומר צ' פעמים**. עי' דברי האחרונים. ועי' חתם סופר חלק או"ח סי' כ' דבר נחמד בד' הגה"מ שכ"י^[47] "כל כך" פעמים, ולא צ' פעמים, והוא במכוון דווקא ק"א פעמים, ע"ש. וכאאמו"ר הגאון זצ"ל שדא ביה נרגא בגליון הספר.

סי' קי"ז סעי' א': **עד תפלת המנחה**. עי' מג"א^[48], ותמהני מ"ש משאלה דלכאורה י"ל דלעעם המבו' משום דמיחיי אגודות אגודות אינו רק היכא דמכריזין שיאמרו וכל שלא שמע הכרוז ה"ה אסור להכריז שייך ד"ז דאגודות, אבל בהפסק ההזכרה דאין מכריזין שלא לומר וכמש"ל סי' קי"ד סק"א א"כ הכל יודעין זמן שפוסקין, איך שייך אגודות. ותו ק"ל דבשאלה ודאי דל"ש האי טעמא דאין מתפללין א"י חול בכך שיי' ולמה כ' "כמש"ל" דווקא. ובעיקר הקו' אולי יצוירי באופן שישלים תפלת מנחה של חוה"מ והזכיר אז, ועי' לעיל סי' ק"ח סקי"ב ודוק היטב. – אך לא יצוירי לפמש"ש ס"ד.

סעי' ג'. **אם שאל מטר בימות החמה [מחזירין אותן]**. עי' הלק"ט^[49] בשאל בשבת בטעות תפלת חול דצריך לחזור עד ברכת השנים. ועי' בס' חיי אדם^[50] שחלק עליו אם כבר סיים ברכת השנים דא"צ לחזור. ומספקא לי אם גם בימות הגשמים שכן מלומר בהתפללו תפלת חול בשבת אם חוזר, די"ל דכיון דא"צ להתפלל כלל י"ח מה בכך שיי' הזכיר, משא"כ בימות החמה דהוא הזכיר מה שא"צ בימות החמה, וצ"ע^[51].

סעי' ה'. **וצ"ל עננו יאמר השאלה קודם עננו**. עי' מג"א – וי"ל ג"כ דה"ל תדיר כמובן.

סי' קי"ט סעי' א': **[אם רצה להוסיף בכל ברכה מהאמצעיות מעין הברכה מוסיף וכו']**. לשון רש"י בע"ז ח' ע"א^[52] אם תלמודו משתכח מוסיף באתה חונן ואם היה בעל תשובה מוסיף בהשיבנו. ועי' שבת דף י' ע"א דאל' רבא לרב המנונא מניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה, ע"ש בפרש"י^[53] וצע"ק. ועי"ש בחידושי בכור שור.

[שם]. תמוה לשי' הרבים דלא כרבינו יונה^[54], דבכ"מ צריך להוסיף באמצען, אהא דמוסיפין "יהי רצון" בברכת תקע בשופר בסוף הברכה^[55]. – ובלא זה תמה אאמו"ר הגאון זצ"ל דהא צ"ל סוף הברכה מעין החתימה^[56]. ובודאי בכל הא דס"ל להר"י דצריך להוסיף בסופה נמי דווקא במסיים בסופה מעין החתימה. **ובשומע תפלה יכול לשאול כל צרכיו**. כבר גלית דעתי העניי' במק"א בס"ד^[57] להוכיח על מה שנוהגין להוסיף יה"ר על מזונות וגם וידיו וכדומה בכל תפלה, והוא להם חיוב גמור כאשר ה"י מתוקן כן מאנשי כנסת הגדולה, וזה ודאי דאסור לעשות מהטפל עיקר^[58]. [וזולת זה נ"ל דאין לומר הוידיים ביום שאין

תשובות וחידושים מכת"י רבותינו נ"ע

עורך: הרב שלום הלל

אומרים בו תחנון וכדומה]. – ות"ל מצאתי עתה בט"ז לקמן סי' קכ"ב^[29] שכ' להדיא כדברי דאין להוסיף תמיד רק לפעמים. סעי' ד'. עי' באר היטב^[30] מש"כ בשם הט"ז משא"כ הש"ץ שאומרה בברכה בפני עצמה. – נראה בפשטות דבריו דלהט"ז הש"ץ כששכח בשומע תפלה יכול לברך בין שומע תפלה לרצה, ולא נראה כן כלל מדברי הט"ז, וט"ז כוונה אחרת לו בזה, ע"ש ותבין. וכן מ"ש ומג"א דלא כע"ת, לא הבנתי אל מה ירמוזן דבריו.

סי' קכ"א סעי' ג'. **יחיד אין לו לומר ברכת כהנים**. מספקא לי ביחיד המתפלל עם הש"ץ, ביחיד כמ"ש לעיל סי' קי"ט סעי' ב', אם מותר לו לומר ברכת כהנים עם הש"ץ, ולה"מ הכא י"ל קצת דשרי – וא"נ כן.

סי' קכ"ב. עי' רש"י מיכה ו' פסוק ט', כ' ותושיה יראה שמך, מכאן שכל מי שאומר בכל יום מקרא שמתחיל ומסיים כמו שמתחיל ומסיים שמו התורה מצילו מגיהנם^[31]. ואולי הוא באיזה מדרש. סי' קכ"ג סעי' ב'. **[במקום שכלו הג' פסיעות יעמוד וכו'] ולפחות עד שיתחיל ש"ץ להתפלל בקול רם**. מזה משמע קצת כמש"כ האחרונים^[32] דבעת שאומרים פיוטים יחזור בהתחלת החזרה וא"צ להמתין עד התחלת הפיוטים.

[שם]. **במקום שכלו הג' פסיעות יעמוד כו' וכן יחיד כו'**. מבואר במג"א^[33] בשם ב"ח דגם יחיד צריך להמתין עד שיעור שיבא ש"ץ לקדושה. וכ"מ הלשון מדלא א' בקיצור "ד' אמות". וי"ל דאף המהרי"ל שהובא משמו דאם סיים תפלתו בשעה שאמרו כבר תחנון היה אומר עמהם במקום שכלו פסיעותיו נמי ס"ל כהב"ח, והיינו דהמתין נמי שיעור ד"א שמן תפלת י"ח לתחנון כמש"כ הט"ז^[34], וא"כ אינו חולק כלל על הט"ז כמו שר"ל הבאר היטב^[35] ע"ש, דאין שום מחלוקת בזה, והדבר ברור כדברינו. – ועי' לעיל סי' ק"ה במג"א^[36] דא"צ ד"א רק בין י"ח תפלות י"ח, ומוכח דלא כט"ז. – ולענין אם חוזר למקומו לומר קדושה, עי' שערי תשובה, ועי' מג"א סי' קכ"ב^[37] בשם הרשב"א^[38] שצריך לפסוע ולענות, ומשמע מזה דא"צ לחזור למקומו, אך בלא זה תמוה לי למה צריך לפסוע כלל.

שם. **[יחיד שמתפלל בציבור וסיים תפלתו קודם לש"ץ] אסור להחזיר פניו לציבור**. עי' מג"א^[39] בשם א"ז הלבוש^[40] דיחשדוהו שדילג. ותמהני דאם מתפללין בעינים תפוחות ה"נ יחשדוהו אף בשלא יחזיר פניו במה שראוהו פוסע לאחריו ג' פסיעות^[41]. ויותר היה נראה מטרדת התפלה להתפללין אחריו והוא יעמוד נגד עיניהם וה"ל כעובר לפני המתפלל^[42]. או דנראה כמתפלל לרוח אחרת שהם מתפללין וכב' רשויות ח"ו. – ונ"מ בכמה דינים כמובן.

סעי' ג'. **כשפוסע ג' פסיעות כו'**. הבאר היטב^[43] בשם שיירי כנסת הגדולה^[44] כתב דמנהגינו שלא לפסוע כשא' מתפלל אחריו רק ממתין כו'. ותמוה דכן מבואר להדיא לעיל סי' ק"ב סעי' ה' דאסור מן הדין. וי"ל כוונתו דלא עבדינן לפסוע פסיעות קטנות עד שלא יצטרך לעבור כלל, דרק בשעת הדחק סגי בפסיעות קטנות ואף ביכול להמתין, וק"ל.

[שם]. **כשפוסע עוקר רגל שמאל תחלה**. עי' מג"א^[45] דמראה שקשה בעיניו. מזה נ"ל דאם כבר הורגל בכך אז יפסע בימין, משא"כ לטעם הב'. וכה"ג נ"ל במ"ש לעיל סי' [כ"ח]^[46] דיחלוץ תפלן של ראש ביד השמאלי, דכשהורגל כבר יחלוץ בימין.

סעי' ה'. **גם ש"צ [צריך לפסוע ג' פסיעות כשמתפלל בלחש, וכשיחזור התפלה בקול רם אינו צריך לחזור לפסוע ג' פסיעות] כו'**. לפי הנהוג שהש"צ מוסר לאלל לומר אשרי ובא לציון גואל, צ"ל מתחלה יהיו לרצון וגם לפסוע ג' פסיעות^[47].

סעי' ו'. **[כשיחזור ש"צ התפלה וכו' אינו אומר בסוף התפלה יהיו לרצון]**. עי' ט"ז^[48] מ"ש בשם א"ז הלבוש, ותמוה לי דאנה יתפלל שנית, ואולי כוונתו ז"ל לפרש שלא יאמר יהיו לרצון בסוף תפלתו בלחש, וא"כ ל"ק כ"כ קו' הט"ז עליו. ומש"כ הט"ז דלא שייך לומר יהיו לרצון "אמרי פ"י" במתפלל על הציבור, עי' מג"א ס"ק י"ג בשם הלבוש. – וקצת תמוה לי למה כפל המחבר ד"ז שכבר מבואר לעיל סי' קי"א סעי' ב"י^[49].

[מג"א] ס"ק י"ג. מ"ש לצורך עצמו, תמוה דכשלא יאמר אלהי נצור נמי צריך לפסוע, ועי' סי' קכ"ב סק"ב, והל"ל דפוסע לצורך תפלת עצמו ותפלתו לציבור.

סי' קכ"ד סעי' א': **[וצריך אותו שיוצא בתפלת ש"ץ לכיון לכל מה שאומר ש"ץ מראש עד סוף] ואינו מפסיק ואינו משיח**. פשוט דמ"מ צריך לענות אמן כמו בברכת המצות, דאמן אל הוי הפסק.

[מג"א] סק"ד. לכאורה נ"ל בידוע שיעבור זמן תפלה בעודהו מתפלל דמותר להתחיל דה"ל התחיל בהיתר. ויש לדחות.

סעי' ז'. **וילמד בניו הקטנים שיענו אמן**. נ"ל דאפילו יענו בקול רם מהמברך אין איסור, עי' בסה"ס^[50], דמשום חינוך הקטנים מותר, וכ"ש שלבו נמשך יותר כבה"ג, עי' מ"ש לעיל סי' ע' בס"ד^[51].

סעי' י'. **[מי ששכח ולא אמר יעלה ויבא בר"ח וכו'] כיוין דעתו וישמע מהש"ץ [כל י"ח ברכות מראש ועד סוף]**. נשאלתי מהו שיוכל בחצי התפלה להתפלל בפנ"ע, והשבתי מהך דגטיין ט"ז א' חציו בטבילה כו' ע"ש, וצ"ע. סעי' י"א. **קודם שכלתה עניית אמן סיים זה תפלתו עונה עמהם**. עי' בס' חיי אדם^[52] לא כ"כ לענין קדיש.

- בספרו עיני בנימין (כת"י) על מסכת ברכות. 2. כ"כ רבינו משם אביו הגה"ר בנימין ז"ל גם בספרו תפלת דוד (הוצאת אהבת שלום, עמ' כ"ו), ובארוכה במאמרו 'הלכות גדולות' הנדפס בקובץ כנסת הגדולה ח"ד [ווארשא תרנ"א]. וראה להג"ר עזרא אלטשולער ז"ל בספרו תקון דרך החיים [ווארשא תרנ"ו] סי' כ"ט אות כ"ב, וז"ל: "ודרך אגב אביאי כאן מה ששמעתי מפי הגאון הגדול אבד"ק מיר ר' אליהו דוד שליט"א בשם אביו הגאון הגדול ר' בנימין אב"ד דק"ק ווילקאמיר ז"ל, להסתפק אם יוכל אדם לומר תפלת הבינונ בעשי"ת כיון שאין בה אמירת המלך המשפט, דהמלך הקדוש אומר בג' הראשונות, אבל המלך המשפט הרי אינו אומר כלל שהרי אומר רק והתועים על דעתך וכו', ומי שלא אמר המלך המשפט למנהג הספרדים שאומרים האל וכו' הרי צריך לחזור ולהתפלל כמבואר באו"ח סי' קי"ח. גם בשו"ת מגן שאול להגר"ש קצנלבויגן סי' קע"ג הביא כן משם אבי האדר"ת ז"ל, וכתב 'והנה למיעוט בקיאותי לא ראיתי מימני מי שיסתפק בזה, ובודאי מסתימות הדברים נראה דמותר להתפלל רק שצריכים להסביר הדבר', ע"ש באורך. 3. ד"ה וחותם. 4. ה"א. 5. שם א': רב אל עבר במברא דיתיב ביה עכו"ם, אמר דילמא מיפקיד ליה דינא עליה ומתפיסנא ויחסא, שמואל לא עבר אלא במברא דיתא ביה עכו"ם, אמר שטנא בתרי אומי לא שליט. 6. ס"ק י"ב. 7. ס"ק ט'. 8. סי' מ"ה. 9. אלטונא תק"ג, סי' קי"א. 10. וז"ל שם: נ"ל אפילו ללמוד ע"י הרהור אסור להפסיק ביניהם, כדמוכח מהטור דמדמי מי שאינו סומך גאולה לתפלה דומה לאוהבו של מלך שבא ודופק על פתחו של מלך, יצא המלך לידע מהו מבקש ומצאו שהפליג, אף הוא מפליג. משמע מזה שצריך דוקא להסמיך ולהתפלל ולא להפסיק בשום אופן וכו', ע"ש. 11. ס' ט"ז. 12. ס"ק א'. 13. ס"ק א'. 14. ברכות פ"ד ה"ב. 15. ח"א סי' ר"מ, ולפנינו ח"ד סי' אלף שי"א. 16. ד"ה ושמיני. 17. פ"י מהל' תפלה אות ח'. 18. ס"ק ב'. 19. ח"ב סי' צ"א. 20. כלל כ"ח סעי' ד'. 21. עי' שו"ת עזרת מצר (סי' ד') להגר" אברהם פנסו ז"ל אב"ד בוסניא, הוצאת אהבת שלום, ירושלים תשנ"ה. 22. ד"ה מעין. 23. ד"ה חיי עולם. 24. ברכות כ"ב ע"ב ד"ה אע"פ. 25. מקור תפלה זו בס' אור הישר להגר"מ פאפירש ז"ל (אמשרטרדם תע"ב), והביאה בס' שלמי ציבור (דף ק"ל ע"ב, בהנדי"מ עמ' שי"א). 26. וכן הביא רבינו משמו בס' תפלת דוד, הוצאת אהבת שלום, עמ' כ"ו. 27. וז"ל: תפלת דוד (עמ' כ"ו), וז"ל: תפלת פשוט דאין לקבוע לומר תפלת היה"ר שבברכת רפאינו, שנראה כמו היתה קבועה מחז"ל, ובודאי שצריך לעשות היכר מה החוב ומה הרשות, ועי' ט"ז בסי' קכ"ב לענין התפלה על המזונות בשומע תפלה, ע"ש. 28. כבר קדם לרבינו בזה הגאון יעב"ץ בסידורו בית יעקב (דף ע"א ע"א), ואף השמיט מטעם זה את התפלות שנדפסו בסידורים בברכת שומע תפלה, ואלו דבריו שם: "קיי"ל שואל אדם כל צרכיו בשומע תפלה וכו', אמנם השמטנו התחנה שהעמידו כאן כסדוריו תפלות חדשים מקרוב באו, זו וכיוצא בה עזבנו, שלא להוסיף על מטבע חכמים כלום, אלא כל יחיד יכול לחדש בה תוספת בקשה הצריכה אליו ויתחנן בה כפי כחו, אבל אין לחדש דבר מעתה נוסח קבוע לחברו עם נוסח הברכות הקבועות מאנשי כנה"ג, מה לתבן את הבר". 29. ס"ק ב'. 30. ס"ק ז'. 31. כן הביא רבינו גם בספרו תפלת דוד (עמ' ל"ב), ובהגהתו בגליון סידור בית יעקב להיעב"ץ (ראה עולת ראיה, ירושלים תרצ"ט, עמ' רצ"ב). אמנם כבר נודע דאין זה מדברי רש"י, אלא תוספת שהוסיף רבי שמואל דלגואטש ז"ל במהדורתו 'אגודת שמואל' אמשרטרדם תנ"ט, ובהקדמתו הודיע כי הוסיף בתוך דברי רש"י (תוך סוגריים) ליקוטים ופירושים שונים מתוך כתבי יד שהיו ברשותו. וראה להג"ר אפרים זלמן מרגליות ז"ל בספרו שם אפרים (שופטים כ' מ"ה), הכותב על מהדורת תנ"ך זו: "בהז"ל: 'אך באמת יש להסיר הגה"ן מן הספרים, וכן שאר הגה"ה שנדפסו בדפוס תנ"ך קטן וכו', ושרי לי מרי' למי שערבב שמועות אלו בתוך דברי רש"י ז"ל, ואי איישר חילי אבטלינני לבלתי היות שם ערוב חול בקודש'. ובעיקר המנהג ראה מש"כ בזה אאמו"ר הגאון שליט"א בגליון קודם עמ' ה', ע"ש באורך. 32. מג"א ס"ק ו' משם לחם חמודות. 33. ס"ק ח'. 34. ס"ק ג'. 35. ס"ק ה'. 36. ס"ק א'. 37. ס"ק ב'. 38. ח"א סי' תת"ז. 39. ס"ק ט'. 40. סעי' ו'. 41. וכבר תמה כן המאמ"ר (אות ח') על דברי הלבוש. ועי' מחצית השקל מש"כ ליישב בזה. 42. וכ"כ ט"ז ס"ק ה', ע"ש. 43. ס"ק ט'. 44. הגב"י אות א'. 45. ס"ק י'. 46. ס"ק ג'. 47. דברי רבינו נתבאר יותר בספרו תפלת דוד (עמ' ל"ב), וז"ל: "פסוק יהיו לרצון מבואר בשו"ע דאין הש"ץ אומר בתפלת החזרה, וגם אינו פוסע לאחריו ג' פסיעות, לפי שסומך על הקדיש התקבל, יעו"ש בסוף סי' קכ"ב ובמג"א ס"ק י"ד. ולפ"י ראוי להזהר במה שנוהגים תמיד שלאחר קדיש של אחר נפילת אפים עומד איש אחר לומר אשרי וקדושה וסדירא וקדיש התקבל, שאם ירד שיהיה כן, יאמר עוד שם (עמ' נא"ו), ותמה על מנהג זה דאינו ראוי ע"פ דין. 48. ס"ק ט'. 49. כן תמה הגר"י פאלאגיי ז"ל בספרו יפה ללב או"ח ח"א סי' קי"א אות ד', ושם סי' קכ"ג אות ח'. אמנם בס' כף החיים להגר"ח סופר (סי' צ"ה אות י"ז) כתב דלק"מ דכן דרך מרן לחזור ולכפול הדברים במקומות הנצרכים, ומנה שם פעמים רבות אשר כפל הדין ב' פעמים, ע"ש. וראה ברית יעקב (סי' מ"א). 50. סעי' י"ב. 51. ז"ל רבינו שם (סעי' ב'): נ"ל דמ"מ א"צ להעירו, דאף כשיקרא אחרי זמן ק"ש מיקרי שפיר חינוך מצוה להרגילו בעת הנערו משנתו לקרות, וכמש"כ בענין חינוך בס"ד דגם כה"ג הוי חינוך, ואתי שפיר קושיית המג"א סי' ע"ה סק"ז, וכמש"כ בארוכה במק"א בס"ד^[52]. כלל ל' אות י"ב.

האיר המזרח

שינויים

בפסיקה

לשיטת רבותינו

הספרדים

זיע"א

מהנפסק

בספר

משנה

ברורה

בש"ע

או פשע

בשלשים

יום

הסמוכים

לחג

הפסח

ולא

התפלל

אם

הורע

חזקתו

כתב

מרן

(סי' קי"ד

ס"ח)

"בימות

החמה

אם

נסתפק

אם

הזכיר

מוריד

הגשם

אם

לא

עד

ל' יום

בחזקת

שהזכיר

הגשם

וצריך

לחזור"

ע"כ.

ותכתב

המ"ב

(ס"ק

ל"ז)

שכתב

הט"ז

שאם

שגג

או

פשע

בשלשים

יום

הסמוכים

לחג

הפסח

ולא

התפלל

אם

הורע

חזקתו

כתב

מרן

(סימן

קמ"ד

סעיף

ט')

"אם

ביום

ראשון

של

פסח

אומר

ברכת

אתה

גבור

עד

מוריד

הטל

צ' פעמים

כנגד

ל' יום

שאומר

אותו

ג' פעמים

בכל

יום

משם

ואילך

אם

אינו

זוכר

אם

הזכיר

גשם

ה"ה

בחזקת

שלא

הזכיר

גשם

ואינו

צריך

לחזור"

ע"כ.

ותכתב

המ"ב

(ס"ק

ט"ז)

בשם

השלחן

שלמה

שכתב

שיתחיל

מן

"מחיה

מתים

אתה"

ולא

מן

"אתה

גבור"

שלא

יאמר

השם

לבטלה,

ואם

יבוא

לשנות

הזכרת

השם

ניחוש

שיבוא

לשנות

אח"כ

מפני

ההרגל

גם

בתפלה,

ע"ש.

הנה

מלשון

מרן

משמע

שלא

די

שיתחיל

מן

מחיה

מתים

וכו' אלא

צריך

לומר

תשעים

פעם

"אתה

גבור

לעולם

ה' מחיה

מתים

אתה

רב

להושיע

מוריד

הטל.

וביאר

בשו"ת

אור

לציון

(ח"ב

פ"ז

שאלה

כ"ט)

דעתו

שכיון

שעושה

לצורך

כדי

לצאת

מידי

ספק

לא

חשיב

הזכרת

שם

שמים

לבטלה.

ותכתב

שכיון

שדעת

מרן

כן,

כך

יש

לנהוג

לכתחילה,

ע"ש.

החסד

לאלפים

(אות

א')

והיפה

ללב

(אות

ד')

כתבו

דיאמר

אתה

גבור

לעולם

עד

מוריד

הטל

ולא

יזכיר

ה'.

וע"ע

בכף

החיים

(אות

נ"ה)

שס"ל

כדעת

המ"ב.

והנה

אם

ננקוט

כדעת

מרן

יש

חשש

של

הזכרת

שם

השם

לבטלה

אליבא

דהחולקים.

ואם

ננקוט

כדעת

המ"ב

או

כדעת

שאר

האחרונים

משמע

שלדעת

מרן

אינו

מועיל

כיון

שאינו

רגיל

בלשונו

לומר

ברצף

כשמתחיל

אתה

גבור

להמשיך

מוריד

הטל,

אלא

ימשיך

כרגילו

משבי

הרוח

ומוריד

הגשם,

שהרי

כשמתחיל

אתה

גבור

לא

הרגיל

להמשיך

לעולם

ה' מחיה

מתים

אתה

רב

להושיע

מוריד

הטל.

וע"כ

שהשיבו

דעביד

כמו

עביד.

והשיבו

דעביד

כמו

עביד.

והשיבו

דעביד

כמו

עביד.

והשיבו

דעביד

כמו

עביד.

והשיבו

דעביד

כמו

עביד.

והשיבו

דעביד

כמו

עביד.

והשיבו

דעביד

כמו

עביד.

</

עוד יוסף חי

בירור וליבון במשנתו של מרן ה"בן איש חי"

הרה"ג שלום טוויל

בעמח"ס "פסקי בן איש חי"

טעם הדבר שמזכירים שם האם

ד. והנה בטעם הדבר שצריך להזכיר שם האם ולא שם האב, יעויין בתורה לשמה שם שכתב, דעל הרוב ימצא על האיש קטרוגים יותר מן האשה. מפני שהאשה פטורה ממצות ת"ת, והאיש לא פלט מעוון ביטול תורה. ועוד כי האשה מוצלת מעוון הקרי. ועל כן הקטרוגים של האשה על הרוב הם מועטים משל האיש, לכך יזכירו שם האם עדיף. ושמעתי אומרים טעם אחר, מפני שהאם היא מבוררת יותר מן האב, דחוקת האב היא מכח רובא ע"ש. וכן בכן יהיודע ברכות דף נ"ה ע"ב הזכיר טעמים אלו, אלא שכתב לדחות טעם השני שאומרים העולם כי אמו ודאית יותר, דיש בזה חילול כבוד, שמזלזל בכבוד אביו שעושהו בתורת ספק ע"ש. וכבר תמאהו על זה שטעם זה מפורש בזוהר הנ"ל.

ונראה דאין מדברי הזוהר סתירה לדברי הבן יהוידע, דיעויין לרבינו צדוק הכהן ז"ל בספר מחשבת חרוץ סימן ז' ד"ה ותחילת, (דף כ' ע"א) שכתב וז"ל, כי האם היא השורש הנגלה משא"כ האב הוא בהעלם, וע"כ איתא בפ' במה אשה (ס"ו ע"ב) כל מנייני בשמיא דאימא. ובזוהר שמות דף י"ז דמכשפים מזכירים שם אמו, ושם איתא הטעם דבר שאין בו חשדא, ונראה הכונה ג"כ כמש"כ כי כל כחם הוא בנגלה ולא בפנימיות הדבר ובהעלם כלל, דכל כוחם רק מצד התגלות עולם הזה והאם היא שורש הנגלה. משא"כ האב הוא שורש הנעלם, דבעולם הזה אין מבורר ואית ביה חשדא, ובזה אין להם שייכות וכח שליטה עד שורש הנעלם בעולם הזה. ועיין בזוהר לך דף פ"ד דאיהו אמר בשמה דאימיה וכו' לקבל מילה עילאה וכו' דאיהו ודאי וכו' ע"ש. ר"ל גם כן הכונה מצד הקיבול דעולם הזה הנגלה צריך שורש הנגלה בעולם הזה ע"ש. הרי מבואר דאין כוונת הזוהר מצד שיש לנו ספק ח"ו וכדברי העולם, אלא שהאב הוא שורש הנעלם, ובעולם הזה צריך להזכיר שורש הנגלה. ומ"מ היה לרבינו ז"ל להזכיר מדברי הזוהר הנ"ל.

האם יש חילוק בין מחיים ללאחר מיתה והטעם לזה

ה. ולפי זה יש בנותן טעם למנהג שהובא בגשר החיים ח"א פרק ל"א סעיף ב' אות י' דבתפילה עבור החולה ובברכת מי שברך, מתפללים ומבשרים בשם האם, אולם לאחר הפטירה נוהגים האשכנזים להזכיר הנפטר על שם אביו. והספרדים נוהגים גם אחר הפטירה להזכיר על שם האם. ובפכ"ח סעיף ג' אות א' כתב גבי חקיקת השם ע"ג המצבה, שהאשכנזים נוהגים לכתוב שם האב והספרדים שם האם ע"ש. ולמבואר יש ליתן טעם לשינוי בין מחיים ללאחר מיתה, דבעולם הזה שהוא עולם הנגלה יש להזכיר שם האם שהיא שורש הנגלה. משא"כ לאחר מיתה.

העולה לענין דינא

א. המתפלל על חבירו בפניו אין צריך להזכיר שמו (ברכות דף ל"ד). וכן אין צריך לרמז שמו (סתמות הפוסקים). ודלא כדגל מחנה אפרים ס"פ בהעלותך). וכשמתפלל על חבירו חולה בפניו, אין כדאי שיזכיר שמו (ספר הפרדס סימן רפ"ז, הגר"א ב"א ברכות דף ל"ד, עיון יעקב שם, בן יהוידע שם, חת"ס נדרים דף מ' בשם המקובלים). אך כשמתפלל על חבירו שיצליח בעסקיו וכד', טוב שיזכיר שמו אף בפניו (בן יהוידע שם).

ב. המתפלל על חבירו שלא בפניו יזכיר שמו (מהרי"ל ריש ה' שמחות, מ"א סימן קי"ט סק"א, מ"ב שם סק"ב). ויזכיר שמו ושם אמו (תורה לשמה סימן שצ"ט, בן יהוידע ברכות דף נ"ה ע"ב, חתם סופר אה"ע ח"ב סימן מ"א ד"ה והנה).

ג. כשמתפלל על אדם שנפטר, מנהג הספרדים להזכיר שם האם, ומנהג האשכנזים להזכיר שם האב (גשר החיים ח"א פל"א ס"ב אות י').

שפע טובה, אז טוב שיזכיר שמו, כדי שיהיו אותיות שמו צינורות להמשיך בהם שפע הטובה ההיא. לכן רבי חנינא בן דוסא ורבי יצחק בן אלישיב שאלו על השם והזכירותו בתפילותם. אך אם התפילה היא על חולה להסיר החולי ממנו וכיוצא, טוב שלא יזכיר שמו. יען כי כל חולי ויסורין של צרה הבאה על האדם הוא מכח הקליפה הדבוקה באדם, שהוסיף בה כח ע"י עוונותיו וכמש"כ רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל בפרשת תזריע בענין הצרעת. ואם יתפלל על חולה ובעל יסורין שעומד בצרה ויזכיר שמו, אז המקטרגים ומשטינים יתקנאו ובפרט כי רוע מזליה, ואז ימצאו לו עלילות קטרוגים מצד עוונותיו לעכב רפואתו והצלחתו. ולכן כל כהא המתפלל לא יזכיר את השם כדי שלא ירגישו המקטרגים ולא ידעו על מי מתפלל ע"ש.

ולפי זה יוצא דדוקא כשמתפלל על חולה ובעל יסורים אין להזכיר שמו בתפילתו, אבל בהאי גוונא דברכות דף נ"ו שמפחד שישמו עליו עין הרע, שעדיין אין הקליפות דבוקות בו ולא ריע מזליה, אדרבא עדיף שיזכיר שמו וכמבואר. וכן יוצא מדברי העיון יעקב ברכות דף ל"ד שכתב שאין צריך להזכיר שם החולה, כי אולי השם גרם החולי, שהרי בשביל כך הדרך לשנות שם החולה וכדאיתא ביו"ד סו"ס של"ה ע"ש. ועיין בילקוט הראובני ריש פ' וירא שכתב בשם ספר סודי רזא כי בהיות החולה בצער גדול אין להזכיר שמו.

המתפלל על חבירו האם יזכיר שם אביו או אמו

ג. בשו"ת תורה לשמה סימן שצ"ט נשאל, כאשר יתפללו על אדם בשביל איזה דבר הצריך לו ויבקשו עליו רחמים, אם יזכירוהו על שם אביו או על שם אמו. והנה אנחנו רואים בכותבי קמיעות שנוהגים לכתוב שם האם, ולא ידענו אם יש לזה יסוד אמיתי, והשיב, דאיתא בגמ' שבת דף ס"ו ע"ב, אמר אביי אמרה לי אם כל מנייני (לחישות), בשמא דאימא, ופרש"י כל לחישות פלוני בר פלונית ע"ש. ועפ"ז כותבים בקמיעות שם האם. ונראה דה"ה בבקשת רחמים בפה, דמזכירין שם האם ע"ש.

אולם בשו"ת לבושי מרדכי ח"ב יור"ד סימן קמ"ט כתב דמעולם היה קשה בעיני, אשר בהזכרת שמות בתפילה ואמירת יה"ר לאחר אמירת תהילים נוהגים בגלילות אלו להזכיר שם האם, והלא מבואר בשבת דף ס"ו דבלחש מזכירים שם האם, ומשמע דוקא סגולת לחש בשמא דאמא, אבל הזכרה בתפילה וכו"ב וכי הוא בכלל לחש, הזכרת תפילה היא לאפוש רחמים ע"ש.

ויש לתמוה על דבריו דבזוהר פרשת לך לך דף פ"ד ע"א איתא, הא דאמר דוד (תהילים פרק פ"ו פסוק ט"ז) והושיעה לבן אמתך, וכי לא הוה בריה דישי איהו, עד דאיהו אמר בשמא דאימיה ולא בשמא דאביו. אלא הא אוקימנא דכד ייתי בר נש לקבל מלה עלאה לאדכרא, בעי למהך במלה דאיהי ודאי, ועל דא אידכר לאמיה ולא לאביו ע"ש. ומבואר שגם בתפילה ובקשת רחמים יש להזכיר שם האם, ולא דוקא בסגולת לחש.

אך מגוף הפסוק אין להקשות, דיש לומר דהא דהזכיר שם אמו, הוא כמו שפירש רש"י שם דבן האמה משפיל את עצמו לפני אדוניו יותר ממקנת כסף ע"ש. ולפ"ז שפיר הזכיר את אמו ולא אביו, שבעבדות אזלינן בתר האם. ועוד יש לומר ע"פ מש"כ הרד"ק שם וז"ל, זכר האם לפי שהיא עיקר היצירה, כי גידול העובר בימי יצירתו בבטן האם הוא ושם מתגדל ונוצר זמן הקצוב, וגם אחר יציאתו ניזון בשדי האם, לפיכך טבע האם נקשר בבן יותר מטבע האב, כי מעשי האדם הן לטוב הן לרע אע"פ שהם בבחירת האדם לפי למודו יהיו מעשים, ויש בהן קצת ג"כ בטבע יצירתו. אמר כי אני עבדך משני פנים, האחד שהרגלתי עצמי בעבודתך, ועוד כי היה בטבעי ג"כ כי אמי היה אמתך ע"ש. ומכל מקום בזוהר מפורש להדיא דגם בתחינה ותפילה צריך להזכיר שם האם ולא שם האב.

הזכרת שם חבירו כשמתפלל עליו

שו"ע סימן קי"ט ס"א: אם רצה להוסיף בכל ברכה מהאמצעיות מעין הברכה מוסיף. כיצד, היה לו חולה מבקש עליו רחמים בברכת רפאינו. היה צריך פרנסה מבקש עליה בברכת השנים. ובשומע תפילה יכול לשאול כל צרכיו שהיא כוללת כל הבקשות.

המתפלל על חבירו בפניו אם רשאי להזכיר שמו

א. בגמ' ברכות דף ל"ד ע"א איתא, אמר רבי יעקב אמר רב חסדא כל המבקש רחמים על חבירו אין צריך להזכיר שמו, שנאמר אל נא רפא נא לה, ולא קמדכר שמה דמרים ע"ש. וכתב המ"א סק"א בשם המהרי"ל ריש הלכות שמחות, דהני מילי כשמתפלל עליו לפניו, אבל שלא בפניו צריך להזכיר שמו ע"ש.

והנה מפשטות לשון הגמ' "אין צריך להזכיר שמו", משמע שאין צורך להזכיר שמו, אבל אם רצה להזכיר רשאי להזכיר. וכן כתב הפרי חדש על אתר. וכן הביאו בשם פסקי הרי"א ברכות פ"ה ה"ו שאם רצה להזכיר מזכיר. אולם בגליוני הש"ס כתב, שרש"י בספר הפרדס הגדול סימן רפ"ז כתב וז"ל, אמר רבי כל המבקש רחמים על חבירו לא יזכיר את שמו, שנאמר קל נא רפא נא לה עכ"ל. ומשמע דדראוי דוקא שלא להזכיר, לא לבד שאין צריך להזכיר ע"ש. וכן כתב בחידושי חתם סופר נדרים דף מ' בשם המקובלים, כי יש בהזכרת שמו קצת התעוררות הדין עליו. וכן כתב הגר"א בביאורי אגדות ברכות שם (הובא באורות הגר"א תפילה פ"ג אות י"א) שבזה שאין מזכירין שמו, מקובל יותר התפילה שאין מעיינים עליו. וכן יוצא מדברי העיון יעקב שם.

ויש לעורר מהא דאיתא בברכות דף נ"ו ע"ב, האי מאי דעייל למתא ודחיל מעינא בישא, לנקוט זקפא (גודל) דידא דימיניה בידא דשמאליה, וזקפא (גודל) דידא דשמאליה בידא דימיניה, ולימא הכי, אנא פלוני בר פלונית) מזרעא דיוסף קאתינא דלא שלטא ביה עינא בישא, שנאמר בן פורת יוסף בן פורת עלי עין וגו', אל תקרי עלי עין אלא עולי עין ע"ש. ומבואר שאין חיסרון בהזכרת שמו בתפילתו. ואולי הכא דהוא דרך סגולה שאני.

חילוק בין מתפלל על חולה למתפלל על הצלחת חבירו

ב. שוב ראיתי בבן יהוידע ברכות דף ל"ד שהביא הא דאיתא בתענית דף כ"ג דרבי מני הוה שכיח קמיה דרבי יצחק בן אלישיב, אמר ליה רב מני לא מיקבלי עלי אינשי ביתי (אין אשתי מקובלת עלי שאינה יפה, רש"י). א"ל מה שמה, חנה, תתייפי חנה ונתייפת וכו'. הרי שהזכיר שמה בתפילתו. ואם תאמר שלא היתה לפניו ולא היה מכירה, הנה מצינו עוד בתענית דף כ"ה ע"ב גבי רבי חנינא בן דוסא דההיא שיבבתא (שכנה), דקא בניה ביתא ולא מטו כשורי (אין הקורות מגיעות מכותל לכותל, רש"י). אתיא לקמיה אמרה ליה בניתי ביתי ולא קמטו כשוראי. אמר לה מה שמך, אמרה ליה איכו, אמר איכו נימטו כשוריי (יאריכו הקורות, רש"י). תנא הגיעו עד שיצאו אמה לכאן ואמה לכאן. נמצא דאף שהיתה לפניו הקפיד להזכיר שמה בתפילתו. [וכן הקשה בגליוני הש"ס בתענית דף כ"ג]. וכן מצינו בילקוט פרשת חוקת בפסוק אם נתון נתן את העם הזה בידי, שאם לא היו רואין ב' דברים הפכים שבזה נסתפקו מי הם, היו מזכירים שמם להדיא בתפילה, ואע"פ שהיו לפניהם. נמצא טוב שיזכיר שם האדם בתפילתו עליו. [ובבן יהוידע תענית דף כ"ה הקשה נמי מהאי דאיכו, דלמה הוצרך להזכיר שמה, דגבי מרים חזינן שאין צריך להזכיר שם האדם שמתפלל עליו. וכן ישראל אמרו אם נתון נתן את העם הזה בידי, משום שהיו לפניהם. וע"ש מה שתיירץ. ולכאורה מההיא דישראל ומלחמתם בעמלק יוצא שמועילה תפילה גם בלא הזכרת השם, אך מוכח דעדיף להזכיר את השם וכמבואר בילקוט שם, וכמו שכתב איהו גופיה בברכות דף ל"ד וצ"ע]. ונראה ליישב דאם האדם מתפלל להמשיך לחבירו

הגאון הגדול המקובל האלה"י ח"ר נסים עזרא כדורי זלה"ה מגדולי רבני בבל בדור האחרון

אודות מנהג בירות לענין שאלת גשמים בא"י,

ועוד בדיון בן חז"ל שנמצא בא"י או בן א"י שנסע לחו"ל לאחר ז' במרחשוון, איך צריכים לנהוג בזה

לכבוד הרב יוסף צלאח דורי הי"ו (ז"ל).

תשובה על מה ששאלת על מנהג בירות שנהגו לשאול גשם בז' מרחשוון כא"י, ותמאתה על המנהג שהוא היפך מר"ן ז"ל וכמ"ש בסי' קי"ז.

אשיב לך בקיצור נמרץ. הנה איתא במסכת תענית דף י"ד וז"ל ובגולה שואלין עד ששים בתקופה ע"כ. ופירש רש"י ז"ל לפי שהוא מקום נמוך ואין צריכים מטר כ"כ. וסיים שם בסוף הסוגיא וכן אנחנו נוהגים שכל מנהגינו אחר בני בבל ע"ש. והרא"ש כתב ע"ז (והביאו הטור בסי' קי"ז) תמנהי למה אנחנו נוהגים כבני בבל בזה נהי דהש"ס שלנו הוא בבלי מכל מקום הוא דבר התלוי בארצות, שיש שצריכה מטר, למה ננהג כמותם, אם בבל היא מצולה ולא היתה צריכה למים עד ששים לתקופה אנו צריכים, ולמה נאחר עד ששים עד כאן לשונו בקיצור. והבית יוסף שם הביאו בארוכה וכתב שהביא ראיה מהרמב"ם בפירוש המשנה שם שכתב בז' בחשוון שואלין אינו אלא בא"י ובארצות הדומות לה שאוירם כאוירה ע"ש.

לאמתה של הלכה

		
		

לכבוד הרדה"ג המקובל כמוהר"ר יעקב משה הלל שליט"א, נא להודיענו מה היא חתימת ברכת המינים לדעת האר"י ז"ל ורבינו הרש"ש ז"ל, כי יש סידורים חותמים בזדים ויש במינים, ובדאי דסמכות ההכרעה לענין נוסחאות התפלה היא לרבותינו המקובלים האר"י ז"ל והרש"ש ז"ל, ולתשובתו הרמתה אנו מצפים, ושכמ"ה.

<div></div>
תשובה
הנה בענין נוסח ברכה זו, ופתיחתה וחתימתה, יש מקום להאריך טובא, אבל אין הפנאי מסכים כעת בכאן להשיב לכם בארוכה, ולכן אבוא להשיב בקצירת האומר.

ראיות מדברי חז"ל שחתימת ברכת המינים היא מכניע זדים
ואומר, דהכי מצאנו בכמה דוכתי לחז"ל בתלמוד ירושלמי ובמדרשים שכתבו להדיא שחותמים הברכה במכניע זדים. עיין בירושלמי (פ"ד דברכות הלכה ג', ופ"ב ה"ד) וז"ל: כולל של מינים ושל פושעים במכניע זדים. ושם (בפ"ה הלכה ג'): לכל אין מחזירין אותו חוץ ממי שלא אמר מחיה המתים ומכניע זדים. וכטור (סימן קכ"ו) העתיק הירושלמי הנ"ל דפריך ה', וכן העתיקו הרוקח (בסימן ש"כ). ובאגדה איתא שכשנטבעו המצרים בים פתחו מלאכי השרת ואמרו בא"י שובר אויבים ומכניע זדים, והביאה בתיאוי רבתי (ענין התפלה פרק ה' דף י ע"א), ובשבלי הלקט (ענין תפלה פרק י"ח), ובבית יוסף (סימן קי"ב), ובבלבוש שם. ועוד איתא במדרש ילמדנו, והביאו בילקוט שמעוני (שמואל א' על הפסוק ותתפלל חנה, אות פ'): מכאן אנו למדים שנשים חייבות בתפלה, שכן חנה היתה מתפללת י"ח ברכות. כנגד מגן אברהם אמרה רמה קרני בה' וכו', כנגד מכניע זדים אמרה ורשעים בחשך ידמו, ע"כ. והביאו בהלכות גדולות (הלכות ברכות פרק ה'), ובספר הפרדס לרש"י (דף ס"ב ע"א בדפוס קושטא, ובהנ"מ דף י"ד סימן כ"ט), ובאבודרהם (דף ק"ח), וברוקח (סימן שצ"ו), ובספר מנורת המאור למהר"י אבובז ז"ל (נר ג' כלל ג' ח"א פרק ט"ו סימן ק"ו). גם איתא בילקוט שמעוני (אסתר פרק ג' על הפסוק ולמך אין שוה להניחם, סימן תתרנ"ד): שאומרים בתפלתם ומכניע זדים. הרי קמן שחז"ל בכמה דוכתי כתבו בסתימות שחותמים ברכת המינים במכניע זדים.

גם רוב ככל הפוסקים ראשונים ואחרונים נקטו לחתום במכניע זדים
ונקטו כן להלכה ולמעשה בנוסח התפלה רוב ככל הראשונים לחתום מכניע זדים, הלא המה סדר רב עמרם גאון (בדף ח' בדפוס ווארשא תרכ"ה, ודף ל"ז ע"א בהנ"מ), ובסידור רב סעדיה גאון (דף י"ח), ורבינו חננאל (בפירושו למסכת ברכות נדפס בנספח לאוצר הגאונים סימן קכ"ה), וברמב"ם סוף ספר אהבה (בסדר תפלות כל השנה), ובפירוש התפלות לרבינו יהודה ב"ר יקר (דף נ), וכתב לחתום "ותכניע" זדים. ובספר האשכול (הלכות תפלה דף י"ב ע"א), ובאור ריוע (הלכות תפלה סימן צ'), ובאבודרהם הדפסים השמיטו מחמת הצנזורה כל נוסח וביאור הברכה הזו ובאבודרהם ש"ל מחדש עם הגהות תהלה לדוד, שהוגה מתוך כת"י, החזירו ההשמטה למקומה, ושם נזכר להדיא הנוסח מכניע זדים. ובסידור שער הרחמים הנד"מ (ח"ב דף תשנ"ז) הביא הרב המהדיר נוסח האבודרהם מכת"י ומכניע זדים. וכ"כ בספר המכריע להרב ישעיה הראשון (דף ע"ז ע"ב בפסקיו למסכת תענית בדפוס ליוורנו), וכן הוא בהנ"מ תוספות רי"ד (על מסכת תענית דף י"ג ע"א), ובספר עץ חיים לרבינו יעקב חזן (ח"א עמוד צ'), ולא מצאנו לשום אחד מרבותינו הראשונים נוסח חתימה בלשון מינים.

וכן הרבה מגדולי הפוסקים האחרונים ז"ל כתבו כן, והם הפרי חדש (סימן ק"ח), (אלא שהיה אומר שובר מינין במקום אויבים), ובשלמי ציבור (דף קל"א ע"ג), ובספר בן ידיד (ריש פרק ב' דהלכות תפלה דף ל"ט סוע"ד). וכן גרס הרב יעב"ץ ז"ל בנוסח סידורו עמודי שמים, וכ"כ שם להדיא בפסקיו. ובספר צפחית בדבש (סימן י), ובספר מעשה אברהם (אשכנזי, בסימן ד"ך).

הרי שרוב ככל הפוסקים הראשונים והאחרונים חותמים בה במכניע **זדים**, וכאשר ליקטו דבריהם בספרי הפוסקים האחרונים, עיין בספר תפלה לדוד להר"ד עמאר, ובספר שערי תפלה להר"י רוקח.

וכן הוא בכל הסידורים הקדמונים מנוסח ספרד שנמצאים תחת ידי (ומהם ויניציאא רפ"ד, ורפ"ז, ושי"ה, ותצ"ח, ואמשרטרם תכ"א, ושם שנת תע"ה ותק"ק). וכן הוא בסידורי תימן תכלאל בכת"י ובדפוס, וכן הוא בסידורי האשכנזים כולם, ובסידור תפלה למשה להרמ"ק, (עיין התנצלות המגיה בסוף הסידור דנראה משם שלענין הגירסאות שבסידור, הנוסח הוא מקורי). וכן הגירסא בסידור חמדת ישראל כת"י קדמון למהר"ר שמואל ויטאל ז"ל, ובסידור כוונות שבעצם כתי"ק של מהר"י צמח ז"ל, ובסידור הנדפס שלו (ירושלם תשמ"ו). גם בכל סידורי מרן הרש"ש ז"ל שבכתב יד הנוסח זדים ולא מינים. וכן בסידורים הכתובים על ידי סופרו הר"י דרעי ז"ל, כן הוא הנוסח. וכן בסידורי הרש"ש ז"ל בנדפס ובמצולע מחדש.

דעת כמה פוסקים אחרונים הסוברים שנוסח החתימה הוא מכניע מינים
אולם לא לעומת זה מצאנו לכמה מגדולי רבני האחרונים ז"ל, ומהם הנגנים מכלל המקובלים הרשומים, שחותמים בה במינים. וראש המדברים בזה הוא ג"ע החיד"א ז"ל בספרו קשר גודל (סימן י"ז אות ז'), שכתב שכן קיבל שצריך לחתום מינים, והביא שכן נמצא הגירסא בסידור מהר"ח הכהן ז"ל ^[2] (הנקרא שערי רחמים, שאלוניקי תקנ"א), ובסידור האר"י ז"ל דפוס לבוב (סידור ר' אשר), ע"כ. וכן מצאתי עוד בסידור חסד לאברהם (טובייאנא), ובסידור עבודת התמיד. וכנראה שבשני סידורים אלו הנזכרים, נמשכו בזה אחר ספר חמ"י ש"כ. ולמעשה כמה מגדולי פוסקי רבני האחרונים ז"ל נמשכו בזה אחר דעת ג"ע החיד"א ז"ל, והם הרב חסד לאפלים פאפא (סימן קי"ד אות י"ז), והרב מנחת אהרן (כלל ט"ז אות כ"ט), וגם הרב בית עובד כן הכריע בסידורו. וכן נראה דעת מרן הר"ח טוב ז"ל (עיין בן יהוידע על ברכות דף כ"ח ע"א). וכן הוא בסידור הנדפס בעיי בגדאד (בשנת תרע"ג). וכן העלה וקבע הרב המקובל רבי נסים עיני ז"ל בסידורו חקת עולם. וגם בסידור הרש"ש שלו מכת"י, (שהיה מקודם של הרב המקובל רבי שם טוב מנחם הכהן ז"ל בעל ספר טוב שם), שהסופר כתב זדים, ומוחק הרניע ז"ל תיבת זדים, וכתב במקומו מינים. אולם לעומתם, הגאון מהר"ח פאלאגי ז"ל בספרו רוח חיים (סימן ק"ח), ובכף החיים שלו (סימן ט"ו אות ל"א), וכן הגאון מהר"ח פונטריומילי ז"ל בספרו פתח הדביר (סימן ק"ח אות ג') חלקו בזה להדיא על הגאון חיד"א ז"ל, והעלו להלכה כדעת רוב הפוסקים הנ"ל לחתום ומכניע זדים.

ראיה והכרעה מהאר"י ז"ל שלדעתו צריכין לחתום מכניע זדים
והנה ידוע הדבר שהעיקר הקובע לענין נוסחאות התפלה הוא אם המצא ימצא גילוי לדעת רבינו האר"י ז"ל בנידון. ונראה דאכן בנידונו יש מקום להביא הכרח לדעתו בזה, והוא על פי מ"ש בשער הכוונות בדרוש שבענין נוסח התפלה (דף נ' ע"ד) וז"ל. וזה נוסח התפלה כאשר קבלתי ממורי ז"ל. וכדי שלא אאריך, אכתוב סידורו כפי דפוס הסידור של כל השנה ממנהג ספרד הנדפס בשנת רפ"ד לציירה וכו' עכ"ל. הרי מבואר מזה, שכל היכא שלא העיר הרחו"י ז"ל על שינוי נוסח לדעת רבו האר"י ז"ל, היה נוהג בנוסח סידור הנ"ל. ולהא דקמן, הנה לענין נוסח ברכת המינים לא העיר הרחו"י ז"ל מאומה לשנות מהכתוב שם. ובסידור הנ"ל הגירסא בחתימה היא מכניע זדים. והנפק לזה שכן הוא דעת האר"י ז"ל נמצא לן מנוסח סידור חמדת ישראל כת"י למהר"ש ויטאל ז"ל הנזכר, ומסידור הר"י צמח ז"ל בעיק"ק הנ"ל, שכתבו הנוסח זדים, וכמ"ש גם בכל סידורי רבינו הרש"ש ז"ל, אשר כולם נאמנים ומקובלים עלינו ועל כל בית ישראל כהיותו ברי"סמכא בבירור דעת האר"י ז"ל לאמיתיה של תורה.

בענין חתימת ברכת המינים

שאלת הגאון הרי"ח טוב ז"ל ותשובת מהר"א מני ז"ל
בנידון נוסח ברכת המינים לדעת הרש"ש ז"ל

והנה במכתבי שו"ת שבין הגאון הרי"ח טוב ז"ל להגאון מהר"א מני ז"ל שעדיין בכתב יד, נמצא בזה שאלה ותשובה, ואמרתיו להעתיק דבריהם לכאן לזכות את הרבים:

שאלה: ברכת למינים ולמלשינים איך נוסחתה העיקרית מתחילה ועד סוף [כפי] סידור רבינו הרש"ש ז"ל, ע"כ שאלת הרי"ח טוב ז"ל. והשיב לו מהר"א מני ז"ל וז"ל:

מודע לבינה שנוסחה העיקרית אין מי שיועד בזמנינו זה. גם מסידור רבינו הרש"ש ז"ל אין ראיה, ממה שלא נתבאר הכוונה, שכל מעתיק סידורו מעתיק הנוסח המורגל בפיו. ומכל מקום אזהרה קבלנו שלא לומר כי אם ארבע לשונות אלו: תעקר תשבר תכלם תכניעם, עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע, שהם כנגד קלי' נוהג דאבי"ע, עכ"ל. ועל פי זה הסיק מרן הר"ח טוב ז"ל והעלה להלכה בספרו בן איש חי (שנה א' פרשת בשלח אות כ'): וז"ל: ויהר בברכה של המינים שלא יאמר אלא רק ארבע לשונות אלו: תעקר תשבר תכלם ותכניעם, ועליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע, כי הם כנגד קליפת נוהג דאבי"ע, כמ"ש המקובלים ז"ל. ועיין מנחת אהרן (כלל ט"ז אות כ"ט) עכ"ל. ולא גילה דעתו לענין חתימת הברכה אם במינים או בזדים, אולם כבר כתבנו שבספרו בן יהוידע יש ראיה דס"ל לחתום במינים, וכדעת ג"ע החיד"א ז"ל.

העולה להלכה, ומעט הערות
ולאור כל האמור נלע"ד להורות להלכה, שהנוסח העיקרי בחתימת ברכת המינים הוא כדעת רוב הפוסקים הראשונים והאחרונים לחתום במכניע זדים, ובפרט שכן הוא הנראה יותר נכון ומוכרח בדעת רבינו האר"י ז"ל והרש"ש ז"ל. אולם כיון שרבים וגדולים מרבני האחרונים דפקיעי שמייהו ס"ל לחתום במינים, מאן דנהיג הכא אין מוזהרים אותו, שיש לו על מי לסמוך. ובפרט מאחר שאין בתיבות אלו שום כוונה ורמז בגימטריא ור"ת כדוומה בכתבי האר"י ז"ל ובסידורי מרן הרש"ש ז"ל, שאם היה כן, זה היה מכריע אותנו לומר דוקא באותו נוסח שבו רמזוה הכוונה. לכן אין הכרח גמור וחיויב לומר דוקא זדים ולא מינים. ואותה הכוונה שהזכירוה בספרי אחרונים דחותמים בזדים לרמזו לשם שד"י (וכמ"ש בשלמי ציבור דף קל"א ריש ע"ב), אינו מהאר"י ז"ל, ובודאי אין נומכים עליהם כדי להכריע ולקבוע עיקר הנוסח בזה.

והנה לאחר כתיב כל זה, שו"ר טופס סידור הרש"ש ז"ל בכתב יד הר"י דרעי ז"ל סופרו של הרש"ש ז"ל, שהתפלל בו רבות בשנים ג"ע החיד"א ז"ל, (וכדמוכח מרובי ההגהות בעצם כ"ק הכתובות בגליונות הסידור, וכמה קטעים מהסידור שבלו הדפים מרוב שימוש, השלימים ג"ע החיד"א ז"ל בעצם כ"י"ק), ושם גרס להדיא בברכת המינים בחתימתה שובר אויבים ומכניע זדים, ולא הגיה ולא העיר שם מאומה ג"ע החיד"א ז"ל לתקן הגירסא, כפי שכתב בספרו קשר גודל הנ"ל, דנראה מזה לכאורה שכן היה נוהג, וצ"ע.

והנה בגמרא דפסחים (דף ק"ד ע"א) ישנה מחלוקת בענין חתימות הברכות. דרב יהודה בשם שמואל אמר שצריך מעין החתימה סמוך לחתימתו. ובפומבדיתא אמרו מעין פתיחתן סמוך לחתימתן, ע"כ. וברי"ף וברא"ש שם פסקו להדיא כשמואל. ועיין בב"ח (או"ח סימן ק"ח ד"ה י"ד בנהי ירושלם) שכ"כ, ע"ש. והנה לנוהגים בסיום ברכת המינים לומר ומלכות הרשעה מהרה תעקר וכו', ק"ק איך מסיימים מינים או זדים, היה צריכין לסיים רשעים. ולגורסים ומלכות זדון, מרווח יותר הסיום ומכניע זדים, וכ"ה בסידור הרש"ש ז"ל בנדפס. אולם ג"ע החיד"א ז"ל בקשר גודל שם כתב להדיא הטעם שבתר בחתימת מינים הוא בגלל שהיא כעין הפתיחה, ולכאורה היינו כפומבדיתא, וצריך יישוב ועיין לעת הפנאי.

נוסח פתיחת ברכת המינים בספרי הפוסקים ובסידורים
ובדרך אגב אמרתי לברר גם נוסחת פתיחת הברכה. הנה דבר ברור הוא שהנוסח המקורי היה "למשומדים", וכ"ה בכל הראשונים שלא שלטה בהם יד הצנזורה ימ"ש לשנות הגירסא, הלא המה סדר רב עמרם גאון (דף ח), ובסידור רב סעדיה גאון (דף י"ח), ובנוסח התפלה של הרמב"ם (בדפוסים הראשונים ובכת"י), ובפירוש התפלות להר"י ן יקר (דף מ"ח בסופו), וברקח (בדפוס פאנו שנת רס"ה בסימן ש"כ). ובאבודרהם (הנמ"ח מכת"י עם הגהות תהלה לדוד) דף רכ"ו. ובחידושי הריטב"א לברכות (דף כ"ט ע"א עמ' קע"ח, ע"יש בהערה 135). וחידושי הרשב"ץ לברכות (שם דף ק"ע מהספר), ובחידושי רבינו יהונתן מלוניל (דף ד' מהספר, על דף י"ט ע"ב מדפי הרי"ף), ובשו"ת הרא"ש (כלל ד' סימן כ'), וכל בו (דפוס ויניציא שי"ז סימן קכ"ב), ורבינו ירוחם (דפוס ויניציא המצולע מחדש דף כ"ה ע"א. ודף כ"ז ע"א), ורבינו בחיי בספרו כד הקמח (ערך תפלה), ובספר צידה לדרך (דפוס פיירארא מאמר א' כלל א' פרק ל"ו), ובגמקוי יוסף הנד"מ (על מסכת ברכות דף כ"ט ע"א), ובספר הנצחון להר"ט ליפמן מילוהיזן, ובפירוש החרדים לירושלמי (ברכות פרק ה' הלכה א').

והנה בנוסח התפלה להרמב"ם (דפרי"ה) כתב וז"ל: למשומדים אל תהי תקוה וכל המינים כולם כרגע יאיבדו וכו'. ובהלכות תפלה (פרק ב' הלכה א') כתב: בימי רבן גמליאל רבו המינים בישראל, והיו מצירים לישראל ומסיתין אותו לשוב מאחרי השם, וכיון שראה שזו גדולה מכל צרכי בני אדם, עמד הוא ובית דינו והתקין ברכה אחת שתהיה בה שאלה מלפני ה' לאדם המינים, וקבע אותה בתפלה. כדי שתהיה ערוכה בפ"ה הכל, עכ"ל כפי הגירסא המקורית. וצריך ביאור למה בהלכות תפלה לא הזכיר תיבת למשומדים, וביאר כל ענין הברכה אודות המינים. ולפי זה היתה צריכה הברכה לפתוח למינים אל תהי תקוה.ולכאורה הרגיש בזה רבינו מנוח (בספר המנוחה שנדפס מכת"י בשנת תשל" עמ' ס'), וכתב וז"ל: וצריך עיון, כיון דברכה זו ברכת המינים... מפניהם נתקנה, למה מתחיליהם בה "למשומדים", ויותר היה לפתוח בה "למינים". ויש לומר דאבך אורחיהו אתי לאשמעין למשומדים סתמיה מין הוא, דפלוגאתה היא במסכת הוריות (דף י"א ע"א). ואי נמי כדי שימנעו ההמון מקבוצם וממעמדם וממשוע דבריהם, ולא ינטו אחרי דתם הרעה, להשתמד ולצאת מכלל הדת, תיקנו חכמים להזכירם ראשונה, והודיעו שאין לנפש המשומד תקוה והשארות, רק יכלו באפס תקוה, עכ"ל. (ועיין בכסף משנה שם שהביא, אבל שלטו הצנזורה בנוסחו). הרי שרצה לדייק רבנו מנוח מלשון הרמב"ם דעיקר תיקון הברכה היה נגד המינים, וא"כ למה בנוסח התפלה גרס למשומדים. ועל זה יישב דלרבותא נקט למשומדים, דלא מבטיא הנוצרים עצמם שהם המינים מאמיני אותו האיש (עיין רש"י מגילה דף י"ז ע"ב ד"ה כלו, כמובאית הגירסא הנכונה בדקדוקי סופרים), אלא אפילו יהודי שזה עתה השתמד לדתם, כנגדו תיקנו הברכה, משום דגם הוא דינו כמין, וכן מפני דאית ביה חששא טפי שמאי יגררו אבתריה. ועל כל פנים מבואר בדבריו, דעיקר הנוסח דתיקון רבנן מתחיל למשומדים אל תהי תקוה. ועוד דהאומר למינים אל תהי תקוה לא משתבש, דעליהם היתה עיקר הכוונה, דגם המשומד הוא בכלל מין, אלא דלרבותא טפי נקטו למשומדים, ודו"ק.

וגם בסידורי ראשונים מצאנו דהגירסא המקורית היא למשומדים וכו', שכן הוא בסידור הרוקח, ובסידור רבינו שלמה ב"ר שמשון מגרמייזה, ובסידור חסידי אשכנז הראשונים, ובסידור פראא (רע"ו), ובסידור המקובל ר' הירץ ש"ץ הזכיר בפירושו גירסא זו. וכן הוא בסידור הרמ"ק הנקרא תפלה למשה להדיא, והיא גירסא מקורית וכנ"ל. ובסידור אשכנזים (שאלוניקי שי"ם), ובסידור קראקא (שנ"ב) הזכיר בפירושו גירסא זו, ומחזור מנהג רומניא (של"ד), ומחזור כפא (מעזירוב תקנ"ג). וכן הוא בכל סידורי תימן שבכת"י קדומים ומאוחרים הנקראים תכלאל, וכן הוא בתכלאל הנדפס עם פירוש עץ חיים, והביא שם שכן גירסת ספר היכל הקדוש, והאריך בכל זה להוכיח כנ"ל בסידור עבודת ישראל, עיש"ב. וכן הוא בסידור ספרדים הנדפס בויניציא בשנת רפ"ד שעליו סמך הרחו"י ז"ל אינו ידיו.

אולם בסידורי ספרד שנדפסו לאחר שנת רפ"ד, יש מהם גורסים לכופרים אל תהי

הגאון רבי יעקב משה הלל שליט"א
ראש ישיבת "חברת אהבת שלום"

תקוה, כן הוא בסידור ספרד הנדפס בויניציא בש"ה', ובש"ו. ובסידור אר"ץ ויניציא רפ"ז הגירסא למינים. ובסידורים מאוחרים (ויניציא תצ"ח ואמ"ד תכ"א ותע"ה ות"ק) הגירסא למלשינים, ובודאי ששינו לגרוס כן מפני הצנזורה. וכן בכל סידורי אשכנז המאוחרים הגיהו ולמלשינים מאימת הצנזור, וכמ"ש בסמוך. וברור דגם סידורי ספרד הגורסים לכופרים הגיהו כן מאימת הצנזורה, והגירסא המקורית היא גירסת סידור ויניציא רפ"ד הנ"ל. ועיין לפנינו בס"ד.

דעת שו"ת משפט צדק שמונה הקהלות הוא לומר למשומדים, ונוסחאות הסידורים הם מאימת הגויים
--

ואכן בשו"ת משפט צדק (ח"ב סימן ט') האריך בנידון זה וכתב בפשיטות שהגירסא המקורית שבה נהגו בכל הקהלות היתה למשומדים, וזה למרות שבסידורי ספרד המודפסים באותו זמן היה כתוב בהם הגירסא למלשינים. ונידונו שם היה בענין ש"ץ שרצה לשנות הגירסא ולומר למלשינים כגירסת הסידורים, וחשש בדבר שמא מניות נזרקה בו שלא רצה לקלל קרוביו המשומדים, וכתב שם להדיא שנוסח הסידורים אינו ראיה כלל, כי שינו הגירסא מחמת החקירה שעושין במקום הדפוס ע"י הנוצרים, עיש"ב. והגם שלא פסק להוריד את הש"ץ, כיון שגם בנוסח הסידורים יוצאים ידי חובה, אולם נראה מדבריו שעל כל פנים לאחר שהוזהר, מחוייב הש"ץ לומר כנוסח המקובל ולפתוח בלמשומדים. וכן נודמן ליד לראות בספר ברך את אברהם (פאלאגי ז"ל, סדר בלק דף קנ"ז ע"א) שכן כתב לפרש ככוונת הרב משפט צדק, ע"ש. ונראה קצת שם שכן היה הוא נוהג למעשה לפתוח בתיבת למשומדים. ובכנה"ג (או"ח סימן ק"ח וקכ"ו), הביא לדברי הרב משפט צדק, ושינה בהעתקת לשונו מאימת הצנזור, וכתב בדברי המשפט צדק גירסת לכופרים, במקום למשומדים. ובסימן ק"ח סי"ם: ובקושטנדינא יע"א ראיתי לבני רומניא היו אומרים ולמלשינים אל תהי תקוה, עכ"ל. ויש לדייק מדבריו שמונה זה היה בקהל יחידי שרק שם נהגו כן, דמשמע ממנו כמ"ש המשפט צדק, שבכל הקהלות היו אומרים למשומדים, ורק הזכיר מנהג בני רומניא מפני החידוש שבו, ודו"ק. וכן הביאו בתיקון לשון בלקט הקמח למהר"ם חאגיז (בהלכות תפלה דף י"ד ריש ע"א). וכן במגן אברהם (ריש סימן קכ"ו) הביא בקיצור דברי הכנה"ג בשם המשפט צדק, וכן הביא מ"ש הכנה"ג (בסימן ק"ח) שראה לק"ק בני רומניא שבקושטנדינא אומרים למלשינים, וביאר הדברים במחצית השקל שם שנהגו כן מפחד אויב, ר"ל שלא הזכירו הכנה"ג והמג"א נוסח בני רומניא אלא להודיע שמה שנהגו כן היה משום אימת הצנזורה, ולא משום שהוא מנהג שראוי לעשות כמותו, ודו"ק שם.

ועל כל פנים נמצינו למדים מתשובת הרב משפט צדק, שגירסת סידורי ספרד המאוחרים שגורסים למלשינים הוא תיקון הדפוס מאימת הצנזורה, ולמרות זה היו כל הקהלות של הספרדים אומרים על פה כמקובל בידם למשומדים, חוץ מאותו ש"ץ ששינה לגרעיותא, והוזהר על כך בתשובה הנ"ל. אלא דנראה דבמשך הדורות נשכחת המנהג הנכון, והכלו שולל אחרי הנוסח הכתוב בסידורים. ואולי שלתקן הענין מעט, נהגו בקרוב למאה שנה האחרונים לומר למינים ולמלשינים, כדי שלא יחשב בכלל משנה ממטבע שטבעו חכמים, ולהסב כוונת הברכה לענין אחר.

וכן כתב בפשיטות הגאון בעל חות יאיר בפירושו להש"ע הנקרא מקור חיים הנד"מ (בסימן ק"ח), שהגירסא הנכונה היא למשומדים, והאריך שם בפירוש תיבת משומד. וכ"כ (בסימן קכ"ו) בציין דברי המג"א שם בשם המשפט צדק עיש"ב.

וכבר האריך בזה היעב"ץ בספרו לוח ארש (בסימן קנ"ט) וז"ל: ולמשומדים כן הוא הנוסחא הישנה הנאמנה, ואין צריך לשנות ולהמיר ארש הנכונה בעבור אנשים בוערים וכסילים מבקשי תואנה, כאשר כה עשו מדפיסים חסרי לב שינו הנוסח כולו והחליפו במגונה מיראת עלילות דברים וכו' עכ"ל, עיש"ב.

הכרעה בדעת האר"י ז"ל שהברכה פותחת בתיבת למשומדים
והנה לענין דעת האר"י ז"ל בזה, עיין בשער הכוונות (בדף ל"ו ע"ג). ומ"ש בנדפס למינים וכו' היא בכתר וכו' ולכן ברכה זו של למינים וכו', הכוונה השנית היא זו כי ברכה זו של המינים וכו', ע"כ, כל זה הוא הגהת המדפיסים. ובכל ספרי שער הכוונות שבכת"י שהיו למראה עיני, הגירסא בשלשה מקומות אלו הוא למשומדים להדיא. וכ"ה בשער הכוונות דפוס ראשון (שאלוניקי דף נ"ג ע"ד), וכן העיר היר"א ז"ל בהגהותיו הנדפסות בסוף ספר שער הכוונות עי"ש. וישנו תחת ידי ספר שער הכוונות שבו נלמד הרב היר"א ז"ל ובו הגיה הגהותיו הנ"ל, וכן היא הגירסא שם להדיא בנוסח הפנימי בכל שלשה המקומות הנ"ל. וכן הוא בפרי עץ חיים שבכת"י, וכן בנדפס בקארעץ (דף נ"ב ע"ג), שהזכיר שם שלשה פעמים למשומדים. ורק בפתיחה כתב במודגש ולמלשינים מפחד הצנזורה. וכן הוא בדפוס דובראוונא (דף נ"ח ע"ב), ובפע"ח שבכת"י גם נוסח הפתיחה הוא למשומדים. נראה מזה להדיא שנהג האר"י ז"ל לומר למשומדים. וכן הוא בסידור בסידור כת"י עם הכוונות של מהר"י צמח ז"ל בעצב"ק, וכן בסידור הנדפס שלו, ובסידור חמדת ישראל למהר"ש ויטאל ז"ל. וכן הוא הגירסא בסידור רפ"ד שעליו סמך הרחו"י ז"ל. ולכן לא הוצרך מהרחו"י ז"ל להעיר על זה בין השינויים שבדרוש נוסח התפלה בשער הכוונות (מדף נ' ע"ד ואילך). שו"ר בספר שער הכוונות שבכת"י הרחו"י ז"ל בעצמו וגרס שם להדיא בכל אורך ביאור הברכה למשומדים. ובספר כף החיים להר"ח סופר (בסימן קכ"ו אות ו') שכתב לדייק מספר שער הכוונות הנדפס דחתלתלת הברכה היא מינים, נעלם ממנו הגירסא שבכת"י, והערת היר"א ז"ל. ועיין בספר מנחת אהרן (כלל ט"ז אות כ"ט בדף קל"א ריש ע"ב) שהביא כן לשון ספר הכוונות דגרים למשומדים, ודייק ממנו שכן גרס האר"י ז"ל, הגם שבהמשך דבריו נקט כמה פעמים כגירסת הסידורים המאוחרים ומהגים למלשינים, עיש"ב.

העולה לדניא
ועל כן נראה דהנכון ביותר הוא להחזיר עטרה ליושנה ולומר כנוסח הקדום בכל ישראל למשומדים, ונראה שכן היו אומרים היודעים ומבינים גם במשך הדורות, וכדמוכח בתשובת הרב משפט צדק הנ"ל, דהבינו שגירסת הסידורים היא הגהה ושינוי מפני אימת המשך בעמוד הבא ---

אבינחמן מנחם מברסלב, ראש ישיבת חברת אהבת שלום

אבינחמן מנחם מברסלב, ראש ישיבת חברת אהבת שלום

שי"ח הלכה

כמה ענינים כלליים בתפילה

כשנצטרפו עשרה רק באמצע שמו"ע, מה דינם

א. שאלה: התחילו חמשה להתפלל ובאמצע שמו"ע נצטרפו אליהם עוד חמשה, האם נחשב זאת תפילה בציבור, או לא, [שכתוב שלתפילה בציבור צריך התחלת עשרה ביחד, וצ"ע].

תשובה: חצי, (דולה ומשקה, כת"י)

[א"ה: כוונת רבינו שליט"א, שמזמן שנצטרפו החמשה הנוספים ואילך, נחשב להם כתפילה בציבור גם לחמשה ראשונים, ונמצא שיש להם חצי תפילה, תפילה בציבור].

בגדרי תפלה בעת צרה לשיטת הרמב"ן

ב. שאלה: דעת הרמב"ן בספר המצוות שיש מ"ע דאורייתא של תפילה בעת צרה, ונסתפקו בבי מדרשא מהו הדין בזמן שיש עת צרה זמן ארוך, כגון שיש לו חולה במשפחתו זמן רב, האם יש לו חיוב תפילה כל הזמן שנמשך העת צרה, או לא וסגי בפעם אחת, וכן נסתפקו האם צריך פעם אחת ביום להתפלל בעת צרה, או כמה פעמים ביום, וצ"ע.

תשובה: אין לו שיעור, (דולה ומשקה, כת"י).

[א"ה: הכוונה שאין לו שיעור לא למעלה ולא למטה, ובתפילה אחת קיים חובתו, וכל שמוסיף יותר גם בכלל המ"ע דאורייתא הוא].

בתפילת מחיה המתים, (ועניני תחיית המתים וביאת המשיח)

ג. שאלה: יש שמועה שלעתיד לבא, קיומו בתחיית המתים לפי סדר א-ב-ג של שמות האנשים, האם יש מקור לשמועה זו, או לא.

תשובה: כמדומה שכן כתב המב"ט בשם המקובלים, (דולה ומשקה, כת"י).

בענין זמני ביאת המשיח

ד. שאלה: זמנים שקבעו חז"ל לביאת המשיח, כגון ניסן ומוצאי שביעית, צ"ע שהרי אמרו אחכה בכל יום שיבוא.

תשובה: יש חילוק בין בעתה לבין אחישנה. (דולה ומשקה, עמ' שצ"ו).

[א"ה: הכוונה שכשבו בעתה, הוא בזמנים קבועים שנקבעו לכך, אבל במהלך של אחישנה יבוא בכל זמן].

ה. שאלה: זמנים שקבעו חז"ל שאין משיח בא, כגון יום שישי ושבת, צ"ע שהרי אמרו אחכה לו בכל יום שיבוא.

תשובה: חוץ מימים אלו, (אליהו לא בא אבל משיח יכול לבא). (דולה ומשקה, עמ' שצ"ו).

[א"ה: לכאורה נראה שרבינו שליט"א ענה ב' תשובות, תשובה א' חוץ מימים אלו, תשובה ב' שרק אליהו לא בא, אבל משיח כן בא. ובספר משמר הלוי, להגר"מ שוליונגר שליט"א, (בכמה מקומות) האריך בזה טובא, בשם מרן הגרייז זצוק"ל ע"ש].

בענין תפילה על הפרנסה (והשתדלות בה)

ו. שאלה: כתוב בגמ' בקידושין (נט.) שהמוכר נחלה ראשונה שקנה בחייו, אין רואה סימן ברכה במקחו. וצ"ע לפי"ז על מה שמכו העולם שכשיש צפיפות בדירה [שקיבלו בחתונה], מוכרים אותה, [וקונים אחרת], והרי אמרו חז"ל שאין רואה בו סימן ברכה, וצ"ע.

תשובה: מ"ח שליט"א כתב היתר, (דולה ומשקה, כת"י).

בתפילת ולמלשינים, ואיבוד הרשעים

ז. שאלה: בספרי פר' קרח כתוב על הפסוק באבוד רשעים רנה, שהקב"ה שש באיבוד הרשעים, ובסנהדרין (לט:) איתא בחז"ל שאין הקב"ה שמח במפלתן של רשעים, ואיך מתישבים הדברים?

תשובה: הוא אינו שש, אבל אחרים משיש, (תשור דולה ומשקה, כת"י).

עניני שליח ציבור

מקום עמידת העמוד של השליח ציבור, היכן

ח. שאלה: יש מקפידין שעמוד החזן (הש"ץ), יעמוד בדווקא באמצע בית הכנסת מול הארון קודש, ויש שלא הקפידו בזה כלל, ומעמידים העמוד של החזן בצד סמוך לארון קודש, איך באמת ראוי לנהוג בזה.

תשובה: לא שמענו קפידא, (תשור דולה ומשקה, כת"י).

[א"ה: וטעם המקפידים, שמעתי, שהעמוד הוא כנגד מזבח הקטורת, שהיה באמצע, והוא ממול הארון קודש שהוא כנגד הארון שבקודש הקדשים].

כיצד יאמר הש"ץ ה' שפתי תפתח

ט. שאלה: קי"ל שה' שפתי תפתח הוא חלק משמו"ע, וא"כ יש שטענו שכמו שבתפילת לחש אומרים אותו בלחש, כמו כן בתפילת הש"ץ שנאמרת בקול, יש לאומרו בקול, ולא שמענו נוהגים כן, כיצד באמת להלכה בזה.

תשובה: סגי בלחש, (תשור דולה ומשקה, כת"י).

[א"ה: נראה הטעם, שרק מה שמוציא הש"ץ את הציבור צריך לאומרו בקול, ולא באמירת ה' שפתי תפתח, שמתפלל על עצמן].

אמירת לעומתם ובדברי קדשן בקדושה ע"י הציבור

י. שאלה: יש ב' מנהגים בקדושה, האם רק החזן אומר את החלקים של לעומתם, ובדברי קדשן, או שכל הציבור אומר, ואיך באמת ראוי לנהוג להלכה?

תשובה: דעביד כמר עביד, (תשור דולה ומשקה, כת"י).

תחנון ואמירת י"ג מידות

אמירת פסוק ויאמר דוד בנפילת אפים

יא. שאלה: בנפילת אפיים האם צריך להקפיד שגם את הפסוק ויאמר דוד יאמר בנפילת אפים, או שרק מרחום וחנון צריך לאמר בנפילת אפים, [אחר שאמר נפלה נא].

תשובה: דעת הגר"א שלא לומר, (דולה ומשקה, כת"י).

[א"ה: כוונת רבינו שליט"א, שלדעת הגר"א אין אומרים כלל פסוק זה, [שנכתב בסימן רע], ועדיין צ"ע לאלו שכן נוהגים לאומרו כיצד יעשו, וצ"ע].

האם כשאומרים י"ג מידות צריך לעמוד

יב. שאלה: מנהג העולם לעמוד באמירת י"ג מידות [בסליחות וביוב"ס], האם יש לזה מקור בהלכה, והאם כך חייבים לנהוג.

תשובה: כך נוהגין. (דולה ומשקה, עמ' שעי"ו).

[א"ה: בעצם חיוב עמידה בדבר שהוא רק מנהג, יש לציין דברי רבינו בספרו אורחות יושר (פ"ל תפילה, עמוד ק"ב) וז"ל, וגם בכל דבר שהקהל נוהגים לעמוד, אפי' אם הוא חומרא בעלמא, מי שיושב הרי הוא פורש מן הציבור ומבזה כבוד שמים, וגם עובר על מה שאמרו אל תהי יושב בין העומדים. עכ"ל. ומרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל דקדק לעמוד באמירת י"ג מידות אף שבכל התפילה היה יושב מחמת חולשתו. (הרה"ג ר' יוסף שוב שליט"א)].

יג. שאלה: כשאומרים לפני י"ג מידות, את הפזמון של קל מלך, האם גם צריך לעמוד, כמו באמירת י"ג מידות.

תשובה: המנהג לעמוד, (תשור דולה ומשקה, כת"י)

אמירת אבינו מלכנו

אבינו מלכנו האם מצריך עמידה מצד עצמו, או מחמת פתיחת הארון

יד. שאלה: במה שנהוג לעמוד באבינו מלכנו, האם הוא מצד פתיחת הארון, או מצד עצם התפילה של אבינו מלכנו, ונפ"מ באומר בביתו או במקום שאין ארון קודש, האם צריך לעמוד, או לא.

תשובה: כמדומה מצד פתיחת הארון. (דולה ומשקה, עמ' שעי"ז).

[א"ה: מרן הגריי"ש אלישיב שליט"א ברה"י וביו"כ עומד בחזרת הש"ץ, ומתישב בכל הפיוטים אפי' כשהארון קודש פתוח, [וכן בונתנה תוקף] אבל באבינו מלכנו עומד, א"כ מוכח שסובר שאין דין עמידה של אבינו מלכנו מחמת פתיחת הארון. ומקור הדבר לעמוד באבינו מלכנו זה בערוך השולחן סי' תקפ"ה סעי' ב' ולא מחלק שם בין המתפלל בציבור או ביחידות. (הרה"ג ר' יוסף שוב שליט"א)].

אמירת אבינו מלכנו שאחר הש"ץ

טו. שאלה: מהיכן נלקח המנהג שנהגו בישיבות [ובכלל ישראל] שמהחזירנו בתשובה שלימה לפניך, [ויעוד כעשרה אח"כ], אומר הש"ץ בקול, ואומרים הציבור אחריו, כל קטע בפ"ע.

תשובה: לא ידוע לי, (תשור דולה ומשקה, כת"י).

טז. שאלה: כשהש"ץ התחיל לפי המנהג, באמירת החזירנו בתשובה שלמה בקול, [וכל הציבור יענו אחריו], והיחיד עדיין אווז בשלבים מוקדמים באמירת אבינו מלכנו, האם ידלג, לאחוז יחד עם הציבור, [ואח"כ יחזור למקומו], או לא.

תשובה: יאמר אתם, (תשור דולה ומשקה כת"י).

דיני הכריעות ב"ח ברכות

זקיפה באמירת ה'

יז. שאלה: כתוב בשו"ע (סי' ק"ג ס"ז) שבכריעות של אבות, כשאומר ברוך כורע, וזוקף בה, ונסתפקו מהו הפי' זוקף בה', האם יאמר תיבת ה' יחד עם הזקיפה, או אחר הזקיפה.

תשובה: יזקוף לפני ה'. (דולה ומשקה, עמ' ע"ט).

דין הזכרת הרוח וגשם וטל

תיקון תוכי"ד למוריד הטל

יח. שאלה: אמר מוריד הגשם בימות החמה, ותיקן תוכי"ד למוריד הטל, האם יצא, (שבבה"ל סי' ק"ז) [ד"ה אם שאל] שמשמע שבטל ומטר מועיל תיקון תוכי"ד, ויש מחלקים בין בקשה להזכרה.

תשובה: אולי מהני. (דולה ומשקה, עמ' פ')

[א"ה: ממרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל שמעתי לחלק בין בקשה שלא מהני חזרה תוכי"ד, לשבח שמהני חזרה תוכי"ד, וממרן הגריי"ש אלישיב שליט"א שמעתי שבין במוריד הגשם ובין ותן טל ומטר מהני חזרה תוכי"ד. (הרה"ג ר' יוסף שוב שליט"א)].

בדין תשעים פעמים הורגל לשוננו

יט. שאלה: האומר תשעים פעמים מוריד הטל, (כמו שמוזכר בהלכה שאומר תשעים פעמים מחיה מתים אתה רב להושיע מוריד הטל), כדי שאח"כ כשיהיה לו ספק ננקוט שאמר כמו שצריך. איך הדין כשנעשתה לו טעות, (וידוע שהיה לו טעות), ואח"כ יש לו ספק, האם פושטים הספק מכח מה שהורגל לתשעים פעמים, או שכיון שקרתה טעות, נעקר מהרגלו. **תשובה: לא נעקר מהרגלו. (דולה ומשקה, עמ' פ).**

טוע כמה פעמים אחר אמירת תשעים פעמים

כ. שאלה: ספק הג"ל, כשקרה לו הרבה פעמים טעות, (שאמר דלא כתשעים פעמים), מה דינו כשיש לו אח"כ ספק.

תשובה: צריך לזהר, אבל לא יחזור. (דולה ומשקה, עמ' פ).

כא. שאלה: אשה, שלפעמים מתפללת פחות מג' תפילות ביום, איך תמנה ל' יום לענין מוריד הטל.

תשובה: כאיש. (דולה ומשקה, עמ' פ).

[א"ה: עמ' מ"ב (סי' ק"י"ד סקל"ז) אם תלוי באיש בתפילות, או בימים, ואפשר שתליא בזה].

דין הרוצה להוסיף בברכות

בקשות ברפאנו ושמע קולנו

כב. שאלה: קי"ל שיכול להוסיף בתפילת רפאנו ותפילה על חולה, (וגדפס בסידורים הנוסח), ומקום ההוספה לפני כי קל מלך. מהו הדין אם כבר אמר כי קל מלך, ועדיין לא סיים בברכה ברוך אתה שם השם, האם מותר לו להכניס את התפילה על החולה, ואח"כ לסיים עוד

תשובות הגר"ח קניבסקי שליט"א

עורך: הרב אברהם חיים שציגל - מודיעין עילית

פעם כי קל מלך.

תשובה: יחזור ויאמר. (דולה ומשקה, עמ' פ"א).

כג. שאלה: בשומע תפילה מותר לבקש בקשות, כמ"ש השו"ע (ארי"ח סי' קי"ט סס"א), וצ"ע אמאי אסור לענות שם איש"ר שהוא גם בקשה.

תשובה: אינה בקשה אלא שבת. (דולה ומשקה, עמ' פ"א).

[א"ה: יעויין בס' תולדות זאב (להגר"צ רבי זאב פרנק זצ"ל) ברכות (דף כ"א ע"ב ובהשמוטות שם) שמאריך דאפשר לענות איש"ר בשמע קולנו, אולם ממרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל ומרן הגריי"ש אלישיב שליט"א והגרח"פ שיינברג שליט"א והגאון בעל המשנה הלכות שליט"א שמעתי דאין לענות איש"ר בשמע קולנו, ויעויין בשרית ציץ אליעזר (ח"ח סי' י'). (הרה"ג ר' יוסף שוב שליט"א). והעידו גם ששמעו כן ממרן ראש הישיבה הגריאל' שטיינמן שליט"א].

דינים השייכים בין י"ח ליהיו לרצון

בקשות של סוף התפילה

כד. שאלה: המתפלל ואוחז בתפילתו בסוף התפילה, בין יהיו לרצון הראשון, ליהיו לרצון השני האם יכול לענות אמן אחר ברכת כהנים, (שיש נידון בזה).

תשובה: כן. (דולה ומשקה, עמ' פ"א)

כה. שאלה: כשמבקש בקשות בסוף שמו"ע, האם יבקש קודם יהיו לרצון השני, או אחרי יהיו לרצון.

תשובה: לפני יהיו לרצון. (דולה ומשקה, עמ' פ"א)

הפסק בין יהיו לרצון לג' פסיעות

כו. שאלה: האם מותר לברך אשר יצר בין יהיו לרצון לג' פסיעות, וכגון שעשה צרכיו לאחר ברכו שעפ"י דין אסור להפסיק [כמ"ש המשנ"ב סי' סו ס"ק כג], והמתין עד שגמר להתפלל, ואינו יכול לפסוע שחבירו מתפלל מאחוריו?

תשובה: מותר. (שאלת רב, עמ' רי"ח).

כז. שאלה: האם מותר להגיד פרקי תהילים בין יהיו לרצון לג' פסיעות.

תשובה: מותר. (שאלת רב, עמוד רי"ח).

כח. שאלה: האם מפסיק קודם שפסע ג' פסיעות לעלינו בציבור, וכן לקדושה דסידרא. **תשובה: אם אמר יהיו לרצון מפסיק. (שאלת רב, עמ' רי"ח).**

כט. שאלה: האם מותר להגיד 'אשרי ורודבר' בין יהיו לרצון לג' פסיעות.

תשובה: מותר לומר כל התפלות. (שאלת רב, עמ' רי"ח).

עשיית סימנים וכתיבה לפני פסיעות

ל. שאלה: האם מותר לעשות סימנים לחבירו, אחר יהיו לרצון לפני ג' פסיעות. **תשובה: מותר. (שאלת רב עמ' רי"ח).**

לא. שאלה: האם מותר לכתוב משהו לעצמו בין יהיו לרצון וג' פסיעות.

תשובה: מותר. (שאלת רב, עמ' רי"ח).

לימוד ותפילה קודם פסיעות

לב. שאלה: האם מותר ללמוד ד"ת בפה, קודם שפסע ג' פסיעות.

תשובה: לא. (שאלת רב עמוד רי"ח).

לג. שאלה: אחרי שסיים שמו"ע ולא פסע, שעומד מאחוריו מתפלל, האם מותר ללמוד ולהתפלל בדיבור ובהרהור.

תשובה: רק בהרהור, אבל תפילות מותר גם בפה. (דולה ומשקה, עמ' פ"ב).

לד. שאלה: האם יאמר עלינו עם הציבור בין יהיו לרצון לאלקי נצור.

תשובה: לא. (שאלת רב, עמ' רט"ו).

לה. שאלה: האם מותר לומר עם הציבור 'אבינו מלכנו בין יהיו לרצון לאלוקי נצור.

תשובה: מותר. (שאלת רב עמוד רט"ז).

קודם שפסע אם מותר להזיז רגליו

לו. שאלה: כשסיים תפילתו, וממתין במקומו ולא פוסע, מחמת שעומד מאחריו מתפלל [שמאריך בתפילתו], האם כל הזמן צריך לעמוד בלי לזוז כלל, או שמותר קצת להזיז רגל אחת או ב' רגלים, או להגביה באויר רגל אחת.

תשובה: מותר. (דולה ומשקה, עמ' פ"א).

גמר שמו"ע ואינו יכול לפסוע אם צריך להשאר ברגלים צמודות

לז. שאלה: לכאורה, אם גמר השמו"ע ואינו יכול לפסוע [מחמת המתפלל מאחוריו], א"צ להשאר ברגלים צמודות ויכול להזיזם, האם כך באמת ההלכה.

תשובה: נכון. (שאלת רב, עמ' רי"ט).

דין ישיבה וסמיכה לפני הפסיעות

לח. שאלה: האם מותר לשבת אם גמר השמו"ע, ועוד לא פסע הג' פסיעות, (ועכ"פ אם חלש).

תשובה: יש מקום להקל. (שאלת רב, עמ' רי"ט).

לט. שאלה: גמר שמו"ע ולא פסע האם מותר להשען, (דשמא סמיכה כישיבה ואסור).

תשובה: מסתבר שמותר. (דולה ומשקה, עמ' פ"א).

[א"ה: לפי התשובה הקודמת, פשוט תשובת מרן שליט"א, שהרי גם ישיבה ממש, מתיר, כ"ש סמיכה.]

ע"פ בקשת מרן שליט"א

אין להורות הלכה למעשה ע"פ התשובות

כוותיה אפילו נגד שאר הפוסקים. ואין הכי נמי שאם היה כותב להדיא איזה דבר שאין אנו יודעים מהו מקורו בדברי האר"י ז"ל, היינו כופפים ראשינו לפני, וסומכים עליו בלא שום הרהור, שבודאי מצא מקור בדברי האר"י ז"ל לדלית קמן, או תלה בחולשת שכלנו שלא ירדנו לעומקו. אמנם בכגון הא שהוא נוסח תפלה בעלמא, ולא ביאר וכתב בו נימוק או טעם או כוונה, אין הכרח כלל לומר שהכריע הדבר על פי כתיבי האר"י ז"ל, שאז היינו סומכים עליו במוחלט ולחיוב.

⁵ תמיהני על דברי רבינו הגר"א מני' ז"ל שהביא שמועה זו שהיא באזהרה וקבלה בידו, דמשמעו שהיא רק מפי השמועה בעל פה, ולא שנמצא כן בכתובים, והלא כן כתוב מפורש בספר מנחת אהרן שציין עליו מרן הרי"ח טוב ז"ל בהעתקת דין זה בבן איש חי וכנוצר למעלה. ומסתמא שלא נעלם זה מעינו הבדולח של מהר"א מני' ז"ל. ואפשר שכוונתו לומר שקיבל מרביתו או מגדולי מקובלי דורו שכן הוא האמת לדעת האר"י ז"ל, כאותה שמועה שכתב בספר מנחת אהרן, ולכן לא ציין לדברי המנחת אהרן, כי סמכותו בדבר הייתה משום קבלתו בלבד, ולא משום דכן כתב בספר מנחת אהרן.

⁶ ועיין להרב כסף משנה (בהלכות ברכות פרק א' הלכה ה') שכתב דלא נקרא משנה ממטבע שטבעו חכמים מחמת שמשנה בה איזה תיבות וכדומה, כל שנשארה משמעות הברכה כפי שנתקנה. אבל המשנה עיקר משמעותה לענין אחר, זה נקרא משנה מטבע ומוזר ראיה מפורשת לדברינו אלה, וק"ל.

⁷ ויש לשים לב כי סידור זה הנדפס בשנת ש"ה, קבעו בו המדפיסים בראשו השער דסידור שנת רפ"ז.

⁸ בעזרת ה' יתברך אני עומד להוציא לאור בקרוב סידור תפלה אשר תיקנתי וסדרתי בו הנוסחאות וההלכות לפי הנראה לעז"ד, ושם בעזרת ה' יופיע הנוסח המתוקן לדעת האר"י ז"ל בכל אורך הסידור, ולגבי ברכת "ולמשומדים" בפרט, ומשם נקח לעבוד את ה' אלהינו באהבה וביארה על פי הנוסחאות הדווקניות לתקן עולם במלכות שד"י כדבעי.

פיני הלכה

תפלת תשלומין

בשׁו"ע (סי' ק"ח) דן בדיני תפלת תשלומין למי שטעה או נאנס ולא התפלל שמתפלל שתיים, בתפלה הסמוכה בלבד, ובפוסקים דנו בהרבה פרטי דינים בעניני זה, וכגון האם כשמשלים שחרית צריך לומר פסוד"ז ומה דין הנשים בזה, ומהו גדר אונס אשר יש בו תשלומין והאם צריך ציבור לזה. כן דנו בתפילות מסוימות היאך משלימן

כשמשלים שחרית, אם מקדים פסוקי דזמרה: לא מצאתי בשום מקום מבואר בלא התפלל שחרית דמתפלל מנחה ב', מה יעשה בפסוקי דזמרה דהא נסדרו להזכיר שבחו של מקום קודם שיתפלל, והגם דבמנחה אין פסד"ז אפשר לומר דדי בפעם אחת ביום, אבל זה שלא סידר בשחרית יסדר במנחה לתשלומי שחרית וכו', ומסתימת כל הפוסקים משמע דאינו אומר פסד"ז, וצ"ע. (תהלה לדוד, ס"ק א').

האם צריך ציבור: המתפלל במנין ועליו להתפלל תפלת תשלומין, יעמוד תפילת שמר"ע שנית, ולא יטרח למצוא מנין נוסף העומדים להתפלל כעת, דלתשלומין צריך לעמוד מיד ולא להפסיק הפסק כזה, דתשלומין חשיבי כהמשך לתפלה הראשונה, ועוד דמ"מ יש לו המעלות של ביהכ"נ ושל רוב עם. (הליכות שלמה, פ"ה סעי' ט"ו, ובדבר הלכה שם). • וצריך שבהיותו עסוק בתפילה ישלים התפילה האחרת ולא יעשה הפסקה בנתיים, ואם הפסיק הרבה יתפלל נדבה. (חסד לאלפים, סי' ק"ח).

מה נקרא אונס: ומה נקרא אנוס, לאו דוקא אונס גמור, אלא אפילו לא התפלל בעוד שיש לו זמן להתפלל מפני שהיה סבור שיעדיין ישאר לו זמן אחר אותו עסק שהיה מתעסק בו, ובין כה וכה עברה לו השעה, וכן מי שהיה טרוד בצורך ממונו, שלא יבא לידי הפסד ועי' כך הפסיד מלהתפלל, כגון שהיה אצל אדון לתבוע המגיעו, ונמשך עמו בדברים עד שעבר הזמן, והוא סבור שעוד לא יעבור הזמן, או שעסק במסחרו להניח הסחורות על מקומם, וסבור שישאר לו שהות להתפלל אחר שיגמור, ויותר זמן אפילו ישב בטל והגיע זמן התפלה והיה יכול להתפלל, ונתעצל ואמר עוד יש לי זמן להתפלל, ואח"כ נשכח ממנו כי צריך להתפלל מקרי ג"כ אונס דשכחה הוא אונס, וכן כשישב לשתות בדמיונו שלא ישתכר, ונשתכר ועבר הזמן הוא אונס, כללו של דבר שלבד מזיד גמור הוא בכלל שוגג או אונס או מוטעה ומשלים בתפלה הסמוכה (ערוך השלחן סי' ק"ח סעי' ה')

אופנים נוספים שיש תשלומין: בן כפר שבא לעיר ושמע בבית הכנסת ששואלין מטר והוא לא ידע, ודאי אין לך שוגג גדול מזה ומתפלל שתיים אפילו ידע הדין, משא"כ אחר שהיה אצל מנין ושמע ש"ץ מתפלל ושואל ולא הגשיח צל"ע מפ"ק דהוריות ריש דף ד': (מקור חיים לבעל החוות יאיר, סי' ק"ח) • נראה לי דאף קדייל"ר ריש סי' ק"א דחסרון כוונה מזקיפו לחזור ולהתפלל, מ"מ אם [לא] נזכר חסרונו עד עברו זמנה צל"ע אם נדמהו לשכח דבר ומתפלל שתיים, או לשכח להתפלל מתוך הטרדה, או נאמר מזיד הוא כלשון הש"ס ברכות וכו' (דף ל"ד ע"א) מחינן ליה וכו'. (מקור חיים, שם) • תקפתו שינה הוי ג"כ שוגג ואפשר דמקרי אונס וכו'. (מקור חיים, שם) • וכן מי שלא נודע לו מענין הזכרת טל והיה הולך ומוזכיר גשם, או שלא ידע מענין השאלה בברכת השנים והיה בחשך הולך, תיכף כשנודע לו כי צריך להשלים תפילה שלפניה גם כן. (חסד לאלפים, סי' ק"ח) • וכן אם לא נודע לו בשחרית שהיה ראש חודש ונודע בחצי היום, יתפלל תיכף מוסף ואחר כך מתפלל מנחה שתיים, ויש אומרים שכיון שהתפלל מוסף אין צריך לחזור תפילת שחרית, לכן יתפלל שחרית נדבה (חסד לאלפים, שם)

הטועה בתפלתו: אחד טעה בתפלתו ולא ידע אם סיים גואל ישראל או רופא חולי עמו ישראל. השבתי שלפי דברי החיי אדם שכתב בדזמנינו אין לחזור ולהתפלל כשהוא ספק לו אם התפלל מכיון שאין מכווין, א"כ לא חמיר כה"ג ממי שנסתפק לו אם התפלל כלל, דהא בכלל מאתים מנה. ועובדא ידענא מה שסיפר לי זקן מופלג אחד הר"ר יצחק זקס נ"י, שהיה שד"ר מיישיבת וואלאזין, שבעת שלמד בהישיבה שמה נסתפק לו אם אמר משיב הרוח, ושאל להגר"צ ז"ל והורה לו שלא יחזור להתפלל שבלא זה אינך מכוון, ותשכח גם עתה, ונראה שגם הוא היה דעתו כדעת החיי אדם שבזמן הזה אין להתפלל כשנסתפק לו אם התפלל. ובאותו ענין ראיתי לספר משנה ברורה שמפקשכ בדיונו של החיי אדם, וחולק עליו, ולעד"נ דברי הה"א, וכבר אמרו יכולני לפטור את העולם מדין תפלה. (הר המוריה להאדרי"ת, הוצאת אהבת שלום, אות מ"ו) • באמצעיות של שמונה עשרה, המסופק בברכה אחת שעומד בה אם כבר אמר חיתום שלה אם לא. אולי יש מקום לומר ששייך בזה חזקה שעדיין לא אמר הסיום, ואין זה כחזקה העשויה להשתנות ממילא, כי כלמה מילי עקימת שפתיים הוויא מעשה ושייך בזה חזקה וכו'. (אשל אברהם (בוטשאטש)).

במסופק אם התפלל: נסתפקתי ספק התפלל שחרית או לאו ועבר זמן שחרית, אם משלימה במנחה או לאו, דשמא לא תקנו חז"ל דמשלימה כי אם בוודאי לא התפלל אבל בספק לו, נהי כשזכר זה בזמנה מתפלל ומתנה, כבסי ק"ז [סעי' א'], אבל עבר זמנה אצ"פ ששגג בזה לא תקנו השלמה על הספק, וכעת לא מצאתי גילוי לדין זה. (פרי מגדים, א"א סעי' ב') • ובתהלה לדוד רוצה לומר דספיקו של הפמ"ג הוא רק אם יש חיוב, אך אם רוצה וודאי יכול להשלים, שכ', ואפשר ספיקו של אשל אברהם היא אם מחוייב להשלים בספק כמו בוודאי וכדעת המ"א וכו', אבל אם רוצה להשלים אין צריך לחדש. (תהלה לדוד, ס"ק ד') •ובתו"ח תמה על ספק הפמ"ג וכו', לא הבנתי, כיון דהדין הוא דספק התפלה חוזר ומתפלל, והוא לא זכר עד שעבר זמן התפלה, א"כ הוה ליה חזרה לא התפלה, דהוא היה מחויב להתפלל שנית, וצריך להשלים התפלה מה שהיה מחויב להתפלל מפני הספק. (תורת חיים (סופר) סי' ק"ח).

כשהתפלל בחלוי ואינו זוכר שהתפלל: ובערב חג השבועות נחלתי במחלת הקדחת סרוגין ל"ע, עצום מאוד, עד שלא הייתי יכול לדבר כהוגן, וכמה פעמים דברתי לבני ביתי, ולא יכולתי לכוון הדברים, ובעצמי לא ידעתי כי היה לי חום גדול עד מ"א מעלות ל"ע, ורק הרגשתי שהייתי חלש באופן מבהיל, וחשבתי כי ח"ו כפסע כו', ובכיתי והתוודיתי ולא ידעתי, ולעת ערב ריחם ד' עלי ושלח לי רפואת עי' זיעה ושינה, וזכיתי זמנה אצ"פ ששגג בזה לא תקנו השלמה על הספק, וכעת לא מצאתי גילוי לדין הראשון לעצרת, ובהתפללי ערבית נזכרתי כי עוד עלי להתפלל שנית בעד מנחה של עיו"ט, והשיבתי לי רעיתי תחי', כי כבר התפללתי כראוי וכהוגן, ורק בלא תפילין, באמרי כי מה לי לחכות עם תפלה המנחה עלי לחטוף ולהקדים להתפלל, כי מה יודע מה יולד יום חלילה, וכן עשיתי התפללתי בכוונה ולאט לאט מלה במלה עד שענתה אמן על כל ברכה [לאשר לא הסיחה דעתה ממני עמדה אצלי כל העת שמעה ברוכותי אך שאין דרכי להתפלל בקול] - לזאת לא התפללתי שנית. - ובכל זאת נסתפקתי לאשר בעת חום עצום כזה ל"ע, אשר לא ידעתי מה שדברתי, והרבה דברים שאיני זוכר כלל מה שעשיתי אז, אולי תפלה כזו היא כתפלת שיכור ממש, שאין תפלתו תפלה. - או י"ל דשם אין לו דעת להשיב על שאלותיו, אבל אני השבתי על כל מה ששאלוני, ב"ה, ורק שהייתי מדבר הרבה, ובהם היו גם שלא ידעתיים, ואיני זוכרם עתה, אבל יוכל להיות שהתפלה היה בדעת צלולה וכאשר העידה זוגתי תחי' - והיה ספק גדול בלבי אף לעשות. (הר המוריה להאדרי"ת, אות ס"ב).

שכח להזכיר טל ומטר במנחה של ער"ש: נשאלתי מחכם מ"ק"ק זראווגי בדין אחד שטעה ולא הזכיר טל ומטר ערב שבת בתפלת המנחה, אם יתפלל ערבית ב' תפלות של שבת, כמו אם לא התפלל כלל ערב שבת במנחה קדייל"ל מתפלל ערבית שתיים של שבת, או אפשר כיון דעיקר הוא משום דלא הזכיר טל ומטר, וכיון שאף כעת אם יתפלל ערבית שתיים של שבת לא יזכיר מטר, אין לו להתפלל ערבית שתיים וזאת אשר השבתי לו וכו'. ועי"כ לפע"ד דלא יתפלל שתיים של שבת כיון שכבר התפלל

מנחה רק שלא הזכיר טל ומטר וגם כעת לא יזכיר, וכן נראה לי ברור לדינא. (ישועות יעקב, או"ח, סי' ק"ז, ס"ק ג'). • מה ששאל מע"כ בשכח ותן טל ומטר במנחה ע"ש, ונזכר בליל שבת, אי שיו לו תקנה, או לא מהני תקנה, הנני להשיבו דאין לו תקנה וכמו שנבאר. ולפ"ז בנדון דידן שחיסר טל ומטר במנחה בע"ש, לכר"ע אין לו להתפלל בליל שבת, ואינו צריך לצאת ידי תפילה בברכת מעין שבע כיון ידידי תפילה יצא, וחסרון הברכה בין כך אי אפשר לתקן וכו'. ממילא בנדון דידן שאי אפשר לתקן את החסרון ברכה, אין לו מה להתפלל בליל שבת, כיון דחובת תפילה בין כך כבר יצא. (שו"ת אבן ישראל להגר"י פישר, ח"ח סי' ח'). • אמנם בשם הגר"ח הלוי כתבו שצריך להשלים, וכן כתב בשו"ת הר צבי, ושמעתי בשם הגאון ר' חיים הלוי זצ"ל, על מי שהתפלל במנחה ערב שבת ושכח ולא הזכיר טל ומטר ונזכר בליל שבת, שבזה כר"ע מודו שצריך להתפלל ערבית שתיים, אעפ"י שבתפלת ערבית של ליל שבת בין כך לא יזכיר טל ומטר וכו', וכל שלא הזכיר טל ומטר הוי כמשנה מטבע הברכה ולדברי הכל כאילו לא התפלל כלל.

תשלומין בשבת היאך: מי ששכח או נאנס ולא התפלל ערבית ליל שבת קודש, מתפלל שחרית שתיים ויאמר בשתיהן ישמח משה. ונראה דהוא הדין במנחה, ויתפלל בשתיהן אתה אחד. (חסד לאלפים לבעל הפלא יועץ, סי' ק"ח). אמנם במקו"ח כ', טעה ולא התפלל ערבית דשבת, נראה לי דמתפלל שחרית שתיים ותפלה שניה אומר כתפלת ערבית באתה קדשת וה"ה ה"נ בשחרית ומנחה, אחר שכלם הם תפלת שבת וקיי"ל דאם החליף שדרן יצא כבסי' רס"ח ס"ו, וזה ברור. (מקור חיים סי' ק"ח סעי' ט') • ובאשל אברהם נסתפק בזה שכ',חולה שלא היה יכול להתפלל שחרית ומוסף דשבת קודש, אמרתי לו שיתפלל סמוך למנחה קטנה מוסף ואחר כך מנחה ואח"כ שחרית לתשלומין ויאמר ישמח משה כו', כעת לא ראיתי מפורש כן שיאמר ישמח בתשלומין, וכנראה שאם יאמר שנית אתה אחד יצא ידי חובתו בדיעבד, וגם אם בהקודמת להתשלומין יאמר אתה אחד לכתחילה, אם אמר בה רק ישמח משה כו' ואח"כ אתה אחד, כנראה שאין בזה גלוי מלתא שהראשונה לתשלומין, כיון שהוא במה שאינו מעכב בדיעבד וצל"ע. (אשל אברהם (בוטשאטש) סי' ק"ח).

תשלומי מנחה של ער"ש כשנתאחר עד צאה"כ: כשבשוגג נתעכב תפילת מנחה עד צאת הכוכבים, ודאי בערב שבת קודש יכול להתפלל ג"כ תלה אחת של ערבית שבת קודש קריאת שמע וברכותיה, שתהיה במקום ערבית, ואח"כ יתפלל קריאת שמע וברכותיה, ואח"כ תפילה לתשלומי מנחה, וכמ"ש הפוסקים ז"ל [מ"א סימן רסז סק"ב] טעם מנהג המתפללים ערבית שבת קודש קודם הלילה שכיון שבערבית אין צריך להסמיך גאולה לתפילה, יכול להתפלל ערבית קודם הלילה, ויוצא ידי חובת קריאת שמע בקריאת שמע שאומר אחר צאת הכוכבים, וכל שכן בהג"ל שסימך גאולה להתפילה השניה שהיא במקום מנחה שאין שום חשש במה שמתפלל ערבית קודם קריאת שמע וברכותיה, ובאופן כן יכול לומר בתפילה הראשונה הג"ל קדושה, ויכול לומר לפני התיבה עד הלא קדוש בקול רם, הגם שעיקר קדושה לא תקנה בתפילת ערבית, מכל מקום אין קפיזא אם אומר בה קדושה, כי כמו שאומרים ביום ברוך, גם שמלאכי השרת אין אומרים ברוך רק בלילה, כמו שכתבתי במקום אחר אודות נוסח ברוך יאמרו או משבחים ואומרים, כן יכולים לומר קדוש בלילה וכו'. (אשל אברהם (בוטשאטש), שם).

היוצא מבית האסורים ולא התפלל כמה ימים: אף על פי שאין תשלומין אלא תפילה הסמוכה לאותה תפילה, ותפילות אחרות שהפסיד אין להם תשלומין, אם רצה להתפלל אותם נדבה ושיחדש בהם שום דבר הרושות בידו, ונכון לעשות כן (שו"ע טע"ף ה'). ולכן מי שהיה חולה או תפוס בתפיסה במקום שאינו נקי, כשיצא יתפלל התפילות שהפסיד על הסדר, האחרונה קודמת, כגון ערבית ואחר כך מנחה ואחר כך שחרית, וכן על זה הדרך יהיו לאחור. ואם יצא מתפיסה או שנתרפא בראש חודש, מזכיר כבולן יעלה ויבא (חסד לאלפים, סי' ק"ח).

אשה ששכחה להתפלל מנחה: אשה הנוהגת להתפלל מנחה ושכחה, הואיל ומחויבת להשלים, תתפלל ערבית אע"פ שאינה רגילה בכך ותשלים מנחה לאחריה, אבל לא תתפלל רק תפלה אחת בתורת השלמה למנחה, משום דתפלת השלמה צריכה לעולם להיות דווקא לאחר תפלה חיובית. אבל אחר שחרית אינה יכולה עוד להשלים, ואע"י דכתבו הפוסקים דנשים לא קיבלו עלייהו תפלת ערבית, אין זה אלא כאילו התירו לה לדלג ערבית, אבל לא הופקעה מתורת תפלת ערבית, ולכן אף לגבי ידידה אין תפילת שחרית חשובה תפלה הסמוכה למנחה, ואינה יכולה להשלים באופן זה. (הליכות שלמה להגרשז"א, פרק ג', סעי' ח', ובדבר הלכה שם).

הטעם שאפשר להשלים רק בתפלה הסמוכה: אלא דטעמא דמילתא לא ידענו, כיון דמדינא תשלומין איתנינא עליה מאי שנא תפלה הסמוכה ומאי שנא לאחר שתי תפלות, וכו', אמנם לכאורה היה נראה לי וכו' דכיון דטועה ושכח שתי פעמים בזמן התפלה דהוה ליה למרמי אדעתיה ולאדכורי מתפלת התשלומין ולא נזכר, הוי ליה כפשיעה מוידע, ומשום הכי אין לו תשלומין, וכדאשכחן בפרק שני בדביעא [זטו, ב] ועוד דהאי סמאי דבשביל ששכח ב' פעמים קרי ליה פשיעה וכו', כך היה נראה לי לכאורה וכו', אלא דלפי זה לא הוי שייך הך מילתא אלא בשכח בשוגג, מה שאין כן כשלא התפלל מחמת אונס לא שייך לדמותו למזיד אפילו לאחר כמה תפלות, ובהו היה נראה לבאר טעם רבני צרפת שבהאי רבינו יונה ז"ל, שמי שחלה ולא התפלל כמה תפלות יש לו להשלים את כולם כשיתרפא. ונראה דהיינו מטעם דפרשיות, אלא דמלשון השו"ע לא משמע כן שאין מחלק כלל בין שוגג לאונס דבכל ענין אין תשלומין אלא בתפלה הסמוכה בלבד, ולפי זה הדרא קושיא לדוכתא דטעמא דמלתא לא ידענו וצ"ע. (פני יושע, ברכות כ"ו ע"א, בתוד"ה טעה).

תשלומין, או תפלה שזמנה עתה: ונסתפקתי במי ששכח להתפלל אחת מג' תפלות שאנו מתפללין ערב ובקר וצהרים, ובתפלה הסמוכה לה שהיא צריכה תשלומין וידוע שצריך להתפלל תפלה התשלומים אחר תפלה אותו זמן, ואם באולי לא יש שהות ביום להתפלל שתיהן, איזה מהם קודם, מי נימא דתפלה אותו זמן כיון שהוא זמנה וקודמת להתפלל, קודמת גם כן שיתפלל אותה אחר, על פי שאין שהות להתפלל תפלת התשלומים, או דלמא דתפלת התשלומים כדי שלא תבטל קודמת, ואותה תפלה שהיא זמנה באותו פרק ישלמנה בתפלה הסמוכה לה. (ספר בתי כנסיות לר' אברהם בן עזרא [ה' תתי"ח], סי' ק"ח סעי' ג'). • ונסתפקתי במי שלא התפלל שחרית ולא נזכר עד סמוך לערב, ועדיין לא התפלל מנחה, ואין שהות ביום רק תפלה אחת, ואם יתפלל אותה של מנחה נדחית של שחרית לגמרי וכו', אם אמרינן דאליים חובת שעתא להקדימה אפי' במקום שידיחה התשלומין לגמרי, או דלמא היכא שזו עונבת לגמרי היא קודמת לחובת שעתא שאינה עוברת לגמרי, שהרי למנחה יהיה תשלומין בערבית וכו'. (צל"ח, ברכות כ"ו ע"ב) • אמנם בשא"ג"א כתב בפשיטות דיתפלל התפלה של עכשיו וידחה התשלומין, שכ', ומכל מקום הדבר פשוט בטעה ולא התפלל תפלה אחרת כגון של שחרית דיש לה תשלומין כי זמן תפלת מנחה הסמוכה לה, ותו אין לה תשלומין לאחר שעבר זמן תפלה הסמוכה לה שהיא תפלת מנחה, דהיכא דאין לו שהות ביום להתפלל אלא אחת מהן ותו לא, דוודאי יתפלל של מנחה שזמנה עכשיו ולא של תשלומין. ואע"י דאם לא יתפלל של תשלומים, שוב בטלה לגמרי, דהא לאחר שתעבור זמן תפלה הסמוכה לה אין לה תשלומין כמש"כ רוב פוסקים, אבל של מנחה יהא לה תשלומין כל הלילה שהוא זמן תפלת ערבית הסמוכה לה, הא קי"ל בתפלה תשלומין דצריך להקדים תפלה שזמנה עכשיו לשל תשלומין, ואם הקדים של תשלומין לא יצא ידי חובה של תשלומין, וכו'. וכל שכן אם התפלל של תשלומין לחוד ואותה תפלה שזמנה עכשיו לא התפלל לגמרי דלאו כלום הוא. הילכך כיון דלא

הרב שמואל זלוטניק

כולל "אליבא דהלכתא" - מודיעין עילית

נשאר לו זמן אלא להתפלל אחד מהן, של תשלומין בטילה לגמרי, דאי אפשר לה להתפלל בלתי תפלה זו שזמנה קבוע עכשיו וזה פשוט. (שו"ת שאגת אריה סי' י"ט) • אבל אם הוא לא התפלל שחרית ואין לעת ערב זמן רק או על תשלומין של שחרית או על תפילת מנחה אז בודאי לא מדחינן תפילה בזמנה בעבור תפילת תשלומין הגם שתפילת שחרית אין לה תשלומין בלילה יען שעברו שני תפילות אבל עכ"פ אין לתפילת תשלומין כח לדחות תפילה אשר זמנה עתה ועיקר מצותה עכשיו וכו', זה אחד מן המושכלות בעז"ה. (שו"ת מחנה חיים, מהדו"ק ס" ו').

לכיון תפלתו עם הציבור

בשו"ע (סי' ק"ט) כ' הנכנס לביהכ"נ ומצא ציבור מתפללין אם יכול להתחיל ולגמור קודם שיגיע ש"ץ לקדושה או לקדיש יתפלל ואם לאו אל יתפלל, אם אין השעה עוברת, ובביאור הלכה ד"ה (הנכנס) מסתפק באחד שמדרך טבעו להאריך מה יעשה, ובפוסקים דנו בזה כן דנו האם צריך להמתין לקדיש ולאיהו קדיש.

המאריך בתפלתו: והנה לפי מה שנתבאר דקדושה דוחה תפלה בצבור, א"כ אותם בני אדם המאריכים בתפלת שמ"ע, באופן שאפילו יתחילו עם הציבור לא יסיימו קודם הקדושה איך מצאו ידיהם ורגליהם והוא זהו נגד הגמרא, והיה להם להמתין עד אחר הקדושה, ומעולם לא שמענו ולא ראינו מי שיעשה כן, וכמה גדולי עולם המאריכין בתפלה עד אחר קדושה, ואולי שמפני זה המנהג ברוב תפוצות ישראל להמתין על הרב בחזרת הש"ץ כדי שלא יכשל בזה, אמנם אין זה מספיק, ונראה לי שזה לא אמרו חז"ל אלא - אדם שאינו מאריך בתפלה, אלא שבא אחר שכבר הציבור התחילו להתפלל, דאדם כזה ימתין עד אחר קדושה ויתפלל ביחידות, אבל מי שדרכו להאריך בתפלתו, ומתפלל תמיד עם הציבור אין סברא שלעולם נבטלו מתפלל ציבור, אלא מתפלל עם הציבור, ואם הציבור עונין קדושה ישתוק כמבואר בסיומן ק"ד. (ערוך השלחן, סי' ק"ט).

כששומע קדושה ממנין אחר: נסתפקתי במי שהיה מתפלל שמונה עשרה דלחש, ובהגיעו למחיה המתים שמע קדושה בבית הכנסת אחר, והוא עתיד לענות קדושה בבית הכנסת שלו בחזקת אותה תפילה, אם צריך להפסיק שם ולענות קדושה אם לאו. (חסד לאלפים סי' ק"ט, בהגהות מבן המחבר).

כשמפסיד איש"ר: בגמרא שם מבואר דאמן יהא שמיה רבה גדול מקדושה, ע"ש, וכיון שנתבאר שאין לו להתפלל אם לא יגמור קודם קדושה, כ"ש שאין לו לעמוד בתפלה כשלא יסיים קודם קדיש, והיינו קודם איש"ר, וזהו שכתב רבינו הב"י בסעף א' קודם שיגיע ש"ץ לקדושה או לקדיש ע"ש, ויש מי שכתב שזה לא שייך רק בערבית [מג"א סק"א], וכוונתו בהדין שבש"ע, הנכנס לבהכ"נ ומצא צבור מתפללין כלומר שמתפללין שמ"ע ממילא דבשחרית ובמנחה אין לו להתפלל מפני הקדושה שקודם לקדיש ורק בערבית משכחת לה כשבא לבהכ"נ והצבור עומדים בשמ"ע לא יעמוד עמהם אם לא יגמור קודם איש"ר, אבל בעיקר דין זה משכחת לה גם בשחרית ומנחה כשבא בעת חזרת הש"ץ אחר מודים לא יתפלל שמ"ע אם לא יסיים קודם קדיש שאחר תחנון, ומיהו אפשר דלא חיישינן בקדיש זה, שהרי יש עוד קדיש שלם אחר ובא לציון, אבל בערבית אף שיש עוד קדיש יתום אחר עלינו אינו עיקר כהקדיש שאחר התפלה, ולפ"ז גם במנחה לא יתפלל כשלא יסיים קודם קדיש שלם שאחר התפלה. (ערוך השלחן סי' ק"ט, סעי' ו').

לאיזה קדיש צריך להמתין: וראיתי מי שכתב דלקדיש צריך להמתין לפי שאין לו קצבה, ורק הקדישים שמעלינו ואילך אינם בכלל זה [מג"א סק"ג], ולפ"ז יתחדשו לנו דינים הרבה שלא יעמוד להתפלל בעת אמירת ובא לציון, אע"פ ששמע חצי קדיש שאחר תחנון, וכן בר"ח כשאומרים הלל לא יעמוד בתפלה אם לא יסיים קודם הקדיש שאחר הלל, אף שישמע עוד קדישים, וכן כל כיוצא בזה, וכמדומה שאין המנהג כן, ואדרבא נלע"ד דאם רק לפניו קדיש אחד מן התפלה שישמע עוד, דיו, ולפי הסברא כיון שאין לו קצבה דיו באחד, וברכו דינו ג"כ כקדושה, ואם כבר שמע ברכו או קדושה או יודע שישמע אח"כ א"צ להמתין [שם], ולדברינו גם קדיש דינו כן. (ערוך השלחן, שם).

בשעת קריאת התורה: ופשוט הוא דבשעת קריאת התורה לא יעמוד להתפלל שהרי צריך לשמוע קה"ת, ויש שם כמה ברכו ואמנים וקדיש שאחר קה"ת, ונראה ברור דגם קודם הקריאה לא יעמוד להתפלל, אם לא יסיים קודם הקריאה, ואפילו אם עומד בפסד"ז או בברכות ק"ש, ימתין וישמע קה"ת ויענה ברכו ואיש"ר, ולא האמנים. (ערוך השלחן, סי' ק"ט סעי' ז').

קדיש או תפלה בציבור: מי שבא לבהכ"נ במנחה אחר קדושה, ואם יתפלל לא יאמר מודים ואיש"ר, ימתין עד אחר קדיש שלם, אמנם אם יעבור הזמן או שלא יוכל להתפלל ערבית עם הצבור, יש מי שאומר דתפלת צבור עדיפא ויתפלל מיד [שם סק"ב], ויש מי שחולק בזה וס"ל דקדיש עדיף מתפלת צבור [א"ר סק"ז], וכן עיקר שהרי לענין קדושה נתבאר דעדיף מתפלת ציבור, וכ"ש איש"ר דגדולה מקדושה כמו שכתבנו, ואף שא"צ שישמע קדיש ערבית, כן יתפלל לא יעמוד, ואפילו לאם שבאנו דדי בקדיש אחד, מיהו עכ"פ צריך לכל תפלה קדיש אחד, ופשוט הוא דאיש"ר עדיף טובא ממודים, ולכן אם כשיתפלל מיד לא יאמר מודים, אבל עד הקדיש יסיים, ואם ימתין עד אחר קדיש יעבור זמן תפלה, אז לא יתפלל ערבית בציבור יתפלל מיד. (ערוך השלחן סי' ק"ט סעי' ח').

תפלת שמונ"ע עם הש"ץ

בסי' ק"ט (סעי' ב') כ' השו"ע שהמתחיל להתפלל עם הש"ץ כשיגיע לקדושה יאמר עמו מלה במלה כל קדושה וכן יאמר עמו מלה במלה ברכת האל הקדוש ושומע תפלתו כן יקושה עם הש"ץ במודים, ובפוסקים דנו בתפלה כזו האם מעלתה כתפלה בציבור או לא כן דנו האם כשמתחיל באמצע שהקהל בתפלת הלחש נחשב לו כתפלה בציבור.

האם חשוב כתפלה בציבור: ומה ששאל אם יש לומר [קדושה] עם השליח ציבור כשהיחיד מתפלל עמו - זהו עיקר תפלה בציבור, כי מה שהיחידים כל אחד מתפלל בפני עצמו, מקרי תפלת יחיד, רק מה שאחד מוציא רבים, זה מקרי בציבור, ועיין מגן אברהם סימן תרפ"ט סק"י, ורק מפני שאי אפשר שיוכינו כולם לשליח ציבור תקנו שיתפלל כל אחד בעצמו, והיה ראוי שיאמר עמו מלה במלה שזהו כמו מוציא רבים ידי חובתן, כמנתנינית' דסוכה [ל"ח ע"א] גבי הלל שאומר ועונה אחריו מה שהוא אומר כמו אנא ה', אלא כדי שיסדיר ש"ץ תפילתו תקנו בלחש תחלה כמבואר בסוף ראש השנה [ל"ד ע"ב], ואם כן כשאירע שיחיד אומר עם הש"ץ, זהו תפל ציבור האמיתי, ואומר כל סדר קדושה עמו. (שו"ת תח"ס, בקובץ תשובות סי' ד') • אמנם באג"מ מצדד שאי"ז נחשב כתפלה בציבור ותמה על דברי החת"ס וכן כתב, בדבר אחד המתפלל עם השליח צבור כשמחזיר התפלה אם נחשב זה תפלה בצבור, הנה לכאורה כיון שאין הלכה כר"ג אלא כחכמים דבכל ימות השנה אין הש"ץ מוציא את הבקי אין להחשיב זה תפלה בצבור כיון שכל הקהל אין מתפללין על ידו, ואף שתיקנו שלעולם יחזיר הש"צ אף כשידוע שכולן בקיין וכו' אבל מ"מ כיון ששום אדם אינו יוצא באשל אברהם להגרא"ד מבוטשאטש סימן נ"ב להיפוך ובפשיטות שכתב אין ספק שהמתפללים בעת חזרת הש"צ התפלה ה"ז תפלה עם הצבור ממש וכו'. ויותר תמוה מה שבספר לקוטי שו"ת מהחתם סופר שנדפס מחדש בסיומן (ג) [ד'] איתא גם כן דמה שהיחיד מתפלל עם הש"צ זהו עיקר תפלה בצבור וכו'. שהרי כל דברים אלו הוא

לכאורה דברי טעות, שהא כל התקנה היתה כדי להוציא את שאינם בקיאים, וכשכולן בקיאים הוקשה לרבותינו הראשונים על מה שחזור הש"צ, וכתב הטור שני טעמים וכו'. ואם רק תפלת הש"צ להוציא היה תפלת צבור הרי היה להם לתקן בשביל זה עצמו לעולם דהוא טעם שאיכא בכל עת ועידן והם דברים ברורים שלא שייך לחלוק ע"ז. וגם איך שייך לומר שעיקר התפלה הוא מה שהש"צ חזר התפלה ותפלת הלחש אף שמתפללים קהל גדול בבת אחת הוא רק תפלת יחי, שנמצא לדבריו שכל הקהל שאין יוצאין כלל בשל הש"צ יוצאו בתפלתם בלחש לא יצאו ידי תפלה בצבור, דהא ודאי אחר שיצאו ידי חובת תפלתם אין שמיעתם מהש"צ שוב מצות תפלה, ונמצא שעקרו מצות תפלה בצבור שלא מסתבר כלל שמהחשש שמא לא יכוונו כולם לש"צ, יעקרו דין תפלת צבור מהקהל וכו'. סוף דבר כל דברי תשובה זו הם דברים מוטעים שלכן ברור שאין זה מדברי החתם סופר ואין לחוש לתשובה זו. ולכן למעשה נראה שתפלה בצבור הוא דוקא מה שמתפללין הצבור יחד בלחש וכן אם מתפללין הצבור יחד עם הש"צ שאומר בקול רם וכו' הוא תפלה בצבור, ויחיד המתפלל עם הש"צ מסתבר שאינו תפלה בצבור וכו', אך אולי עדיף זה קצת מתפלה ביחידות לגמרי מסברא בעלמא משום שעכ"פ הרבים עסוקים בתפלה לפי התקנה אף שליכא ראיא לזה. (שו"ת אגרות משה או"ח, ח"ג סי' ט').

המתחיל באמצע תפלת לחש של הציבור: ובדבר אחד שלא הספיק להתחיל התפלה בשוה עם הצבור אלא באמצע, אם נחשבה תפלתו כתפלה בצבור, הנה לע"ד היה פשוט דנחשבה כמתפלל עם הצבור דהא אף כשהתחילו הצבור להתפלל בשוה נמי הא אין מתפללים תפלה אחת, אלא זה עומד באתה קדוש, וזה ברפאנו, וזה בעל הצדיקים, וגם אין גומרין כאחת, ויש שממריכין עד שרוב התפלה מתפללין אחר שכבר ליכא עשרה מתפללין, ואז"כ מ"ש תחלת התפלה מאמצעה וסופה, אבל הפמ"ג בא"א סימן ק"ט סק"ב וכו'. הרי סובר דאין תפלה עם הצבור ממש אלא כשהתחיל בשוה עם הצבור, אבל הוא תמוה דמ"ש תחלתו מסופו וכו'. ובכל אופן הא גם הפמ"ג מודה דגם זה נחשב תפלה בצבור אף שלא כמתחלת התפלה שלכן אם אינו יכול להתחיל בשוה יש לו עכ"פ להשתדל להתחיל בזמן שעדיין הצבור מתפללין אף לדידיה, וכ"ש שיתיר מסתבר שהוא בדין תפלת בצבור ממש. (שו"ת אגרות משה או"ח, ח"ג סי' ד').

כשהוא בתענית, היכן אומר עננו: נסתפקתי במי שהיה בתענית יחיד, ובתפילת המנחה איחר מלבוא לבית הכנסת באופן שהוצרך להתפלל תפילת לחש שלו עם תפילת חזרה דשליח ציבור, והוא צריך לומר מודים עם הצבור, ואם יאמר עננו בשומע תפילה לא יוכל לומר מודים עם הציבור, מי אמרינן שיאמר עננו במקומו וב'מודים' ישוה באמצע ברכה, או דילמא יאמר מודים עם הציבור ויאמר עננו בתחנונים שאחר התפילה. ונראה דדין זה תלוי בדין אין מעבירין על המצוות. ובלאו הכי נראה דהעיקר לומר עננו במקומו, משום דשם הוא עיקר שתיקנו חכמים, ואם מניחו לאומרו בתחנונים שאחר התפילה עיקר תיקון חכמים בידיה. ופשוט. (חסד לאלפים סי' ק"ט, בהגהות מבן המחבר).

מקור ההלכה

גמ' ברכות (כ"ט ע"ב): אמר ליה אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא לא תרתח ולא תחטיי לא תרוי ולא תחטיי וכשאתה יוצא לדרך, המלך בקונך וצא, מאי המלך בקונך וצא, אמר רבי יעקב א"ר חסדא זו תפלת הדרך, מאי תפלת הדרך, יהי רצון מלפניך וכו' בא"י שומע תפלה וכו'. (ושם (ל' ע"א) אימת מצלי, אמר ר' יעקב א"ר חסדא משעה שמהלך בדרך, עד כמה, אמר ר' יעקב א"ר חסדא עד פרסה וכו'.

ופי רש"י המלך. טול רשות: עד כמה. זמנה להתפלל: עד פרסה, אבל לא לאחר שהלך פרסה. ובה"ג מפרש עד כמה יבקש לילך שיהא צריך להתפלל. עד פרסה אפי' אין לו לילך אלא עד פרסה אבל דרך פחות מפרסה אין צריך להתפלל תפלה זו:.

ופי הדברים, דלפי רש"י השאלה עד כמה מתייחסת לדברי ר"ח שאמר משעה שמהלך בדרך דהיינו שלא יברך קודם שהתחיל הליכתו [ונגיסת הרי"ף משעה שיאחז בדרך] וע"ז שואלת הגמ' עד כמה פי' עד מתי נמשך זמן הברכה וע"ז עונה הגמ' עד פרסה שצריך לומר את הברכה תוך פרסה ראשונה, ומשמע שאחרי פרסה אין מקום יותר לברך ואע"פ שעתידי לילך יותר מפרסה. ופי' זה הביא רבינו יונה והרא"ש וכו"ה ברשב"א, והוסף הרשב"א וז"ל, הא אם לא נזכר עד שהלך יותר מפרסה שוב אינו מתפלל אותה ועבר זמנה הוא וכו', ותמנה על פי' זה רבינו יונה והרא"ש דכיון שיש לו עדיין דרך ללכת הרבה למא לא יברך [ובביאור הגר"א סי' ק"י ס"ז ד"ה ואם ציין ע"ז הגמ' בברכות נ"א, ונראה דכוונתו לדברי הגמ' מי שאכל ולא בירך מהו שיחזור ויברך וענה ר"ח ע"ז מי שאכל שום וריחו נודף יחזור ויאכל שום וכו'] וע"כ הסכים הרא"ש לפי בה"ג, ורבינו יונה פי' בשם מורו הרב נר"ו שכונתה הגמ' לכתחילה שיברך בתוך פרסה ראשונה ואה"נ אם לא בירך אז יש לו לברך על מה שיש לו ללכת כל זמן שרב ממנו הדרך עד שיתקרב למקום שהולך וכו'.

ואפשר אולי ליישב את הפירוש הראשון, שהרי בגמ' נאמר וכשאתה יוצא לדרך "המלך" בקונך וצא [ומזה אולי יצא לפוסקים (עיין שו"ע רבינו זלמן סי' ק"י סעי' ט') שהיוצא לדרך טוב שיטול רשות מגדולי העיר וכו'] ומשמע שבברכה זו יש כעין נטילת רשות מהקב"ה לצאת לדרך ואז"כ נאמר שכבר הלך פרסה אולי אין זה הגון לבקש רשות, וע"כ עבר זמן הברכה וכמ"ש הרשב"א.

ואח"כ רש"י פי בה"ג ולפירושו שאלת הגמ' "עד כמה" היא שאלה בפני עצמה כמה דרך צריך לילך כדי שיתחייב בתפלת הדרך, והתשובה עד פרסה וא"כ פחות מפרסה אין חיוב לברך. ופי' הרא"ש (ברכות פ"ד סי' י"ח) דכשיש לו לילך פחות מפרסה בקרוב לעיר לא היו מקום סכנה וא"צ לברך, ופסקו הטור והשו"ע (סי' ק"י ס"ו) כדעת בה"ג, וכ"כ הגר"א שם דהעיקר כפי' בה"ג דלא כרש"י וכנ"ל, ואין לאומרה אא"כ יש לו לילך פרסה אבל פחות מפרסה לא יתחום בברוך, ואע"פ שפסקו כבה"ג מ"מ חששו לדעת רש"י לכתחילה [וכמו שהסביר רבינו יונה] לאמר אותה בפרסה ראשונה, וכתבו (שו"ע שם) ואם שכח מלאומרה יאמר אותה כל זמן שהוא בדרך ובלבד שלא הגיע תוך פרסה הסמוכה לעיר שרואה ללון בה ומשם ואילך יאמר אותה בלא ברכה. ויש להבחנון לפי פי' רש"י מה שיעור הדרך שמחייב תפלת הדרך בברכה: ואפשר לומר שלשה אופנים א. שהשיעור הוא יותר מפרסה. ב. שגם לפי זה שיעור הדרך הוא פרסה וכמו שהצריכו לברך תוך פרסה ראשונה משמע ששיעור דרך הוא פרסה ולפ"ז אין מחלוקת בין ב' הפירושים לענין זה אלא שלפי רש"י צריך להקפיד לומר את התפלה בתוך פרסה ראשונה גם כשהולך יותר. ג. שיעור הדרך הוא גם בפחות מפרסה. ומדברי רבינו יונה משמע כפי האופן הג' שמקשה שם על פי' בה"ג מהירושלמי (ה"ד) כל הדרכים בחזקת מסוכנים והיינו שאין שיעור לדרך ובכ"ש נחשב סכנה: ומתוך זז"ל "ואפשר לומר שזה אינו אומר בקרוב לעיר אלא כשהולך בדרך בין הכפרים שהכל הוא בחזקת סכנה וצריך להתפלל ולבקש על נפשו", ואח"כ מביא הפי' השני שכתב רש"י, משמע מדבריו שהקושיא מהירושלמי קיימת דווקא לפי' בה"ג שמצריך דוקא פרסה ולפי' השני לא קשה כיון שלפי' זה גם בפחות מפרסה חייב בתפלת הדרך. ובעיקר תירוצו של רבינו יונה לא ברור אם כוונתו שגם הירושלמי מדבר במהלך פרסה כמו שמשמע מתחילת דבריו "שזה אינו אומר בקרוב לעיר וכו'", או דכוונתו שבין הכפרים חשיב סכנה יותר וע"כ גם בפחות מפרסה צריך לברך: [ובט"ז (סי' ק"י סק"ו) הבין כפי האופן הב' שבין הכפרים חשיב מקום סכנה יותר וע"כ מברכים בה בפחות מפרסה, ומביא ראייה מדין ברכת הגומל (סי' רי"ט סעי' ז) שאם המקום מוחזק בסכנה

יוצא לדרך

דיני תפלת הדרך נתבארו בסי' ק"י ובמ"ב הביא כמה הנהגות הראויות ליוצא לדרך, ובפוסקים ביארו ענין תפלת הדרך והזהירו על זה, כן כתבו הנהגות שונות להיוצא לדרך.

תפלת הדרך, ענינה: ומפרש מאי היא תפלת הדרך, כלומר, שיתפלל לפניו שיסמכהו [ויס]עדהו, ואם יש שם סכנה שישמרהו שם או יעכבהו מלילך כדאמרינן התם פעמים שאדם רוצה [לצ']את, ונגפה באבן רגליו ולא יצא, לימים שמע שיצא ליסטים או חיות וטרפו את חבורתו הרי [נגף] לטובתו, ועל זה אמרו אין בעל הנס מכיר בנסו. (ספר המכתם, ברכות כ"ט ע"ב). • היוצא לדרך יתפלל תפלת הדרך וכו' והעיקר בכל זה הוא שצריך כל מאמין להתפלל לאלוקיו ולבקש ממנו כל צרכיו לעתיד ולהודות על העבר. (ספר מצוות זמניות לתלמיד הרא"ש, הל' ברכות שער תשיעי').

תפלת הדרך ותפלת מנחה, מה קודם: ביום ש"ק פרשת וארא, שאלני הרב הגביר רח"ק שי' מבורז, במה שאירע לו שנסע בדרך בלוי'ת הרה"ר ר' אשר ניסן שי' האבד"ק שם, ושכחו להתפלל תפלת הדרך עד שהגיע כבר זמן תפלת מנחה איזו קודם, נראה לי דאיידו דזוטר מירכס כה"ג בב"ב י"ד ב', ויכול לשכוח גם אח"כ על כן תפלת הדרך קודם, ועי' סוכה נ"ו א' פלוגתת רב ורבב"ח. (אזני דוד להאדר"ת, כת"י, עומד לצאת לאור בעז"ה ע"י הוצאת אהבת שלום).

צדקה ושליח מצוה: אנשי מעשה מרגילין ליתן צדקה קודם שילכו לדרך. (סמ"ג עשין ט"ו). • ומהדברים הצריכים ליוצא לדרך שיעשה צדקה, שנאמר צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו וכן אמרו חז"ל אסור לאדם לצאת לדרך קודם שיתפלל וכו' ובתפלה ובצדקה יצילוה מכל מכאוב ופוקה, ולהפיק זממיו, ישים לדרך פעמיו. (צידה לדרך מאמר ראשון כלל א' פ"א). • כתב אבי מורי ז"ל ה"ה בעמק הברכה, וכשיוצא לדרך טוב הוא ליתן צדקה, שנאמר (תהלים פ"ה, י"ד): צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו. (של"ה סוף מסכת חולין). • ולא יעבור מליתן או להפריש צדקה בכל יום קודם החזיקו בדרך כי גדולה צדקה, וכתוב (תהלים פה, יד) 'צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו'. וקודם צאתו לדרך ילך אצל החכמים שבעיר שיברכוהו, ובזה ה' יצלח דרכו. (חסד לאלפים סי' ק"י). • שיתדל ההולך שיעשהו שליח מצוה, או יקח בעצמו איזה מטבע ויעשה בו סימן, ויאמר, לכשאבוא למקום פלוני בלי נדר אתן זה לצדקה, לעילוי נשמת רבי מאיר בעל הנס. (קמח סולת ס"ק י"ב).

להרהר בד"ת: לא יזוז מלהרהר בדברי תורה בדרך, לקיים מה שכתוב (משלי ו, כב) 'בהתהלךך תנחה אותך'. ואף בעודו רוכב, יאמר בעל פה מה שידוע, או יעסוק באיזה מזמורים או מאמרים לפרשם. (אלוהי רבה סק"ח).

הזהירות בזה: וכל עוברי דרכים יזהרו לקיים דברי חכמים, ויהיו חסים על חייהם, ולא יעברו מלומר אותה, כי כל הדרכים בחזקת סכנה (קה"ר ג, ג), ועל מי יש לנו להשען, על אבינו שבשמים השומע תפילתנו. ומי שאינו אומר, נמצא עובר על דברי חכמים במקום סכנה, והרי זה מתחייב בנפשו. ולכן כל מי שהוא מהולכי דרכים, תהיה

בגדרי החיוב בתפלת הדרך

ביותר צריך לברך גם על פחות מפרסה, ולפי דרכינו הנ"ל יצא דב' הפירושים הנ"ל חולקים בפירוש דברי הירושלמי דלפי רש"י אפשר להעמיד הירושלמי בכל דרך ואפי' בפחות מפרסה, ולפי' בה"ג הירושלמי מדבר במקום המוחזק בסכנה ואז אה"נ שגם בפחות מפרסה צריך לברך ובסתם דרך צריך דוקא שיעור פרסה. ובמקום אחר לענין ברכת הגומל (ברכות נ"ד ע"ב) כ' רבינו יונה (בד"ה ארבעה צריכין להודות) ומנחה הוא בצרפת שאינם מברכים ברכת הגומל כשהולכין מעיר לעיר מפני שאומרים שלא הצריכו להודות אלא להולכי מדברות שהוא סכנה מחיות רעות ומליסטים אבל להולכי דרכים לא, ומה שאמר בירושלמי כל הדרכים בחזקת סכנה הם עומדים לא אמרו זה אלא לענין תפלת יוצא לדרך בלבד שבכל הדרכים יש לו לבקש על נפשו, זה דעת רבני צרפת ז"ל.

משמע שמעמידים הירושלמי גם בדרך רגילה מעיר לעיר שלענין תפלת הדרך מברכים בכל דרך שהיא, ואפשר שזהו לפי פי' רש"י שאין צריך להעמיד הירושלמי במקום המוחזק בסכנה דוקא, ויתכן שלדעתם גם בפחות מפרסה צריך לברך וכנ"ל, וכן כ' הב"י (סי' רי"ט) בשם אורחות חיים שכ' בשם הרמב"ן "שכל דרך בחזקת סכנה ואפי' בפחות מפרסה מודה ע"כ, ולא כן המנהג ע"כ לשון ארחות חיים" [וזה לפי מנהג ספרד שהשוו ברכת הגומל לתפלת הדרך וכמ"ש האבודרהם הוב"ד בב"י שם] אבל הב"י עצמו כ' "ולענין הלכה נראה דבפחות מפרסה אינו מברך הגומל כדברי בה"ג לענין תפלת הדרך", ולשיטת הב"י שפוסק כבה"ג שאין לברך בפחות מפרסה וכן פוסק שגם בדרך רגילה (מעיר לעיר) מברכים ומקורו מהירושלמי ע"כ שמעמיד דברי הירושלמי בכל דרך ובשיעור פרסה, וכל מה שנחלקו מנהגי אשכנז וספרד זהו לענין ברכת הגומל אם מברכים גם בדרך רגילה אבל לענין תפלת הדרך שוין לאומרה גם בדרך רגילה ובשיעור פרסה [לשיטת בה"ג וכמו שפסק הרא"ש והטור והשו"ע וכנ"ל].

ויש להתבונן לטעם הרא"ש בפי' בה"ג שכ' וז"ל "אבל כשיש לו לילך פחות מפרסה בקרוב לעיר ה"ה נמי אין מקום סכנה וא"צ לברך", יוצא שכל הברכה נתקנה על יציאתו מהעיר כשמרחיק פרסה ששם הוי מקום הסכנה וא"כ כ"ז ניחא כשאין עיר הקרובה למקום שמגיע אבל כשהולך מעיר לעיר והמרחק ביניהם פרסה [שלפי המבואר בסי' רי"ט ס"ז לכז"ע חייב בתפלת הדרך] היכן כאן מקום הסכנה שהרי כל הזמן מתחילת יציאתו מהעיר ועד הגעתו לעיר האחרת הרי הוא מהלך בתוך פרסה מהערים ואף אם המרחק ביניהם קרוב לב' פרסאות לפני שמתרחק פרסה מעירו נכנס לתוך שיעור פרסה מהעיר האחרת ולפי"ז היה צריך לחייב בתפלת הדרך רק כשהמרחק מעל ב' פרסאות בין הערים שאז בין ב' הפרסאות הוא נכנס למקום סכנה שמרחק מהערים פרסה מכל צד.

והביאור"ל (סי' ק"י ד"ה "ואין לאומרה") הסתפק לטעם הרא"ש אם בתוך הפרסה שמהלך נכנס דרך עיר או שידוע שאיזה עיר קרובה בצד דרך נסיעתו בתוך פרסה דלכאורה אין לומר תפלת הדרך בחתימה דהא ליכא מקום סכנתא. וכתב ע"ז ואפשר דלא פטרו רק אם כל דרך נסיעתו היה פחות מפרסה עכ"ל. וקשה להבין מה הסברא בזה שהרי אם פטרו כשכל הדרך פחות מפרסה קרוב לעיר ומטעם שאין כאן סכנה בקרוב לעיר ה"ה נמי אם שיעור הפרסה נקטע ע"י מעבר בעיר אחרת ג"כ אין סכנה ומהיכא תיתי לחייבו בברכה? והביאור"ל נשאר בצ"ע. [ובס' קצות השלחן (סי' ס"ז סוף אות ג) תמה על ספיקו של הביאור"ל ופשיטא ליה דלטעם הרא"ש אין שייך לצרף לפרסה את המרחקים שהולך בין הערים]. ובמ"ב סקל"ג נראה שפסק שהעיר באמצע מחלקת את הדרך ואין לברך יעיי"ש. ומ"מ לפי דברינו הנ"ל גם ללא ספק הביאור"ל קשה לטעם הרא"ש מה שהערנו, וצ"ע ולולי דברי הרא"ש היה אפשר ליישב ע"פ מה שהזכרנו לעיל דבין למנהג ספרד ובין לאשכנז לענין תפלת הדרך הרי פוסקים כהירושלמי שכל הדרכים בחזקת סכנה ואין צורך שיהיה סכנת חיות וליסטים וגם בדרך שהולכים מעיר לעיר מברכין תפלת הדרך ומ"מ כל שהדךך פחות מפרסה אין ע"ז שם דרך ואין שייך לומר ע"ז כל "הדרכים" בחזקת סכנה וע"כ קבעו שרק בדרך פרסה צ"ל תפלת הדרך ואע"פ שאין סכנה מוגדרת וע"ז אמרי כל הדרכים בחזקת סכנה מכל מיני מקרים. [ואם נדקדק בדברי ר' יונה שכ' בשם בה"ג "אבל בפחות מפרסה אינו מברך דכמו שהוא בעיר דיינינן ליה" עכ"ל ולא כתב כדברי

התפילה כתובה אצלו ומונחת באפונדתו לשקוד לאומרה יום יום. (חסד לאלפים סי' ק"י).

תפלת בית המדרש

ר' נחוניא בן הקנה תיקן תפלה קצרה בכניסתו וביציאתו מביהמ"ד הביאו השו"ע להלכה סי' ק"י (סעי' ח') ובמפרשים הפליגו בחובה לבארה ובגודל ענינה

חובתה וגודל ענינה: ושתי תפלות אלו חובה על כל מי שנכנס לבית המדרש ללמוד, הלא תראה שלא אמר בכניסתו מה היה אומר שמשמע שזה רק ספור מה שהיה אומר ר' נחוניא בן הקנה, ותהיה הרשות בידינו, אלא אמר בכניסתו מה הוא אומר ר"ל אם נכנס הנכנס לבית המדרש מה הוא צריך לומר. (ר"מ פי' המשניות, ברכות, פ"ד מ"ג). • הנכנס לביהמ"ד וכו' ותחנה זו יש לה עיקר גדול, וגדול שבחכמים תיקנה (ספר הפרדס, שער שמיני). • אמר המאירי ר' נחוניא בן הקנה וכו', הורה בזה שאדם צריך לחדש תפלה על כל דבר שהוא רואה בעצמו שהוא צריך בו לעזר אלוקים ואז יתמיד מחשבתו בעבודת ה' באין פירוד ואמר על זה החכם שהיה מתפלל בכניסתו לבית המדרש שלא תארוע לו תקלה על ידי הוראתו, וביציאתו היה נותן הודאה למי ששם חלקו בגורלן של תלמידי חכמים (מאירי ברכות כ"ח ע"ב).

שלא לשנות הנוסח: ונראה לי, דראוי והגון להתפלל התפילות שתיקנו רבותינו זכרונם לברכה הקדושים בלי תוספת ומגרעות, אם כי לפום ריהטא היה נראה שתפילה זו שתיקנו לנכנס לבית המדרש לא נאה ולא יאה לנו לאומרה ככתבה וכלשונה, כי מי זה ערב אל לבו לומר שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו, הלא רבא אמר להו לרבנן (יומא ע"ב ע"ב) במטותא מייניי לא תירתו תרתי גיהנם, דוואג ואחיתופל וירבעם היו גדולים בתורה, ונטרדו מן העולם הבא. ולפום מגלא שחנא (כתובות ס"ז ע"א). אבל אף על פי כן לשון חכמים מרפא', כי סוד שתו בדבריהם, והמתפלל יכיון על דעתם. ועוד נראה לי, שתפילתם עושה פירות מצד זכות המתקנים אותם, וזהו אני מפרש מה שאנו אומרים (סדר סליחות) הורנו בזעקנו לך צו ישועתנו במפגיע, רצונו לומר, בשביל המפגיע הראשון שתיקן הפגיעה הזאת. והרוצה להוסיף ולשנות, יאמר בתחילה הנוסח שתיקנו רבותינו זכרונם לברכה הקדושים, ושוב ישפוך שיחו כרצונו. (חסד לאלפים סי' ק"י)

גודל הזהירות בזה: הנכנס לבית המדרש יתפלל וכו' ובסוף היום יודה ויאמר וכו'. ועתה רבים מהשרידים אין נזהרים בזה, וחוששני מחטאת, עוברים על דברי חכמים וממטט ככבודו של מקום, וכתוב (תהלים נ, כג) זובח תודה יכבדני ושם דרך אראנו בישע אלהים. וראוי להתפלל בכל עד ובכל רגע שלא יארע תקלה על ידינו, וליתן הודאה על חלקנו, כי אילו פינו מלא שירה כיס לא נספיק לשלם תודות לה' על הטובה גדולה כזו ששם חלקנו מיושבי בית המדרש, שאין לך מידה טובה הימנה, ומה אנו ומה חיינו, הלא חכמים כבלי מדע ונבונים כבלי השכל, כל שכן אנן יתמי דיתמי לולא ה' שהיה לנו, על כן נשא לבבנו אל כפים אל אל שבשמים, הוא יהיה בעזרתנו לבל תצא תקלה מתחת ידינו. (חסד לאלפים סי' ק"י)

הרה"ג רבי יצחק חיים שרבאני שליט"א

רב קהילת תורה ותבונה רמת בית שמש, מרבי בית ההוראה "אהבת שלום"

שו"ת בהלכה

במי שהוא
אנוס
ומוכרח
להניח תפילין
בלילה
אי שרי
ליה ואי מברך עליה

שאלה: באדם שיועד שלמחרת בבוקר עליו לעבור ניתוח מיד בהשכמה האם רשאי להניח תפילין קודם עה"ש והאם יברך עליהם, וכן מי שעובד וחייב לצאת לעבודתו בעה"ש ואינו יכול להניח תפילין במקום עבודתו האם רשאי להניח בביתו קודם עה"ש ולברך עליהם, או שתתבטל מצות תפילין.

תשובה: יניח בלילה לקיים מצות תפילין של יום זה, ולכ"פ יברך עליהם.

מקורות: בגמ' מנחות ל"ו ע"א, ת"ר תפילין מברך עליהם משעת הנחתן [ופירש"י תפילין שהניח קודם עה"ש מברך עליהן משעת זמן הנחתן וכן] כיצד הי' משכים לצאת לדרך ומתיירא שמא יאבדו מניחין וכשיגיע זמן ממשמש בהם ומברך עליהן וכו', ומבואר דרשאי להניחן קודם עה"ש אך יברך בזמן הנחתן כשממשמש בהם ביום. ובטור אור"ח סימן ל' אייתי שיטת ה"ר פרץ דברייתא אזאל למד" לילה לאו זמן תפילין וע"כ א"א לברך בלילה, אבל לדין דקי"ל ז"ת מה"ת ורק מדרבנן אסרו שמא יישן בהם ויפיח בהם, אבל ביוצא לדרך דליכא חששא דשינה שהרי יוצא לדרכו וכיון שרשאי להניחן גם יברך עליהם בלילה. אמנם בב"י בסי' ל' כ' בדעת הרמב"ם איפכא שהרי הרמב"ם השמיט הך ברייתא וכ' הב"י הטעם דהרמב"ם פ"י דברייתא למד" לילה זמן תפילין ורק מדרבנן אסרום וכשיוצא לדרך התירו לו להניחן והרמב"ם דפסק בהלכות תפילין דעובר בלאו המניחן בלילה וס"ל דמה"ת לאו ז"ת א"כ אסור לו להניחן אף שיוצא לדרך דאיכא איסור תורה, ולכן השמיט ברייתא זו דלא קי"ל כן לדינא לש"י הרמב"ם.

אמנם הטור והרא"ש וכ"פ בשו"ע אור"ח סי' ל' סעי' ג' ס"ל דהברייתא אזאל גם למד" לילה ז"ת ואפ"ה לא יברך ואף שרשאי להניחן לכתחילה דליכא חששא דשינה כיון שיוצא לדרך מ"מ לא יברך כיון דמדרבנן אסור בלילה, ורק התירו בכה"ג להניחן אך לא התירו לברך עליהם, ועיין בבהגר"א באור"ח סימן ל' סעי' ג' באורך. נמצא ג' שיטות, לרבינו פרץ לדין דלילה ה"ת יכול להניח ולברך, ולרמב"ם אסור להניח כיון דעובר בלאו, ולטור והרא"ש רשאי להניחן ולא יברך עליהם, וכמו שפי' הגר"א דכיון דאיכא איסורא מדרבנן להניח בלילה, ורק ביוצא לדרך התירו לא תקנו ברכה לדבר שאינו שכיח כ"כ. והנה בפרמ"ג סימן ל"ז נסתפק אם מה"ת חייב כל היום, או מה"ת סגי ברגע אחד, ומדרבנן כל היום, ומסיק דאם לא הניח יום א' ביטל מ"ע מה"ת אך מצוה מן המובחר להיותן עליו כל היום, והובאו דבריו בביאווה"ל סימן ל"ז סעי' א' ד"ה מצותן וכו', וכתב בתשו' כתב סופר אור"ח סימן ט' דהלילה הולך אחר היום שלאחריו, ואם לא הניח תפילין ביום אינו יכול להשלים בלילה לקיים מ"ע מה"ת שהרי הלילה שלאחר היום קשור עם היום שלאחריו, אך הלילה שלפני היום אם יניח בו תפילין יקיים מ"ע מה"ת, ובשו"ת דובב מישרים להגאון מטשיבין זצ"ל ח"א סימן קל"ג הביא בשם השואל במי שיועד שלא יוכל להניח תפילין ביום, שניחם בלילה כיון דקי"ל מה"ת לילה זמן תפילין ורק מדרבנן גזרו ובכחאי גוונט שתתבטל מצוה תפילין ביום זה לא גזרו לאסור, ונראה בתשו' זו שמרן הדובב מישרים הסכים עמו והוסיף דאף דביוצא לדרך צריך שימשמש ביום ורק בעת המשמוש יברך משום דיכול למשמש ביום, אבל כשידוע לו שאין לו שום אפשרות ביום להניח תפילין יכול להניח בלילה, ושם הביא ראי' דמצות תפילין ביום ובלילה הוא מצוה אחת ממשכ"ה השגא"ר בסי' י"ז דזכירת יציאת מצרים אין שונוה ביום ובלילה, מ"מ נשים פטורות, וכתב הטעם דחיוב יום וחובי לילה הוא ב' חיובים נפרדים עיי"ש בשאג"א באורך. וא"כ לפי מה דמבואר בגמ' בעירובין צ"ו דלר"מ ור"י נשים חייבות בתפילין דהוי מ"ע שאין הזמ"ג כיון שנוהג ביום ובלילה וגם בשבת ויו"ט, ומוכח דמצות תפילין בלילה וביום הוא מצוה אחת וכשמניח תפילין בלילה מה"ת יצא

המנהג וטעמו

מוריד הגשם בסגול' או בקמ"ץ

כתב בספר מנהג ישראל תורה סי' קי"ד: שו"ע סעי' א' "מתחילין לומר בברכה שניה משיב הרוח ומוריד הגשם בתפלת מוסף של יו"ט אחרון של חגי וכו'. והנה יש אומרים מוריד הגשם בקמ"ץ תחת הגימ"ל, וכן נדפס בהרבה סידורים, וטעמם כי תבינת הגשם בא נגינת אתנחתא וע"פ כללי הדקדוק באתנחתא או סוף פסוק יש לומר התיבה בקמ"ץ כהובא ברש"י בפ' בהעלותך, אבל באמת אינו נכון דכלל הסידורים הקודמים נדפס תיבת הגשם בסגול' ורק משכיל אחד ממשכילי ברלין התחיל לשנות והדפיס בסידורו ויעתר יצחק מוריד בגשם בקמ"ץ מטעם הנ"ל, ואחריו העתיקו והמשיכו לשבש את רוב הסידורים שבמדינת אשכנז, ואפילו בהסידור בית יעקב הנקרא עמדין סידור, נדפס הגשם בקמ"ץ, אמנם ידוע שבסידור זה יש הרבה שיבושים והוספות שאינם מהיעב"ץ וזה לך האות דהרי נדפס סידור זה גם בנוסח ספרד והרי היעב"ץ התפלל נוסח אשכנז וכן סידור עמודי שמים חיבר היעב"ץ ושם באמת נדפס הגשם בסגול'. ועל הטענה דע"פ דקדוק צריך לומר בקמ"ץ יש כמה תיורוצים ע"ז, ראשית דכתב החיד"א בשו"ת יוסף אומץ סי' י' דאין הולכים במטבע התפלה אחז לשון הדקדוק ואין להשגיח על משפט הדקדוק שיש במקראות, ובשו"ת רב פעלים ח"ב סימן כ"ה מוסיף דהיינו נימא דגם במטבע תפלה יש להשגיח על משפט הדקדוק אמנם כלל זה דבאתנחתא יש לומר התיבה בקמ"ץ אין זה כלל מוחלט דאיכא קצת מקומות דאשתיי האי כללא ומביא שם ראיות ע"ז, ועוד הוא העיקר שגם עפ"י הדקדוק אין צריך לומר בקמ"ץ אלא בסגול' כדכתב בסדור צלותא דאברהם ובספר דברי תורה ח"ד אות ע"ו כי אין כאן אתנחתא כלל שתיבת מוריד הגשם מוחזקת הוא לאחריו שעל ידי שהוא מוריד הגשם הוא מכלכל חיים בחסד וכמו שכתב הטור בסיומן זה דסומכין למכלכל חיים לפי שהגשמים פרנסה וכלכלה עיי"ש. ובשו"ת שמן ורקח מהדו"ג סימן ל"ב כתב קצת בדרך אחר דבמתכין קבעו לומר הגשם בסגול' כדי שלא יהיו שם מפסיק דאמרינן בברכות דמתוך ששקולה תכתיית המתים לפיכך קבעוה בתחיית המתים ולכן לא רצו לקבעה בלשון המורה על הפירוד כי אם בסמיכות. ובשו"ת תמדת שאול סי' ט' כתב טעם אחר על שאומרים מוריד הגשם בסגול', למתק גבורות הגשם בניקוד חסד. ויש שכתבו הטעם משום דקמ"ץ הוא מלשון מקמץ והקב"ה שמדתו להטיב אין דרכו לקמ"ץ ע"כ דריכין לומר בסגול'. ועיין בספר מכלכל חיים שדן בארוכה מאד להוכיח לומר הגשם בסגול' והביא שם הסכמות מגדולי ישראל, וז"ל מרן ר' אלעזר מנחם מן שך זצוק"ל, הנה הראני כבוד הרבני מלא דעת בתו"י מהר"ר חיים קרויס שליט"א מירושלם עיה"ק ספרו אשר הולך ומדפיס לזכות הרבים בענין שמזכירים גבורת גשמים משיב הרוח ומוריד הגשם אשר בספרן של גדולי האחרונים כתבו הגשם צריך להיות סגול' תחת הגימל וכן נהגו כל ישראל מאז ומתמיד לומר כן רק אח"כ יצא מדקדק אחד לחלוק וללחדש ולהגיד בקמ"ץ תחת הגימ"ל והלא כלל בדידנו שכל המשנה ידו על התחתונה והרבה ספרי האחרונים הראו טעותו, ומנהג ישראל תורה היא, וחדש אסור מן התורה, ובפרט בתפלה שהיתה שגורה בפייהם לומר בסגול, אין לסמוך על מי שהוא לשנות ובטח קבעו שבסגול' הוא ע"פ דקדוק וכו'. ועיין שם בהסכמת הגאון ר' יעקב קמנצקי שכתב: זכורני שהסבא דסלבדוקא שהיה ידייק נפלא היה אומר הגשם בסגול', ואח"כ כששיניתי היטב באתי לידו מסקנא שאין בזה שום ספק שהרי הגשמים הם פרנסה ובוודאי שהגשמים שייכים למכלכל חיים בחסד ולא לתחיית המתים שלפניו וכו' עיי"ש. ובהסכמת הגאון ר' שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל כתב: ואני בא כיהודא ועוד לקרא להודיע דאף שעד נה הייתי רגיל לומר הגשם בקמ"ץ תחת הגימ"ל, ברם לאחר שקראתי את כל האמור בקונטרסו החשוב "ברכות החיים" התחלתי לומר בסגול' כי הדקדוק היותר גדול וחשוב הוא לשמוע דברי חכמים אשר דעתם דעת תורה, ובפרט שכת"ר מביא בקונטרסו דרבים כתבו שאין זה כלל נגד כללי הדקדוק. ובספר ארוחת רבינו הקה"י ח"א אות ר"ה כתב: מור' זצוק"ל אומר מוריד הגשם שניהם בסגול'. (ועיין בספר תפלה כהלכתה פרק י"ב הערה ס"א: הגשם יש לומר בקמ"ץ וכו' וכן היה נוהג בעל הקהילות יעקב זצ"ל), ועוד כתב בתפלה כהלכתה שם: שמעתי שאמר הגר"ש אייזן זצ"ל

ידי חובת היום [להשי' דאיכא חיובא בכל יום], ורק יש מצוה לכתחילה שיהי' כל היום, וכן בהניח בלילה כשיוצא לדרך ראוי שילך בתפילין כל הזמן ולכן ממשמש בהם, אבל כשאינו יכול להניח תפילין ביום יניחם בלילה עכ"ל. וצריך להוסיף ע"ד הדובב מישרים דלכאורה עדיף שיניח תפילין ביום שלפניו וישאר בהם גם בלילה, וכשמניח ביום קי"ל בסיומן ל' סעי' ב' אם הניחם קודם שתשקע החמה וחשכה עליו אפי' הם עליו כל הלילה מותר ואין מורין מן עכ"ל, וכ' המשנ"ב בסק"ח הטעם שמא יבואו אחרים ויניחו בלילה, אבל בינו לבין עצמו רשאי להישאר עם תפילין, וביותר דאם צריך לשומרן כתב בשו"ע סימן ל' סעי' ב' דרשאי להניחן עליו ומורין כן, וא"כ בנידון דהדובב מישרים שאינו יכול להניח ביום, ותתבטל המצוה, א"כ בודאי שיכול להניח ביום שלפניו וישאר עם התפילין בלילה אפי' לכתחילה, וצריך לומר דהדובב מישרים איירי כשנזכר בלילה או שנועד לו שלא יוכל להניח למחר רק בלילה, וע"כ כתב שיניח בלילה כדי שלא תתבטל המצוה וכנז"ל.

והנה יש להסתפק אם יברך עליהם בלילה, ושם בתשו' לא נזכר מזה, ורהיטת דבריו נראה שיכול לברך מדסתם ולא פירש שלא יברך, ואף דבסעי' ג' ביוצא לדרך שרשאי להניח קודם עלות השחר לא יברך רק ביום כשימשמש בתפילין, משום דהתם יכול להמתין ולברך אחר עה"ש כשיגיע זמן ההנחה לכתחילה, אבל אם אינו יכול להישאר עם התפילין אחר עה"ש י"ל שגם יברך עליהם, וכן שמדרבנן לכתחילה אסור מ"מ כיון דבכה"ג שלא תתבטל המצוה לא אסור י"ל שיכול לברך, וכע"ז איתא בשו"ע אור"ח סימן תרכ"ז ובמשנ"ב סק"ז דאסור לסרך בנסרים שיש בהם ד' טפחים, וכ' המשנ"ב בדשעת הדחק כשאין לו סכך אחר רק נסרים הרחבים ד"ט יסכך בהם סוכתו וישב בה, וכתב בשם הרשב"א [הריטב"א] שמצדד שיכול לברך רק הסוכה, [ועיי"ש מה שציון לסימן תרמ"ט סעי' ו' בנוטל לולב יבש או הדס יבש שכ' רמ"א בדשעת הדחק מברכים עליו עיי"ש] וא"כ י"ל דגם בניד"ד כיון שהוא שעת הדחק שלא תתבטל מצות תפילין ויכול להניח בלילה יוכל לה בברך עליהם.

וכע"ז ראיתי בשו"ת אגרות משה אור"ח ח"א סי' י' במי שעובד כל היום ואין לו פנאי להניח תפילין עד צאת הכוכבים, וכתב שם שיניח תפילין בלילה, וכ' שם שאינו חייב להפסיד מלאכתו בכדי שיוכל להניח תפילין משום דבמצות עשה קי"ל באור"ח סימן תרנ"ו וביוור"ד סימן קנ"ז שאינו מחוייב להפסיד יותר מחומש מממונו עבור מצות עשה, וה"ה שאינו חייב להפסיד מלאכתו. ולכאנ' יל"ע שהרי בדרך כלל נותנים זמן לאכילה במשך היום, וא"כ נאמר לו שיניח תפילין בזמן האכילה, ואף דאפשר שלא ישאר לו זמן לאכול מ"מ יתענה לצורך קיום מצות תפילין, ובשו"ת אבני"ז יור"ד כתב במי שיש לו חולי ברגליו ואם ימולו אותו בזמנו לא יוכלו אח"כ לרפאות רגליו וישאר צולע אי חדינן מצות מילה או דמצות מילה חשיבא טפי, וכתב שם דבודאי להיות צולע הוא יותר משיעור חומש, ולא נתברר כמה צער הגוף צריך האדם לקיום מצוה, ובאבנ"ז כ' במשכ"כ תוס' בפסחים כ"ח ע"כ בסוה"ע טוטנטום אינו חייב לקרוע מחמת מילה, ופי' האבני"ז דיש חשש של סכנת אבר והוי כיותר מחומש, ולכאנ' השיעור הוא כמה ממון הי' האדם נותן עבור הצלת הצער, או הצלת האבר וע"כ כדי שלא יהיה צולע מסתמא יתן האדם יותר מחומש ממנו וע"כ כ' האבנ"ז שאינו מחוייב בכך ותיחת מצות מילה, ובכמה צער שלא יאכל אפשר אינו שקול כחומש מממונו וא"כ נאמר לאדם שלא יאכל ויניח תפילין באותו זמן, ואפשר שעי"ז יחלש כחו ולא יוכל לעבוד עבודתו שנתחייב לבעה"ב, וכעין דאיתא בשו"ע חו"מ סימן של"ד.

הגאון רבי נפתלי נוסביום שליט"א

ראש מדרש בית ההוראה "אהבת שלום"

עכ"פ דעת האג"מ שם שיניח תפילין בלילה וגם יברך עליהם, וכתב הטעם משום דלדעת רבינו פרץ יכול לברך במשכים לצאת לדרך, ואף דבשו"ע פסק שלא יברך משום שהתפילין יהיו עליו ביום וכמש"כ לעיל, אבל בנידון דידי שביום לא יהיו עליו תפילין יברך, אך כ' שם דזהו רק במי שאינו ת"ח שיבוא לזולזל בברכה ולא ידון להניח בלי ברכה, אבל בת"ח צידד שלא יברך, עיי"ש.

ואין להקשות ממשכ"כ המשנ"ב בסיומן כ"ט סק"מ בנמצא במלון והשיירא עומדים להתפלל קודם הזמן יניח תפילין בלא ברכה [כהך בשעה"צ כ' דסי' ל' סעי' ג'] דהתם ישאר עם התפילין לאחר הזמן ויוכל למשמש ולברך, אבל כשא"א ללכת בתפילין ביום י"ל דיברך וכמ"י לעיל כדחזינן גבי סוכה שסיככה בנסרים שמברך, וכמשכ"כ המשנ"ב בסי' תרכ"ט סק"ג.

וכל מה שכתבנו הוא להפוי' שיש מ"ע מה"ת להניח בכל יום, ואם עבר יום א' ולא הניח לא ביום ולא בלילה ביטל מ"ע מה"ת, אמנם מובא בשם הגר"יז מבריקס זצ"ל שאין מצות תפילין מתייחס ליום יום, אלא המצוה היא תמידית וכמו מי שמחסר מקצת מהיום אין בזה ביטול מצוה תפילין, גם מי שחיסר יום שלם לא ביטל המצוה דהמצוה היא בלי הפסק, וכוונתו להשיטות דלילה זמן תפילין, דאי לילה לאו ז"ת מסתבר שהחייב הוא יום יום, [הובא בס' תשובות והנהגות להגאון ר' משה שטרנבוך שליט"א בח"ב אור"ח סימן ל' עיי"ש] ושם כ' דהגר"ח מבריקס זצ"ל הי' מחמיר כאשר יש איסור של הנחת תפילין כגון מי שמת ביום א' ונקבר ביום ב' אי מניחים תפילין והגר"ח החמיר ואף שם ספק ביטול מ"ע דאורייתא, ואיסור ההנחה הוא דרבנן מ"מ החמיר באיסור ולא הניח, ולשי' הגר"יז זצ"ל ניחא דהוא מצוה תמידית ולכן אינו מבטל מ"ע דתפילין אם אינו מניח יום א', אבל להפרמ"ג והאחרונים שהובא בביאוה"ל בסי' ל"ז שמבטל מ"ע אם לא הניח יום א', הי' לו להגר"ח זצ"ל להניח מספק כדי שלא יהא ביטול מ"ע מה"ת, ועי' בשו"ע אור"ח סימן ל"ח סעי' י"ג שספק מנודה ומצורע אסורין בתפילין ובגמ' דמור"ק הוא איביעאי דלא איפשיטא, והק' האחרונים [הובא בפת"ש ביו"ד סי' של"ד] הא כיון דהאיביעאי לא איפשיטא והוי ספיקא דרבנן ולקולא וממילא שיתחייב בתפילין שלא לבטל מצוה דאורייתא, ובמשנ"ב סימן ל"ח ס"ק ל"ח כ' בשם האחרונים שפוסקים שחייב להניח תפילין ודעת הגר"א שייברך עליהם, אך בדעת השו"ע אפשר דס"ל כסברת הגר"ח דאין ביטול מצוה אם אינו מניח תפילין יום אחד, וע"כ פסק להחמיר באיסור דמנודה ומצורע וצ"ע.

ובגמ' ר"ה י"ז ע"א קאמר בעונש דקרקפתא דלא מנח תפילין ופי' ר"ת וז"ל קרקפתא דלא מנח תפילין "מעולם" ואפי' פעם אחת נידונים וכו' עכ"ל. וברמב"ם בפ"ג מה"ל תשובה הל' ה' כ' וז"ל אם הי' בכלל מחצה עוונות שלא הניח תפילין "מעולם" וכו', ולכאנ' יש להוכיח דאין מצוה בכל יום ויום מדכתב שלא הניח תפילין "מעולם", ובמשנ"ב סימן ל"ז סק"כ כ' בשם הפרמ"ג דאפי' אם אינו מניח יום אחד הוא ג"כ בכלל פושעי ישראל וכו', והפרמ"ג לשיטתו דכשאנו מניח יום א' ביטל מ"ע דאורייתא וא"כ י"ל דהוי בכלל קרקפתא וכו', אמנם בדעת הרמב"ם יש לדחות דבאמת הוי ביטול מצוה אפי' ביום אחד כהפרמ"ג בסיומן ל"ז, אך לגבי העונש החמור דקרקפתא בעינן שלא יניח מעולם, וראי' לזה ממשכ"כ הר"ן ברה"י י"ז ע"א דה"ה אם לא קרא ק"ש מעולם או לא בירך ברכת המזון לאחריו מעולם עיי"ש והובא בכס"מ שם בפ"ג מתשובה הל"ה, ומוכח דאף דבודאי ביטל מ"ע דקרי"ש בכל יום, מ"מ לגבי העונש החמור אינו נענש רק כשביטל מעולם, וה"ה לגבי תפילין נימא הכי.

הרב אליהו נכס

כולל "אהבת שלום" י-ם

המלך ע"ה חשיד בספק באפס כל דהו לחשוב על אימיה ח"ו וליחוש דילמא לאו אביו הוא שי ועל כן הזכיר בשמא דאמיה, ועיין במקדש מלך בשם הר"מ די לונזאנו ז"ל מ"ש בזה. ועוד קשה דהא קי"ל דמה"ת אזלינן בתר רובא ולא חיישינן כלל דלמא לאו אביו הוא כדאמרינן בחולין וכו', וי"ל משום דיש ברובן כמה פעמים סכנת נפשות ובפקוח נפש אין הולכים אחר הרוב על כן מזכירים שם אמו ולא אביו הגם דעל פי תורה מטעם רוב אין חוששין דלמא לא אביו הוא מ"מ בפק"ז האחרונים [הובא בפת"ש ביו"ד סי' שטי"ג] דהיא ודאי וכו'. אמנם י"ל דמה שתמהתי לעיל וכי שייך לומר שדוד המלך ע"ה חשד ח"ו לאמו הקדושה אפילו למיעוטא דמיעוטא, י"ל דלא תקשי כיון שייסד תהלים לכל העולם ולדורות הבאים עד תק עץ קל על כן בשבילים יסד לשון זה כיון שיהיה עכ"פ מיעוטא ואין הולכים בפקוח נפש אחר הרוב וכו' עיי"ש. ובספר תורה שלמה ש' שצ"ט כתב: שאלה, כאשר יתפללו על אדם בשביל איזה דבר הצריך לו ויקבשו עליו רחמים אם יזכירוהו על שם אביו או על שם אמו, והנה אנחנו רואים בכותבי קמיעות שנוהגים לכתוב שם האם ולא ידענו אם יש לזה יסוד אמיתי, גם רצינו לידע מה טעם יש בזה והלא כתוב למשפחותם לבית אבותם שיחוש האדם על אביו. יורנו המורה לצדקה ושכמ"ה. תשובה, איתא בגמ' דשבת דף ס"ו ע"ב אמר אביי אמרה לי אם כל ענייני בשמא דאמא, ופירש"י ז"ל כל לחישות פלוני בר פלונית ע"ש, ועפ"ז כותבים בקמיעות שם האם, ונראה דהוא הדין בבקשת רחמים בפה דמזכירין שם האם, ואשר שאלתם מה טעם יש בזה, נראה דהיינו טעמא משום דעל הרוב ימצא על האיש קטרוגים יותר מן האשה, הא' מפני שהאשה פטורה ממ"ע שהז"ג וגדולה מזו שהיא פטורה ממצות ת"ת והאיש לא פלט מעון ביטול תורה וכמ"ש רז"ל שפשפ ולא מצא יתלה בביטול תורה. ועוד כי האשה היא מוצלת מעון הקרי אשר הוא דבר המצוי בזכרים הרבה, ועל כן קטרוגים של האשה על הרוב הם מונעים משל האיש לכך יזכירו שם האם עדיף, גם עוד אין המקטרוגים מתקנאים בנקבות כמו בזכרים, ושמעתי אומרים טעם אחר מפני שהאם היא מבוררת יותר מן האב, אבל חזקת האב היא מכח רובא וכמ"ש בגמרא דחולין ודילמא לאו אבזה הוא אלא ש"מ דאזלינן בתר רובא עיי"ש. והיה זה שלום ואל-טו ש-ד' ה' צבאות יעזור לי. ועיין בספר דברי תורה שכתב: "אולם ראיתי ושמעתי כי במדינת אשכנז וגם בגליל העליון באונגארן וכיוצא מנהגם להיפך כי בעד הנפטר יתפללו בשם אמו וכשנותנים פדיון נפש בחיותם וצרכי פרנסתם כותבים שם אביהם וחשבתי בטח כי רק טעות הוא בידי מסורסין ידיעתם בזה גרם להם. אולם אמרתי שיש לומר לכאורה כי הצדק אתם בזה לאשר בעולם הזה על פי התורה אזלינן בתר רובא וכנ"ל בזה ונמצא דאביו הוא ויש להזכירו בשם אביו. מה שאין כן כשנפטר לעולמו שם הוא העולם האמת לאמתו ולא אזלינן בתר משפטי העולם הזה לענין רוב וכיון דרוב הוא רק ספק ובעולם הזה ליכא לברורי ושם מי איכא ספיקא קמיה שמים כיון שיודעים שם האמת הברור לתכליתו ועל כן חוששין שוב דילמא לאו אביו הוא ומזכירין את הנפטר בשם אמו, כן יש לתת טעם למנהגם. אמנם מנהגיהם נראין כסותרים לדברי הגמרא והזהור"ק הנ"ל". ובספר אורחות רבינו אור"ח ח"א אות רי"ח כתב אמר לי מו"ר זצוק"ל בשם מרן החזו"א שאפשר להתפלל על חולה גם אם לא יודיעה את שם אמו ואפשר להזכירו בשמו הפרטי ובשם משפחתו. ועוד שם באות רי"ז: מו"ר זצוק"ל אמר בנזכחותי באחד שאמץ ילד והגיש לו את שמו כדי להתפלל עליו ואמר לו מו"ר שיכתוב את שם אשתו המאמצת דהיינו פלוני בן פלונית (שם המאמצת). ועוד שם באות רי"ט: שמעתי בשם מרן החזו"א שאלה שקראו את שמותיהם באדיש ואח"כ החליפום ללשוה"ק כגון "פרומה" והחליפה ל"חסידה" וכיוצ"ב כשמתפללים עליהם יש להזכירם בשם האדיש שנקראו בו וכן בשם האם ג"כ הדבר כן. אמנם בפלגים הליכות שלמה פרק שמיני אות י"ז כתב: בתפלה על החולה יש להזכיר שם וכן שמו אמו העיקרי ולא הכינוי אלא א"כ נשתקע שמו העיקרי לגמרי ואין משתמשים בו כלל. ובהערה כג שם: ומיהו אם הכינוי אינו קיצור השם אלא כינוי אחר לגמרי לא יזכירו החולה בשם זה אפי' בכה"ג אלא בשמו העיקרי. ושם שהוסיפו לחולוה שדעתו צלולה בלא ידיעתו לא חשיב שמו כלל.

טעם ומקור שמזכירין שם האם בתפלה על חולה

בזהו"ק פרשת לך לך דף פד עא: "והושיעה לבן אמתך" וכי לא הוה בריה דישי איהו עד דאיהו אמר בשמא דאמיה ולא בשמא דאביו [פי' במתוק מדבש: וכי דוד לא היה בנו של ישי עד שהתפלל בשם אמו ולא בשם אביו, והלא הבן מתיחס אחר אביו שנאמר למשפחותם לבית אבותם, והוה צריך לומר והושיעה לבן עבדך, ומרתן] אלא לא אוקמינא [אלא כבר ביארנו] דכד ייתי בר נש לקבל מלה עלאה ואתדנרא [שנאשר] יבא האדם לקבל איזה דבר עליון דהיינו שתהיה בקשתו נזכרת למעלה] בעי למהך במלה דאיהו ודאי [צריך ללכת ולהזכיר את עצמו בדבר שהוא ברור בודאי לבני אדם] ועל דא דאכרי לאמיה ולא לאביו [וע"כ הזכיר את אמו ולא את אביו כי בודאי הוא שהוא בן אמו ע"כ. ועיין בספר דברי תורה מהדורא תנינא אות ד' שהקשה: והוא פליאה נשגבה וכי דוד

בית חורף קיבוץ

אגילתאנתא שו"י שייכת תורת אהבת שלום

הערות והארות

<div></div>
<p>הגאון רבי שמחה בונם ולדנברג זצללה"ה</p>

העמוד האלקי: נצור וצריך לחזור לרצה עבור ששכח לומר יעו"ר, אם יענה קדושה - מו"מ בדברי השו"מ
בשואל ומשיב מהדו"ק ח'ג סי' קס"ג כתב לחדש שלא יענה קדושה באלוקי נצור. כשנוכר שצריך לחזור לרצה עבור יעלה ויבוא. משום שיהא כהיסח דעתו ויצטרך לחזור לראש התפלה - א"כ לכאורה, לפי"ז, כשכבר ענה קדושה ואח"כ נזכר לא יחזור. ודבריו צ"ע הא אכתי לא עקר רגליו. [ולמה יצטרך לחזור לראש]. ואולי ס"ל כן רק אם אחר שנוכר עוד מפסיק
הוי כמסניח דעתו.
ואולם לכאורה לולא דב"ק י"ל דאין כאן משום היסח הדעת, אלא כיון שזה נקרא, שהוא למעשה כעומד ברצה א"כ לא יכול להוסיף להפסיק ומי שאכל שום יחזור ויאיכל.
וע"כ אם כבר ענה יחזור ואין זה כהיסח הדעת. אבל אם לא ענה לא יענה כיון שאסור להפסיק, דהוי כעומד ברצה. ואם בכל זאת ענה - אחר שכבר נזכר - אולי הוי כשח במזיד שיש בזה פלגותא אם חוזר לראש ע' מ"ב סוף סי' ק"ד (ועי"פ לא משמע שהשו"מ נתקין לזה דהא אתי עלה משום היסח הדעת).
בענין טעה בחתימת שים שלום
וחתם הטוב שמך ולך נאה ותיקן אחר כ"ד המברך וכו'
טעה ואמר בחתימת שים שלום - "הטוב שמך ולך נאה", ואחר כדי דבור אמר המברך וכו'. ויש לעיין אי נימא שהיה כאן חתימה שלמה כהנוג - אחר דתיקנו של אחר כ"ד לא מהני - וגם אי שוב יאמר בא"י המברך לא מהני דכבר רמאי עליו לחזור לתחילת ג' אחרונות (כדן טעות בג אחרונות של סי' ק"ד מ"ב ס"ק ל"ג). - אלא שטען חכ"א דאולי אין זו חתימה כיון ש'א"י' לא הוי לעיכובא כל החיבות - אך יתכן, כיון שכאן הוי ברכת הודאה הרי לכהפ"ח תיבה זו של "להודות" היא עיקר החתימה וא"כ יתכן שצודק כיון אי"ז תורף של חתימה אחרת. [ובלא תיבת להודות] והוי רק כהפסק דבור בעלמא (ואע"א שאמר בא"י, מ"מ לא גרע מאמר בא"י למדני חוקיק שאי"ז כהפסק - דהרי אדרבה כמה פעמים נזכרה עצה זו כדי שלא יאזכר כסיים ברכה).
וגם צ"ע דאם זה רק כתיבות בעלמא [ולא כחתימת ברכה] אזי, אולי יצא ויתקנו הראשון, שאמר אחר כדי דבור את תיבות המברך וכו' [ואף אם לא יחזור לומר בא"י] דלכאורה אם הוסיף תיבות בעלמא לא איכפת לו - דהרי בסיומ תפ"ד אייתא בבנה"ל דה"תוכי"ז גם לענין תוך כדי דיבור. סברה שיהי כהמשך של הוספת דברים [לענין מקדש השבת, ונתקן ישראל והזמנים]. ורק שם בעינין תוך כדי דיבור, דאיליה הוי כבר כחתימה אחרת בפני עצמה. ומינה יתכן למליץ שכאשר אין לזה תוקף של חתימה אחת, א"כ גם כשמשתקן אחר כדי דיבור הרי ניכר שה רק הוספת דברים בעלמא (כאלו סברת דב"ל שם היה אפשר לומר שבענין דוקא אין "עקירה" וכאן שהוי אחר כדי דיבור לא הוי עקירה. אבל בזה שדימה סברת תוספת יתכן דה"ה כאן) - ואולי עוד עדיף משם דאפילו תימא דשם לא אמרינן דתוספת "אפילו תהי"ז דיבור משום ד"ה חתימה כוז, ורק משום עקירה יועיל. אבל כאן שאין זו חתימה בפני עצמה הוי כתוספת אפילו באחר כדי דיבור (ויתכן לענין עשרת ימי תשובה, אם אמר "הקל" ולא סיים עדיין "קדושת" ואחר כדי דיבור אמר המלך הקדוש דאולי מהני דבזה אתינן עלה משום תוספת וכ"ל - דהרי תיבת "הקל" גרידא לא הוי חתימה בפ"ע - וגם אם א' אמר "הקל המלך הקדוש, או המלך הקל הקדוש ולא לשם עקירה, יתכן שמהני דהוי רק כמוסיף בחתימה, והזכיר ענין מלכות. וא"כ גם באחר כדי דיבור אחר שאמר "הקל", יתכן ג"כ דמהני וכנ"ל).
ומכל מקום לנידון דידן צ"ע דאולי יש צד שמהני גם בלי תיבת "להודות" ועל כן שפ"ד העצה לצאת מפני חל"ץ.
בענין שאלת מטר כל ב"א בחו"ל ולהיפך
סימן קי"ז
סעיף א' מ"ב ס"ק ה' בן א"י בחו"ל או להיפך וכו' ולאורה מדברי הבה"ט משמע דהם מיידי דוקא בארץ דעתו לחזור, וצריך לעיין בתשובות דבר שמואל ובס' יד אהרן כי שם מקורם.
יע"ש [בתשובות דבר שמואל] סימן שע"ג דאיירי לגבי דעתו לחזור - (אך יע"ש שסברתו בתשובה שייכת לגבי בן חו"ל שיצא לא"י - ואילו השאלה משוחתט שם לענין בן א"י שיצא לחו"ל)
אור"א בבית האבל
סימן קכ"א
סעיף ג' מ"ב ס"ק ו' אין לומר אור"א בבית האבל
יע' תשובה מאנחה ח"א סי' ב' מש"כ בזה (ובריש דבריו משמע דס"ל בזה דעבר כמה עבדי דהעביד כמר עבדי)
המתנין מלפסוע מחמת המתפלל מאחור
סימן קכ"ב
סעיף א' מ"ב ס"ק ד' ובמא"מ כתב בפשיטות דאפילו ב"ה וב"ש מותר אז לומר.
יע' בתר ראש - ואורחות חיים אות י"ג דמותר בתחיתות ובקשות ודמדינא מותר אפילו בלימוד.

בדיו הנכנס לביהמ"כ ומצא ציבור מתפללין

כתב השו"ע סימן קטן סעיף א' וז"ל הנכנס לבית הכנסת ומצא ציבור מתפללין אם יכול להתחיל ולגמור קודם שיגיעו לציבור קדושה או לקדיש יתפלל ואם לאו לא יתפלל עכ"ל. וכתב המ"ב סק"א וז"ל ואם רוצה לצאת להתפלל בעזרה חוץ לבית הכנסת מתפלל אין צריך להמתין עכ"ל. ומשום שהאיור להתחיל להתפלל הוא משום עני"ז ישמע קדיש וקדושה ולא יוכל לענות ולכן אם מתפלל במקום שלא ישמע אין איסור. והדברים תמהים שהרי כתב המ"ב בסק"ה דאם כבר שמע קדושה או ברכו או יודע שישמע אח"כ אין צריך להמתין ויכול להתפלל, והיינו דהטעם שאסור לו להתחיל להתפלל משום מפסדי קדושה או ברכו, ועניית קדושה וברכו עדיף מתפלה בציבור ולכן אם יודע שישמע אח"כ או שכבר שמע אין איסור להתפלל ואח"כ הוא הטעם להתיר להתפלל מחוץ לבית הכנסת הרי עדיין יהיה חסר לו הקדושה, ואם טעם האיסור משום ששומע עונה מהו הטעם לומר שאם שמע קודם התפלה מותר לו להתחיל הרי עדיין גורם שלא יוכל לענות.

ונראה דמבואר בהגדרת האיסור הוא משום שכשמתפלל עם הציבור חלה עליו חובת עניית קדושה וברכו וקדיש וכשחלה עליו החובה אסור לו לבטל ולכן אם יתחיל להתפלל עם הציבור נמצא שמבטל את חיובו כחלק מהציבור משא"כ כשמתפלל מחוץ לבית הכנסת לא חל עליו חובה זו כלל ולכן מותר להתפלל אע"פ שמפסיד עניית קדושה דעכשיו מקיים את חיובו בתפלה. ולפי"ז שפיר כתב המ"ב שאם שמע קדושה וברכו או תעיד לשמוע מותר לו להתפלל שהרי כל טעם האיסור משום עני"ז שמתפלל חלה עליו חובת הענייה ואם שמע או שאח"כ ישמע א"י קיים את חיובו ולכן מותר לו להתפלל.

והנה הביאור הלכה כתב ד"ס וז"ל שנתפסקת א' מדרך טבעו להאריך בתפלה ואינו יכול לסיים עד קדושה אם מותר להתחיל, ומכאן אין ראיא לאסור דאפשר דזה לאו תפלת ציבור גמורה מקרי מאחר שלא התחיל עממן בשוה וזמו שכתב הפמ"ג אבל אם מתחיל בשוה אפשר כיון דעתה חל עליו החיוב להתפלל בציבור וחיוב עניית הקדושה לעת עתה אין עליו אין לו לחוש כלל למה שאח"כ לא יהיה יכול לקיים מצוה דעדיפא מזה וע"ל, וצ"ב דבריו דאם נימא שטעם האיסור להתחיל משום שקדושה עדיפה מתפלה בציבור א"כ מהו הנפק"מ אם הוא תפלה בציבור גמורה או לא דהא כתב דגם במתחיל

עם הציבור קדושה עדיפא, וגם אם נימא כמו שנתבאר שכשמתפלל עם הציבור חלה עליו חובת קדושה מהו הנפק"מ אם מתחיל עם הציבור או מתחיל אח"כ.

ונראה דהנה עיקר החילוק שכתב דיש תפלה בציבור גמורה ויש אופן דלאו תפלה בציבור גמורה היא צ"ב חילוק זה, וביאור דבריו נראה דכשמתחיל עם הציבור א"כ עיקר מה שנקרא תפלה בציבור תלוי בו שהרי תלוי במה שציבור מתפללים ואפילו אם יש יותר מעשרה אין נפק"מ בזה דציבור שמתפללים זהו תפלה בציבור וכל אחד הוא חלק מהציבור ואין אחד מסויים שנוסף על העשרה ולכן זהו תפלת ציבור גמורה משא"כ כשהתחיל הציבור והוא מתחיל אחריהם הוא מצטרף לציבור אבל הוא עצמו אינו עיקר הציבור ולכן אין זה תפלת ציבור גמורה.

ולפי"ז נראה דלכך כשמתחיל עם הציבור מותר אפילו אם לא ישמע קדושה דכיון שכל טעם האיסור משום שחלה עליו חובת קדושה הרי עיקר חיוב קדושה הוא תוצאה מתפלת ציבור וא"כ החובה הראשונה שמוטלת עליו זהו עיקר תפלת הציבור ולכן אין חובת הקדושה דוחה חובה זו משא"כ כשמתחיל אחד הציבור שהוא אינו מקיים את עיקר תפלת הציבור וא"כ הנידון עליו מה עדיף לעצמו ולא לעיקר תפלת הציבור ובכה"ג אמרינן דכיון שמבטל חובת הקדושה שהיא עדיפה אסור לו להתחיל.

חיים גרשוני - מוידעין עילית

באיסור להוסיף בכריעות בשמו"ע

סי' קי"ג מ"ב סק"ט, מבואר בשו"ע דאסור להוסיף על הכריעות שתקנו חז"ל, וכ' במ"ב דכ"ז בשמו"ע אבל בתחנונים שלאחר שמו"ע יכול לכוזע וכו' ומש"ה מצניו בר"ע שאדם מניחו בקרן זוית זו וכו' וכ' הפוסקים דהיה זה לאחר שסיים י"ח ברכות וכו' ולכאז צ"ע דהרי בתוס' [ברכות ל"א ע"א ד"ה מוצאין] הק' היאך הוסיף ותי' ב' תירוצים דהא דהיה זה באמצע הברכה ורק תחי' וסוף הוי נגד התקנה ועוד תי' כמש"כ מ"ב דמותר אחר השמו"ע ולדידן דפסקי שמו"ע בס"א דמותר לכוזע באמצע ברכה א"כ לא מבעיא שאין צורך לתק' כתי' הב' דהיה זה בסוף התפלה, אלא ביותר דהרי באלוהי נצור וכו' י"ג באמצע ברכה כיון שאי"ז תחי' או סוף ברכה, וא"כ תיפטר'ל מצד היתיר' של השו"ע בס"א ומה שכ' במ"ב כאן הוא רק לשי' הב' בתוס' שחולקים על פ' השו"ע בס"א, ואם נאמר דשאני אלוהי נצור שאין בזה תחי' וסוף א"כ גרע מאמצע ברכה שיש בה תחי' וסוף [דרך שם הוי אמצע ברכה, ומותר, אך בתחנונים שאין בהם תחי' וסוף א"כ ל"ה כאמצען]. א"כ מאי ראיא להתיר מעובדא דר"ע כיון דלתי' ק' לא ס"ל כתי' ב', ואולי ס"ל למ"ב דעכ"פ לא חולק בזה על תי' ב', ויל"ע בזה.

להוסיף בכריעות שלא בשמו"ע

בביאור'ל שם ד"ה הוסיף, הביא מש"כ הל"ח שכתב ברכה גם שלא בתפלה אסור לכוזע תחי' וסוף, ודן אם פליג על ה"ח שמתיר לכוזע ובאנחנו משתחוים דעלינו לשבת, או דברכה שאני ולי"פ, ועי"ש בל"ח שמבאר דלדידיה אסור גם בנשמת וכה"ג ולא ס"ל דאיכא ב' דיינים א'. הוספה בכריעות בתחי' וסוף ברכה. ב' במילי הדחאה אסור בב"ג, וכנשא"כ הט"ו ומ"ב בביאור שו"ע ס"ג אלא דאסור בכ"ג ומש"כ בגמ' ל"ד ע"ב הכוער בהודאה וכו' הוא נוסח המנהג אז כשמגיעות דבריו, עי"ש. וא"כ לשיטתו יאסר בכ"מ גם שלא בהודאה כשמגיעות דבריו, וצ"ל דפסק בביאור'ל הוא בדעת הט"ו אם חולק ומתיר בשאר ברכות, אך הל"ח ודאי פליג על הט"ו, ודו"ק.

באמר טל בימות הגשמים ונוכר קודם החתימה

סי' קי"ד ס"ה בביאור'ל ד"ה אין מחזירין אותו. פ' כפמ"ג דגם כשאר מוריד הטל בימות הגשמים אם נזכר קודם החתימה, מוכיז גשם. ועי' בב"י, שלכאז חולק דכ' [ס"ו סוד"ה ומש"כ רבינו (הב')] "ותבאר לך שאין דברים הללו אמורים אלא בשלא הזכיר לא גשם ולא טל להזכיר טל אע"פ שלא הזכיר גשם אפי' נזכר עד שלא סיים הברכה א"צ לחזור" עכ"ל, ולכאז פליג, אין יל"ע דאפשר דכ"ז כ' רק לשי' שם שפסק כאבי העזריז וכשכשאל אמר גשם חוזר למכבול חיים ומצוי וצ"ב כ' ששכאמו טל לא חוזר וגם לא מוכיז כ' באמצע, אך למאי דקייל' דאומר במקום שנוכר יתכן דמודה הב"י דגם אם אמר טל שיזכיר שם, ויל"ע בזה.

הערות בדיו הזכרת גשם ל' יום לענין דהוי בחזקת שהזכיר

סי' קי"ד ס"ח בימות החמה וכו' עד ל' יום בחזקת שהזכיר, א' עי' בב"י שהשווה זאת לשור שנגח ג"פ לענין קירב נגיחותיו שמועיל גם כאן צ' פעמים כדלהלן ס"ט ובפשוטו הוא רק לענין דא' שמועיל קירי' בהתם, אך לא לענין ההתרגלות גופא, דהא הכא צ' פעמים והתם ג' פעמים, אמנם בדברי הרא"ש שהובא בב"י (ס"ט ד"ה והרמ"ב) "א' זונגא דכרביי (כטי המהר"ם מרוטנבורג) הביא הרגל הלשון ואין אלא מצד הטעב המורגל באדם והרי הוא כמו שור שנגח" עכ"ל ועי' ולאפוקי מש"ה הרי פרץ שם שחי' בזה, ומשמע שמדמה התרגלות הלשון למשיב הרוח לשור מועד, וצ"ע לפי"ז דהא באופן ששכח יום א' נתחלקו הט"ו גרע אחרונים אם הפסיד אותה התפלה, עי' מ"ב סקל"ז אך כר"ע מ"ב שנגח ד' ואז חזקתו שעד עתה, ואם נשווה לשור המועד, א"כ כשם ששור שנגח ב' פעמים ובשלישית ראה ולא נגח וברביעית נגח אי"ז מועד דהא שנגח נגח הוי חסרון בכל מעידת דבעי' דצופין [כדאייתה ריש פרק שור שנגח ד' וה' בב"ק, עי"ש] וא"כ ה"נ שיצטרך ל' יום חדשים, וזה כו"ע לא מצריכים.

עי' מ"ב סקל"ז שהביא ש"ה הגר"א דבעי' ל' יום בין לקולא ובין לחומרא, ולא סגי בצ' תפלות, ולכאז צ"ע דהגר"א ס"ל שלא מועיל צ' פעמים רצוף וא"כ לשי' שפיר י"ל דבעי' ל' יום לחומרא, אך למאי דקעיל' דמזויעל צ' פעמים א"כ מה שייך לומר שגם לחומרא בעי' ל' יום. דהתיפ"ל להזכיר צ' פעמים, ואת"ל שרק רצוף מועיל, ולא אם ריחל (דקירב הוא כ"ש מריחא כדאמרי בב"ק קירב ב"ש וכו' ודוקא קירב מועיל צ' פעמים) א"כ יצא חידוש שאם כל יום אמר עשרים פעם א"כ לא יהי וזהו חידוש, ואולי כוונת המ"ב לסמוך על שי הגר"א ש"למ"צ צ' פעמים אלא שספקא לא הוי אין כאן שיצא חומרא לענין ל' יום ספק עי"ז מ"ב דעל ספק נכח ההיבא חוץ אי' גדול, וצ"ע, וי"ל לזון לשי' הגר"א בש"ץ שיסיפק לו פחות מל' יום מאחר ובכל יום יש לו עוד ב' חזרת השו"ע, וא"כ לכו"ע מגו בפחות מ"כ יום או דג"כ תלוי בהר"ל אי' בעי' ל' יום לחומרא, וא"כ דעתי' הוא וצ"ע בזה.

ג' יל"ע לעז"ז דכיון דנתנא זה הזכור צ' פעם הוא שע"כ מתרגל ויש פעמים לכאז שחזי' לא כן, ויתכן דהסיבה לכך דלכאז יש להשוות כמה שיותר הזכרת צ' פעמים שיהיה בשיכיות למצב שמתפלל, דאם יאמר צ' פעמים מהר ובקול מתפלל בלחש ולאט א"כ יתכן דאי"ז מרגיל אותו להזכיר בתפלתו כיון שהתרגל בצורה שונה לגמרי, ואף שלענין הלכה לא מצניו זאת בפוסקים, אך לכאז יתכן דעצה טובה קמ"ל שע"י שיתרגל בלחש ולאט דומא תתפלתו יועיל יותר מאשר באופן הר"ל, ויל"ע בזה, ודו"ק.

בהזכרת ת"ח חולה באמצע הברכה

סי' קי"ט סק"ט ובליקוטי מהר"ל וכו' הוקשה למג"א לכאז היאך התפללו לרפואת מהר"ל' הרי ליחיד אין מתפללים באמצע ברכה ותי' דרבים צריכים לו ובציבור דמי, כן לכאז, ויל"ע מכאן על מה שכ' באור לציון דת"ח חולה דינו כחולה בביתו שמתפלל עליו בו באמצע ברכה וב'ל יחיד, עי"ש בטעמו דת"ח הלל קרוביו [ונבת ק"ה ע"ב לענין קריעה על ת"ח שמת, עי"ש] ולכאז כאן חזי' דאין חילוק ולכן הוקשה למג"א ממה שהתפללו על מהר"ל באמצע התפלה, וגם מה שתי' דהוי צורך רבים, ויל"ע אם בכל ת"ח שייך לומר כן דביום צריכים לתורתו, ועכ"פ הוא לא מטעם ש' באור לציון עי"ש, וצ"ע בזה. ואולי כל קושיית המג"א מכך שהאריכו שאמרו סליחות, ולכן כ' על היאז דס"ב שאסור להאריך, ולפי"ז ניתח א"כ גש' שהורל"ב - דמ"מ להאריך אסור, לולי צורך רבים, ודו"ק.

בטעם שאין חוזר לתחי' הברכה בהזכרה שאינה מעכבת

סי' קי"ט סקט"ז, פי' השו"ע בשבח השו"ץ עננו דלא יחזור אם גמר ברכת

רפאינו ואם לאו חוזר, וכ' במ"ב לחלק בין יחיד שלא חוזר אם גמר שומע תפלה "דשם שאני שהוא כלול תוך הברכה וכל ססיים הברכה, איכא בחזרתו ברכה לבטלה וכו". ויל"ע בזה דבב"י סי' קי"ד סס"ו הביא מוח ראשונים בהזכרות שלא חוזר עליהם אם גמר ולא התחיל ברכה שלאח"כ, אם מחזירים אותו דכל שלא התחיל לא נסתלק מהברכה, "או שכיוון שסיים הברכה כמי שטעה והתחיל האחרת דמי", עי"ש ומבואר להדיא דהא דלא חוזר אינו משום ברכה לבטלה, אלא דפלגי' אי חשיב בכך שהתחיל ברכה אחרת או לא, ואז חוזר אף שהוי ברכה לבטלה וגם לשי' שק"ל כוונתייהו שלא חוזר הוא משום שנחשב שנסתלק והתחיל ברכה אחרת אך לא משום ברכה לבטלה, וכן הוא בפסוק בברות ל' ע"ב דהשוה זאת לעקר רגליו וכו"ה בסור סי' רצ"ד שהשוה מה שלא חוזר לעקירת רגליו, ומבואר דלאו משום ברכה לבטלה, [ולפי"ז לכאז גם בהזכיר בא"י ולא חתם ג"כ יחזור דס"ם לא נסתלק וכ"מ הטוש"ע בדעי שסיים כל הברכה, ובמ"ב רצ"ד כ' דבכה"ג לא חוזר, ויל"ע שם, ואולי י"ל דגם כה"ג חשיב שסיים ושוב הוי עקי, ויש להאריך בזה, ואכ"מ] ואף דכאן בעננו חזי' דכן חוזר אף שהתחיל רפאינו כל כ' שלא סיימה, להל"ל י"ל דכיון שאינה השלמה לברכה שלפניה אלא נתקנה בין ב' ברכות כל שלא סיים ברכת רפאינו א"כ עדיין יכול לחזור ושפיר מקיים התקנה בין ב' הברכות [וחזי' נמי שאם אמר בא"י חשיב שסיים וא"ש פסק המ"ב בסי' רצ"ד גם להל"ל, וכנ"ל] אמנם דברי הל"ל לכאז מבואר לא כן שכ' שלא חוזר משום ברכה לבטלה, ולפי"ז בראשונים משמע לא כן, וצ"ע, וכן מה שביאר דברי השו"ע שכ' ואם חוזר, וועי' בביאור'ל בזה לכאז כ"ז ג"כ לא כהנ"ל, אך י"ל קצת, וצ"ע אי נתלקו בזה האחרונים הנ"ל.

בתחנונים שלאחר שמו"ע אם יכול להאריך בזמן קדושה

סי' קכ"ב סק"ת, וטוב וידין קדושת תפלות וכו' אחר שסיים י"ח מלקובעם בשומע תפלה כד' שיענה קדיש וקדושה אחר יחיו רצונו, ומשמע שיכול להאריך אחר יהיו רצונו ולענות קדיש ורק בשומע תפלה לא יאריך, וקצ"ע דבשו"ע סס"א ומ"ב שם סק"ו מבואר דאף שיכול לענות קדיש וקדושה, עדיף לקצר ולסיים לפני שגונה, ולא לענות באמצע וא"כ חזי' דעדיף לא להאריך בזמן קדושה גם אחר יהיו רצונו, ולכאז סותר להפסיד כאן, ויל"ע בזה, [ואולי י"ל דכשם שחזי' בסק"א שפסק כט"ז דיש לחלק בין תחנונים הרגיל שלא עונה אמן לאינו רגיל שעונה אמן וחזי' שתחנונים הרגיל הם יותר סדר התפלה לא להפסיק בהם א"כ כל מה שבי' שו"ע לקצר הוא רק באותם תחנונים שרגיל שע"ז פ' שלא עונה אמן, אך כאן מ"ב איירי הרי בתחנונים שלא רגיל (ולא באחריו נצור וכו') כשמגיעות דבריו ובוזו שפיר כשם שיכול לענות אמן כן אין צורך לקצר, אך יל"ע דכיון דאומר תחנונים אלו שאינו רגיל קודם יהיו רצונו בתרא, וכ"ש אם כמו שנוהגים שאומר קודם עשה למען שמך וכו' א"כ שוב הוא תוך התחנונים הקבועים במה שפוסקים באמצע בתחנונים שאינו רגיל וא"כ שוב צריך לקצר, וכן צ"ע בכל חי' זה דהט"ז אם שייך לדמותו לכאן, ועי' כה"ח שלא קי"ח כחי' זו דהט"ז ונפק"מ לדעת אם צריך לקצר כמשמעות שו"ע סס"א, ומאידך כאן משמע על כן, וכנ"ל, וצ"ע.

שמעון בן גיגי - רוממה

בדיו שכן ולא שאל מטר ונוכר אחר סיום הברכה אם יכול לשאול בשומע תפלה
בסימן קי"ז במשנה ברוה ס"ו ט"ו כתב שאם שכן להזכיר מטר בימות הגשמים ונוכר אחר שסיים הברכה מאחר ויש פוסקים [המבואים בביאור הלכה בסימן קי"ד ד"ה בלא תתימאן] שס"ל שלא לומר ותן טל ומטר ואר שסיים ברך עלינו לא יאמר אלא בשומע תפלה שאז לכר"ע יכול לומר. ויש לעיין דבסימן קי"ז סעיף ז' מבואר דכל הדין שמי ששכח לומר להשלים היינו דווקא בשוכח אבל במזיד לא מהני השלמה ויחזור לראש וא"כ מאחר ויש שיטות שצריך לומר אחר ברך עלינו במיילא אם לא יאמר חשיב מזיד ובמזיד לא מהני ששכח בשומע תפלה, אמנם הכיאר הלכה ששכח לשיטות שלא מהני שיאמר אחר ברך עלינו אולם לא יצא לדעת השיטות שצריך לומר אחר ברך עלינו דהוי מזיד.

ונראה להווי בתרי אפני, או שנאמר שכל הדין שאם לא אמר במזיד חשיב שוכח היינו דווקא כשבמקומו לא אמר במזיד אבל אם במקומו שכן אלא שיכול לתקן ואלו תיקן בזה אפשר דגם במזיד לא חוזר לראש ולכן לכר"ע יכול לומר בשומע תפלה ויש לזון בדיון זה, ויותר נראה שדין מזיד היינו דווקא כשיעידו ודאי שצריך לומר לא אמר אלא ב"ה או ש מחלוקת לא אמר משום שחושש לדעה השניה לא חשיב מזיד מחמת זה גם לדעה שצריך לומר וצ"ע.

ובעיקר הדבר שנקטם האחרונים לשיטת השו"ע [סי' קי"ד סעיף ו' גבי מוריד הגשם] שאם לא אמר בברך עלינו יאמר קודם תקע בשופר כמו שוכח דברים שמתחילים עליהם שמהני שיאמר אחר סיום הברכה וכן מפורש להדיא בסור בשם האבי עזרי' שהוא מקור דבר אחר, ופירש"י, ואומר כן בתוך התפלה, ויכול לומר בשומע תפלה ממילא לגבי השכחה בברך עליו הוי כדברים שאין מחזירים עליהם שלא מהני השלמה אחר סיום הברכה, וצ"ע.

בענין שאלת טל ומטר

כתב בשו"ת מתת ידו תנינא (תאר"ח סי' ט"ו), בדיון מי ששכח לשאול טל ומטר ונזכר באלהי נצור שהדין הוא שחוזר לברך עליו ובינתיים שמע שהציבור עונים איש"ר אמר לו מותר לו להפסיק לענות עם הציבור או לא, ואחד מגדולי הדור הביא ראייה שמוטה, מברכות (כ"ד ע"ב) היה עומד בתפלה וביקש להתעטש מרחיק לאחוריו ד' אמות ומתעטש וממתין עד שיכלה הריח, ואומר רבונו של עולם יצרתנו נקבים וכו', ופירש"י, ואומר כן בתוך התפלה, כשיין שהיא מופסקת ועומדת כבר כ"י הריח לפיכך י"ל להפסיק ולומר ד"ז באמצע התפלה ע"כ. והנ"ל כיון שהתפלה מופסקת אצלו במה שאמר ברכות שלא היה רשאי לאומרו וצריך לחזור לברכת השנים לכן מותר להפסיק אז גם לקדיש ולקדושה.

וכ' ע"ז הרב המחבר לפענ"ד שחז' לומר כן שעל כיו"ב י"ל מי שאכל שום ורחץ וידיו וכו', ושהני ראייה דברכות הזכיר תחלה חז"ל מעניין מה שקרה לו כעין כפי מהשתק שיכול לשאול צרכיו מעין כל ברכה וברכה אין ק"ו בזה ולא חידושו. ודע דהלא אם הפסיק לומר רבש"ע, ושמע מהציבור עונים קדיש או קדושה היעלה על הדעת לומר שיענה עמאם קדיש וקדושה מפני שתפלתו מופסקת, אלא ודאי, אלא אשתמיא אם מהפוסקים לומר כן, לכן גם בנ"ד אינו רשאי להפסיק ולענות יתא שמיא רבה עם הציבור עכנ"ד.

כעין זה מבואר גם בשו"ת שואל ומשיב קמא (ח"א סי' סק"ט) במעשה שאירע לי ששכח יעלה ויבא ביום ר"ח ונוכר קודם אלקי נצור ולא אמר עדיין אלקי נצור כפי המנהג שנוכר בהגה סי' קכ"ב ובתוך כן הגיע ש"צ לקדושה ונסתפק אם יאמר יהיו רצונו ויענה קדושה עם הציבור והחליט שאין לענות רק ישמע וכיוון להשי"פ, אמר יאמר יהי רצונו ויענה קדושה נמצא שגילה דעתו מנסיח דעתו מהתפלה והוי כעקר רגליו ויצטרך לחזור לראש התפלה, ולכן כשלא ענה חוזר לרצה דוקא.

בספר עמק ברכה (בה"ל תפלה דף ז' ע"ב) כתב שמעתי בשם הגדול ממיונסק שאמר שאם שכן יעלה ויבא או טל ומטר ונוכר קודם שעקר רגליו שהדין הוא שחוזר לרצה או לברך עליו אפ"ה מותר לו להפסיק לענות קדושה, והביא ראיא לזה מברכות כ"ד ע"ב היה עומד בתפלה וביקש להתעטש וכו' הוא הדין אצלנו שהפסיק בתפלה יכול לענות.

ואפשר לחלק דהתם שהרחיק ד' אמות לאחוריו ונמצא שהלך מנגד השכינה והפסיק בגוף התפלה משה"י שרי להפסיק יותר, אבל הכא עדיין עומד לפני השכינה ולא הפסיק ממש בגוף התפלה לכן אסור להפסיק לכל דבר כשקדושה כיון שצריך עדיין לחזור לרצה או לברך עליו עכנ"ד.

אולם בשו"ת יגל יעקב (תאר"ח סי' כ"ג אות ב') נשאל בזה ופסק שמותר לענות קדושה כבה"ג ואח"כ יחזור לרצה, ולא חשיב הפסק, ושלא כד' השואל ומשיב שכ' שאם עונה קדושה יצטרך לחזור לראש שהרי לא מצניו שיצטרך לחזור לראש אלא בעקר רגליו ופסק לגמור תחנוניו. וכן פסק בס' באר יעקב החדש (ס"ק כ"ב). ולמסקנה פסק בשו"ת יביע אומר חלק ה' סימן י"ג שיש להורות שאין לענות קדיש וקדושה בכיווצא בזה ותרואת השואל ומשיב,

אברני ורבינו הכוללים "אליבא דהלכתא"

בפרט לפי מה שכתבו בשו"ת מים רבים (תאר"ח סי"ב) וכן בספר תורת חיים (סי' ס"ו סק"ח) דמדינא אינו חייב לענות דבר שבקדושה אפילו באמצע ק"ש וברכותיה משום שהשופק במצוה פטור מן המצוה.

ניסן גיטזדה- רמת בית שמש

בדיון ש"ץ ששכח ולא אמר ענו

השו"ע בסי' קי"ט סעי' ד' כתב: ש"ץ ששכח ולא אמר ענו לא יחזור אפילו אם עדיין לא גמר רק רפאינו, אם חוזר ברכה לבטלה היא. וכתב ברכ"ב בס"ק י"ז היינו דע"י שיחזרו לומר ענוני ששכח בהרכח לומר אח"כ ברכת רפאינו עוד הפעם בשביל זה כדי שיהיה על הדין שסדר השנים אחר רפאינו והיא ברכה לבטלה, שאין מחזירין בשביל ענונו כמ"ש בסי' תקס"ה. והביאור הלכה כבר שואל כיון שאצ"ל לחזור למה ברכת ענונו עצמה ל"ה לבטלה, ותי' כיון שתקנו ברכה לענונו לא הוי לבטלה רק משום רפאינו. ולכאורה זה תימה שצריך לחזור על רפאינו והלא יש דיני שח בתפלה בסי' קי"ד סעי' ו' ומ"ב וביאור'ל שם ובשוגג כה"ג לכר"ע חוזר לראש הברכה, ובין ברכה לברכה אצ"ג ששעה איסור ממש"ך כדרכו, ובמזיד הוא מחלוקת אם דינו כשוגג או חוזר לראש וכאן כיון שאצ"ל לומר ענונו לכאורה צריך לדוננו כשח ותלוי אם שגג או היז וכנ"ל א"כ תמוה מהיכן יצא דין זה לחזור על רפאינו. וחשבתי שאולי כיון שאומר כן במחשבה לחזור לברכת ענונו הוי כעקירת הברכות בשתיים, אמנם לא מצניו עקירה רק תוך כדי דיבור ולא בשיעור ארוך כ"כ, שכן לשון המ"ב לא משמע על רק משמע שהוא כדי שיהיה על הסדר ברכת השנים אחר רפאינו וצ"ע מה המסדר לדיון זה ומ"ש מכל שח בתפלה, ואולי דווקא ברכה אחרת מפריעה לקדש, ולפי"ז יצא שאם ברך אשר יצר באמצע שמו"ע בשוגג שחשב שמותר או שכן שהיא בשמו"ע (כגון שיצא לקביו באמצע שמו"ע באופן המבואר במ"ב סי' צ"ב ס"ק י"א) יצטרך לחזור לראש כדי שיהיה על הסדר ולא מצאנו דין כזה. ואולי דווקא ברכה שהיא מסדר התפלה כמו ענונו מפריעה לסדר הברכות וצ"ע.

אח"כ ראייתי בספר אשוי ישראל בתשובות ר"ח קנייבסקי שליט"א (בתשובות שנסופו במהדורות תשס

אברהם אבינו,הנביא הראשון של עם ישראל,הוא האבא של כל עם ישראל.

אברהם אבינו,הנביא הראשון של עם ישראל,הוא האבא של כל עם ישראל.

אברהם אבינו,הנביא הראשון של עם ישראל,הוא האבא של כל עם ישראל.

אברהם אבינו,הנביא הראשון של עם ישראל,הוא האבא של כל עם ישראל.

אברהם אבינו,הנביא הראשון של עם ישראל,הוא האבא של כל עם ישראל.

אברהם אבינו,הנביא הראשון של עם ישראל,הוא האבא של כל עם ישראל.

אברהם אבינו,הנביא הראשון של עם ישראל,הוא האבא של כל עם ישראל.

אל מע"כ מערכת גליון "אליבא דהלכתא" שאלתי להג'ר חיים קנייבסקי שליט"א:

שאלה:
מתי ואומרים את תפלת הדרך במטוס, כשהמטוס עדיין על המסלול בארץ לפני שמאיריז באבויז?

תשובה:
באויז.

שאלה:
בקונטרס מענה ר"ח עמ"כ – נשאלה השאלה: מה יותר נכון לעשות לברך "גאל ישראל" ואח"כ לעשות הג' נסיעות לפניז או לעשות הג' נסיעות ואח"כ לברך "גאל ישראל"?

תשובה:
כרצונך (הגרח"ק כתב ל').

שאלה:
אות 493 – נשאלה השאלה: חתם "גאלי" ישראל בשמו"ע במקום "גואלי" ישראל האם יצא יד"ח או לא?

תשובה:
צ"ע (הגרח"ק שליט"א כתב ל').

שאלה:
אות220 – נשאלה השאלה: מה עדיף סמיכת גאולה לתפלה או להתפלל בנץ החמה (כותבין)? ואם יש שילוק אם זה היה ביחידות או בדיבור?

תשובה:
אין נוהגין לבטל סמיכת גאולה לתפלה עבור נץ.

יעקב וינר – קרית ספר

א בגליון 43: כתב הרה"ג ר אברהם חיים שציגל שליט"א שיש פוסקים שבתפלת הדרך צריך לעמוד ולא מספיק במה שנעצר מהליכתו. מי הם פוסקים אלו? ב. עוד כתב שם בשם הגרש"א שכבשי יושלם ת"א לכל אורך הדרך יש ישובים בתוך פרסה. והו' צ"ע אלא מפורש בגמי ושו"ע שאם יש פרסה בין עיר לעיר אומרים תפלת הדרך. והלא ברור שאם המרחק בין שתי העיירות הוא פרסה הלא כל נקודה על הדרך היא בתוך פרסה לאחת העיירות הוא המקסימלי מרן הוא ששעומד באמצע הדרך, ואז יש רק חצי פרסה מרחק מכל אחת] וע"כ דאם יש שטח רק פרסה אפשר לומר תפלת הדרך, וכמדומני [עפ"י עיון במפר] שבאזור שער הגיא יש שטח כזה שבמשך פרסה שלמה אין שום ישוב, ולמה לא יאמרו שם תפלת הדרך.

ג. ואגב, מעודי תמתיז מדוע מנהג בני ברק להתפלל לצד מזרח הלא ירושלים היא לצד דרום מזרח, ולהדיא כתב מ"ם (סי' צ"ד סק"א) שבמקומות כאלו לא יתפללו למזרח אלא לדרום מזרח.

בברכה להגדיל תורה ולהאדירה
שמואל רביץ – בני ברק

אל מע"כ חברי מערכת הגליון הנפלא אליבא דהלכתא היות שאתם עוסקים בהלכות תפלה ראייתי להעלות על הכתב דבר המעיק כבר הרבה זמן על לבי ונפק"מ להרבה מבני אשכנז החפצים להתפלל בנוסח האר"י הק'.

ידוע גדול מעלת הענין להתפלל בנוסח ססלל רבינו האר"י הק' שהוא כנגד שער הכויל וכו' וכו', ולמזכור להאריך בשבח הדברים המפורסמים לכל, ואחר שנתפרסם דבריו הקדושים ענו כל העם אחריו מקודש מקודש והרבה ק"ק הגהינו להתפלל בנוסח האר"י כמו ק"ק בני הספרדים והרבה מבני אשכנז כמו עדת החסידים וכדומה.

היות שהאר"י הק' התפלל בעיקר בנוסח ספרד הישן כמו שכתב הרח"ו בשער הנוטות דין ז' הדיוני סידור נדרתם בשער פת"י דעלין כתב השניונים כפי שקיבל מרבו האר"י הק' ז"י"ע, ולכן לבני ספרד אין שום בעיה ועליהם להתפלל בנוסח ספרד ה"ל עם השניונים כמו שכתב הרח"ו, אבל לבני אשכנז זה ברור דעליהם להמשיך להתפלל בנוסח אשכנז שהתפללו אבותיהם דור דור במקום דגם עפ"י הא"ח, לא משנה הכוונה, רק במקום דפעי" האר"י יש לשנות עליהם להתפלל כפי שגילה האר"י הק'.

אך לא עקא דהרבזרה יסודיים מבני אשכנז שנתייסדו גם עפ"י נוסח האר"י יש שניינים רבים וגדולים ונעשה כלבול ותערובות גדולות כממה וכמה נוסחאות עד שאפשר לומר דעל נוסחאות אלו דהם לא אשכנז ולא ספרד וכש"כ לא נוסח האר"י.

ולכן אבקש ממחבי המערכת להרצות הדברים לפני ראש הישיבה הגאון המקובל הגרי"מ הלל שליט"א אשר נהירין ליה כל שבילי תורת האריז"ל והרח"ו ורש"י הק' ולבקש ממעב"ת הרמה שיערוך בטובו כטט"ו! כדרכו בקודש בסדר נכון ויאות כל נוסח התפלה לבני אשכנז מאי שיש לשנות ומתי שאין לשנות ולפרסמו בגליון הבא בעזשה"ת. והוא צורך נחוץ מאוד ויש בזה זיויו הרבים גדול לרועים לשפרן שיה נוכח פני ה' עפ"י נוסח מרן מלכת האר"י החי הק' ז"י"ע ועכ"ז יבא שכמח"ה.

המצעה להתשובה הרמה בהקדם האפשרי ואמסור לכם תודה רבה אם יהיה אפשרות להתעניין בזה.

ל ה. רחוב עזרת תורה – ירושלים

לכבוד ידידי הרה"ג ר' יהודה הלל שליט"א ראש מערכת "אליבא דהלכתא".
מעב"ת שליט"א: פרסם ממזר ארוך בעלוף הנכבד "אליבא דהלכתא", בענין "שכתב זרע באשה", אם מקפידים כמו באיש [כל זמן שפולטת], ופלפל "בצורה נפלאה" כיד ה' הטובה עלי, בעומק וברוח, כדרכה של תורה בעומק עומק הסוגיות אשריו שככה לו.
ורצוני לשלח למעב"ת שליט"א, שחביבני ליה התשובותיו של מרן הגר"ח שליט"א (במפורסם) שנשאלת איח"כ שאח"כ לא לומר שליט"א, וענה לי כדעת מעב"ת (ואשריו שזכה לכוון לזה).
מוצוף הצילום של המכתב, וסליחה על הארוזר הרב, בבבוב ובוקיר.

שאלה:
קיייל ששכתב זרע הוא כצואה כשהוא על בשור, וצ"ע איך הדין באשה, האם דיין כאיש לעניניו וזה ואם כן, ימצא חומרא גדולה שכל זמן שפולטת תאסר, ואלו שמענו כזאת וצ"ע

תשובה:
מסתבר שאין קפידא.

כבוד הדולה ומשקה הרב א. ת. שציגל שליט"א
ראיתי בגליון אליבא דהלכתא, שאלה ששאלתם קמיה דזנרנא הגרח"ק שליט"א למה אין מתפללים שלא יחלו, והשיב לכם שמתפללים בראפנו, ותכתבם ע"ז שזה חידוש גדול אמנם אולי זה חידוש גדול אכן כן פירשו מהפשת, יעויין בסידור עיון תפלה (לבעל כתב והקבלה שכידוע היה מגדולי הפשטנים והעוסקים בפשט הוא להם לר' ואגב המלבי"ם תפס את מקומו ברבנות מקלנבורג אחר פטירתו) שפי' כן ע"ש דבריו הנפלאים, יעויין עוד בסידור יעב"ץ בהוספה מכת' בנד' ע"י אשכול ובמה שציין שם לספרו לוח ארז בברכת אשר יצר.

בברכה מרובה ד. מ שוב – ירושלים

ראיתי בגליון של חודש אולול במדור שי"ח הלכה אות ז' שהביאו בשם הסטייפלער צ"ל שצריך לשנות המבטא של שם אדנות ולהגותו כמנהג בני אשכנז, ונוראות נפלאתי שהביאו דעה זו אחרי דכל רבנותא דחו לה על אתר כשהעלו נידון זה [עם יציאת ספרו קריאת אדירתא: (ששם מובאת והראה זו), כמה שנים אחר פטירתו], שמה שטען דמזחי: כב' רשויות ושצריך שיבא בלשון יחיד, הנה ברד"ק בספר השרשים (ערך אדז) מפורש ששם ה' בלשון רבים לכתבו, אולי במורה נבוכים ס"א סי' ס"א, והוא כמו שכתב רש"י (שיעיה' י"ט, ד) כל לשון אדנות קרי בלשון רבים ואפי' חידו כמו אדוני יוסף, עד בא אדוניו. (וכ"כ עוד בבראשית ל"ה, ז וביהושע כ"ד, יט), ומקרא מלא הוא (דברים י, י"ז) כי ה' אלקיכם הוא אלקיכם האדוני האדונים [ולא אדון האדונים ביחיד], (וגם הקרי"י עצמו לא לא לשנות מסורת הספרדים רק מסתמך ע"י שפעמים אחד קורין כהאשכנזים כגון תיבת כל המוירין כן לא ידעו מעינן ב' סוגי קמצים קמץ גדול וקמץ קטן, ושאינ תיבת כל שהוא קמץ קטן). ולאחרונה תפרסם בקיבוץ דור התורה (סיון תשס"ז) ממזר לכרז שמהגא האשכנזים להגות קמץ גדול קמץ קטן הוא מנהג של כמה מאות שנים האחרונות, ובזמן שהראשונים אף הם חילקו ביניהם, ופשטו הוא שאילוי הקה"י היה רואה טענות המשיגים היה חוזר בן, (רק שהענין התפרסם רק אחר שנפטר), ובפרט שהוא עצמו בסוף המכתב בקרינא אדירתא (א"ח סי' קל"ח) כ' שאינו כותב להלכה ולמעשה ע"ש, ובאמת שלא מעיזי מן שיחוש לדבריו כלל, ואדרבה יתכן שספרדי האומר

מכתבים ותגובות

כן לא יצא י"ח שנשמע כאומר "אדוננו" של אדם אחר ולא שלי. ועי' בכל זה בארכה בספר פרקי השנה ח"ב עמ' פ"ה ואילך. ובספר פניני רבינו הקה"י ח"ב (סוף חלק הפנינים, לפני חלק היחידות) ואכמ"ל.

אהרן שהרבאני – בני ברק

ראיתי הגליון האחרון אלול תשס"ז, וישר כוחכם לאסוף דברי תורה לתועלת הציבור, ובפרט שזה מביא לחיזוק גדול לעמל התורה, הן של הכותבים והן של הקוראים. הקב"ה יצליח מעשיכם לטובה תמיד, כ"י"ר.
ברם ראיתי במאמרו של הרב שלום עמאר בענין תפלה בציבור לדעת הרמב"ם, שחידש ללמוד בדעת הרמב"ם שאין דין תפלה בציבור על תפלה בלחש בעשירה, אלא רק על חזרת הש"צ, וגם בזמנינו לדעת חכמים שחזרת הש"צ נתקנה רק כדי להוציא את השאינם בקיאים. אבל הבקאים מחוייבים להתפלל כל אחד לעצמו, עדיין נשאר דין התפלה בציבור על חזרת הש"צ. ובמחילת כבודו לא הבין שאחרי שהלכה כחכמים שהש"צ אינו מוציא ידי חובה את הבקאים שיוציאם ידי חובתם בתפלתם בלחש, נמצא שהופקע דין תפלה בציבור מחזרת הש"צ שאינה בשבילם כלל, לתפלת הלחש שאז יש עשרה מתפללים, והציבור היינן כל היחידים שמתפללים ביחד, ולמה לא הבין הדבר הפשוט הנה, שמוסכם על כל הפוסקים.

גם מה שחידש על פי זה שבמערב אפטר להקל להתפלל ביחידות מפני שאלה הני לא מתפללים בציבור מפני שאין מחזירין אותו, וכן מה שכתב שהמתפללים מנחה קצרה או מי שהתפלל בלחש בציבור ולא המתין לשמוע חזרת הש"צ לא יצא ידי חובת תפלה בציבור, כמדומה שאין זה נכון כלל מפני שאחרי שנפסקה ההלכה שהתפלה בלחש בעשירה היא התפלה בציבור, נמצא שחזרת הש"צ אינה אלא לתוספת ולא עוקר התפלה כלל.

עוד חידש שמוותר לכתחילה להתפלל בצירוף לחזרת הש"צ, ודלא כפוסקים שדנו בכך ודלא כהטור שכתב בפירושו שזה רק בדיעבד.

ותמה גדולה אף לא ראה מהדברים הברורים שהביא בעצמו, דברי רב האי גאון שבר"ץ, ודברי הרמב"ם, שכתבו בפירוש שאם נכנס לבית הכנסת ומצא ציבור שמתפללים בלחש ואינו יכול להספיק להתפלל עמהם מפני שלא יגמור עד שיגיע הש"צ לקדושה, ימתין ויתפלל עם הש"צ.

הרי בפירוש שרק מי שאיחר לבוא מהלתפלל בלחש בציבור לכן יוכל להתפלל עם הש"צ. אבל לא לכתחילה, ואפילו ככהאי גוונא, אם יוכל להספיק לגמור עד שיגיע הש"צ לקדושה, יתפלל עם הציבור בלחש, ולא ימתין להתפלל עם הש"צ.

ואי"ה איפה הלכתחילה להתפלל עם הש"צ?

ולא זו בלבד אלא שהוסוף על פי זה לדקדק מדברי הרמב"ם שאם התחיל להתפלל קודם הש"צ לא יפסיק ולא יענה קדושה עמרו היינו אפילו שאווחז במקום הקדושה, מפני שרק כשמתפלל מלה במלה עם הש"צ נחשב מתפלל עם הציבור שיכול לענות עמהם קדושה, וצ"ע ובאמת ממקומו הוא מוכרז, שהרי זה שמתפלל עם הש"צ אומר עמו רק עד קדושה, ואחר כך מתפלל לעצמו, ואי"ה איפה התפלה בציבור שלא לשיטתו.

עוד הוסיף לומר שהאסור להקדים תפלתו תפלת הציבור היינו לחזרת הש"צ, באופן שלא יגמור עד שיתחיל הש"צ החזרה, אבל לא לגבי התפלה בלחש.

ובמחילת כבודו איך יתכן לחדש מדעתו פירוש בדיני דגמי כנגד כל המפרשים והפוסקים, שהוא לדעתו שהתפלל בציבור הוא אכן בכלל לא מתפללים ביחידות בשעת החזרה, ולא שייך כלל כל דינא דגמי הוה, ופשטו שכונות הגמי של תפלה בלחש שכולם מתפללים, שלא יקדים תפלתו לתפלת הציבור שמתפללים ביחד.

ועוד, שהרי הוא כתב שאסור להקדים תפלתו אם לא יגמור עד שיתחיל הש"צ, והאיתנו ממה שכתוב בגמי אם לא יגמור עד שיגיע הש"צ לקדושה, הרי מפורש בגמי שאין עיבוד בשמיעת חזרת הש"צ, אלא העיבוד רק בגלל הפסד הקדושה).

בברכת כל טוב סלה.
ז. ב. ב.

תגובת כותב המאמר:
לענ"ד הדברים שכתבו במאמרי הנד' מבוארים וברורים למבינים וישרים למבקשי דעת ואינני צורך לבאר דברי בשנית מעל לכמה חשובה ומכובדת זו מפני כפיליית הדברים.

אבקש מרוב המעיר שליט"א (לא אדע אכנהו והאין אכבדהו) שיעיין הדק היטב במאמר הנד' וישים ליבו להבינם כראוי ואם לאחר העיון ושימת לב והצרכת דעייין לא יתיישבו הדברים על ליבו אשחמ ליצור עמו קשר ולבאר לו דברי באר היטב.

נב ביסוד דברי שעליהם נטבזו רוב קושיותיי קדמני גדול ה"ה החתם" (בספר ליקוטי שו"ת מהחתם ס"א).

שלום עמאר

בגליון הקודם העיר הרב אברהם בטאט מביתר עילית על דברי שכתבתי משמע ברמב"ם שקטן חיובו בתפלה לא מדין חינוך, והביא הרב ה"ל את דברי המעשה רוקח דמונת הר"מ לדין חינוך כשאר המצוות. וצריך לי ביאור דהרי הרמב"ם טרח להביא לשונו בלי מקומות [למעט ר"ת וכמו שנבאר בהמשך] ולא הקטין ההידש שכתב שקטן חיובי לא להזכיר לחובי א"כ ע"כ משמע דהכא אין כוונתו לדין חינוך, וביותר דז"ל הרמב"ם שם "נשים ועבדים וקטנים חייבים בתפלה" וע"כ נשים ועבדים חייבים מעיקר הדין כמבואר בגמי בברכות דשם כי ע"ש, וא"כ אותה ברמב"ם נשים ועבדים וקטנים חייבים בתפלה בספקי חי' מדין חינוך ונשים ועבדים מעיקר הדין, ועוד כולם כולל הרמב"ם בלשון "חייבים" אעפ"י שלא שוים כלל בעיקר חיובם.

ועוד העיר על דברי שהבאתי ראיא מהלכות ת"ת שכתב הרמב"ם מי שלא למדו חלק מציבור לא ילמד את עצמו כדושה, וכי יחייקתי שכוונה כשיכיר "הגיע לדעת" אע"ג שאינו גדול, והקשה דהרי הרמב"ם בה"א כתב אבל קטן אביו חייב ללמדו תורה ולדבר סודות דהרי כדפי' מדין דהוא חייב ועליה בה"א כתב שאביו חייב ללמדו תורה, ולא הבנתי דבריו מדוע לא הקשה ויתר מחתיילת הרמב"ם בהלכות ת"ת שכתב נשים ועבדים וקטנים פטורים מתי"ת ולפי דברי הרי הרמב"ם כותב בה"א שקטן חייב א"כ סותר דבריו, אלא ע"כ לא קשה כלל דכל מה דפטור הוה כשאביו מלמדו לא היה הקדים הרמב"ם קטן שלא למדו אביו חייב ללמד את עצמו כשיכיר דכל חיובו כר מתי שאביו לא למדו ולכן בה"א שאביו מלמדו פטור ולכן שם כתב הרמב"ם אביו מלמדו שזה עיקר הדין ורק כשאין אביו מלמדו חייב ללמד עצמו, וביותר דברמב"ם עצמו בה"א מבואר דז"ל "נשים ועבדים וקטנים פטורים מטיורם מתי אבל קטן אביו חייב ללמדו תורה" וכל הראיה דברי הרמב"ם תמה מה שייך "אבל" קטן אביו חייב ללמדו תורה לכאן הרי זה היו ידן נפרד שמוטל על אביו ללמדו תורה ומה כותב הרמב"ם קטן פטור אבל וכו', ומה זה נוגע לפטור הקטן, וע"כ מבואר ברמב"ם דהא דאביו מלמדו הוי כחלק מחיוב הקטן שהקטן לא פטור לגמרי שאביו מלמדו ומשי"כ כשאביו לא למדו חייב.

ומה שכתב עוד למד דיומר דכל חיוב הקטן הוא דומיא דאשה ללמוד דעני המצוות שלא תהפסל, לא יכתי' להבינן מה הוצרך לומר מכתבא דנפשיה בדין שברמב"ם עצמו מביא מקור וכמו שהערת שם וביא את לשון הרמב"ם ... מי שלא למדו אביו חייב ללמד את עצמו כשיכיר שנאמר ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם לכל אתה מוצא בכל מקום להשתלמד קדם למעשה מפני שהלתלמוד מביא לידי מעשה ואין המעשה מביא לידי תלמוד ע"כ, ודחזין מדברי הרמב"ם הדוה"ך להביא פסוק מיוחד, ע"כ דחויב קטן שונה, ובפשטות זה נופא אומר הרמב"ם שחייב בת"ת אע"ג שלא הגיע לכלל מצוות מפני שהתלמוד מביא לידי מעשה ולימוד ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם [אמנם בכ"מ לא משמע כך וכמו שכתבנו שם] אמנם ע"כ משמע ברמב"ם דהוי חיוב ונצטוו לא ואילו באשה כתב הרמב"ם בה"א שלא נצטוו וא"כ א"ל לומר דהוי חיובי העשה ע"כ מבואר ברמב"ם דהקטן חייב הוה מה שהבאתי ראיא שייך לחיבי קטן אע"ג שלא מצינו במק"א שיש חיוב על הקטן, ואע"ג שאפשר לחלק בין ת"ת להלכות תפלה כמו שכתבנו שם, מ"מ חזינן דקטן חייב.

אברהם מרדכי וינפלד – תל ציון

מכתבים ותגובות

ברצוני להעיר על מאמרו החשוב והמקיף של הרה"ג יהודה הלל שליט"א אשר התפרסם בגליון הקודם. ובראשית דברי ברצוני להביע הערכה והוקרה מרובה לפועלו הגדול בעריכת עלון תורני נכבד זה, אשר רבים נהנים לאורו אור תורה, יזכו ה' להוסיף ולהרבות חילים לתורה, ויפוצו מעינותיו חוצה.

הניג בא אודות דבריו בגליון הקודם שנטבזו סביב אותו הענין שהתבאר אף במאמר שכתבתי, (כאן המקום לציין הדכותות של המאמר שוררבה בטעות, וכותרת המאמר היא בענין תפלת תשלומין) אשר בדבריו התבאר בהרחבה דיש שני דרכים בגדד הדין של תפלת תשלומין, דנתבאר דרך אחת תפלת התשלומין גדרה קיום תפלה הראשונה שהוא החסיר, ובגדד השני נתבאר שזוהי תפלה חדשה שתיקנו חז"ל תחת התפלה הראשונה, ואמנם במאמרו הני"ל כתב להכריח דהעיקר הוא רק כהדרך השניה תפלת התשלומין היא תפלה חדשה אשר גדר חיובה הוא כתפלת החובה שהוא מתפלל באותה שעה, ואין מקום לדרך הראשונה שבארנו. והנה עיקר מאמרונו אינו להוכיח צד מסוים בדיוקא, אלא לבאר ולברר מדברי הפוסקים הראשונים כמלאכים דשני דרכים אלו אמת הם ואלו ואלו דברי אלקיכם חיים, יש שעדתם כהדרך הראשונה ויש מהפוסקים שתפסו לעיקר כדרך השניה, ואינו בא כעת לחזור על הראשונות, וכל החפץ לעמוד על עיקרם של דברים יעיין בדבריו הראשונים שערכנו ואספנו בזה מערכה מול מערכה, ובשוורות אלו באתי רק לדון בדבריו של הרב הני"ל שקבע הדבר במסמרות כהדרך השניה וכתב בטוב טעם ודעת להכריח כן בכמה ראות לא לענ"ד, רק לדון טובא בהיות אלו, דאנ"ל שני מן הראיות אשר הם מוכיחות דיש מן הפוסקים הסוברים כהדרך השניה, אך יש הראיות שהביא שאעפ"י שבמשוכל ראשון נראה שרם מוכרחות, אך מ"מ לענ"ד יש לדון בהם ולדחותם.

הנה כמה שהביא את דברי המג"א שהסתפק במי שלא התפלל ערבית ב"רח ובא להשלמה בשחרית, דהמג"א צידד דאם שכח ולא אמר בתשלומין יעלה ויבוא אח"כ צריך לחזור, ואי"ל שבעעברית צ"ל לחזור, מ"מ עתה דהוי יום הוא צריך לחזור, והוכיח הרב הני"ל מדברי המג"א דתפלת תשלומין היא תפלה חדשה כתפלת השחרית שהוא מתפלל עתה, ולכן יש לו חיוב לחזור. אולם לענ"ד אדאבא במקום שבא יש ראיא להיפך וכפי שעמדנו בזה במאמרונו, דכל דבריו של המג"א מורין דישיטתו איך דתפלת התשלומין גדרה כתתפלה שהוא החסיר, וכן מבאר בספק זה שכתב "צ"ע מי שלא התפלל ערבית ב"רח והתפלל שחרית שרישם ולא אמר יעלה ויבא בשניה מי נמצא כיון דלתשלומין של ערבית קאתי אין מחזירין א"ד טעמא דבערבית אין מחזירין דאין קידוש החדש בלילה והכי נמצא ויחי מסכתא דהא ר"א טאב"א בליל שני מחזירין אותו מפני שכבר קדשוהו, ודבריו מבוארים למתבונן בהם, דבתחלה כתב בפירוש דתפלתו היא תשלומין של ערבית ויש לה גדר של ערבית ולכן אינו חוזר, וא"כ בצד השני הוא לא חזר בו מסבאו, אלא כיון לומר יסוד גדול דדין החזרה נמאתה יעלה ויבוא אינו תלוי בתפלה עצמה אלא בזמן של התפלה, ואי"ז דין מיוחד בערבית שאין מחזירין בה על יעלה ויבוא, (וכפי שהוכיח מלל שני של ר"ח) אלא דכיון דהוא מתפלל ערבית בלילה ואין מקדשין לחודש בלילה אי"צ לחזור, ולכן אם הוא יתפלל ערבית לא עצמה ביום, הוא יהיה צריך לחזור כיון שעתה הוא זמן שמקדשים את החדוש ויש חיוב לומר בו יעלה ויבוא, וכן יש ללמוד מספיקו הראשון שדן בו, שכתב "צ"ע אם לא הזכיר שבת בשניה אם מחזירין אותו ויש להביא ראיא ממי"ש סי' תרכ"ג ס"ג דנמשעט שאם לא הזכיר של שבת בנעילה מחזירין אותו משום דיום הוא שנתחייב בד' תפלות והו"נ ככה"ג או דלמא כיון דלתשלומין חזול הוא אין מחזירין אותו דלא נתחייב היום בכך", ומבואר דבצד השני נקט דתפלת תשלומין גדרה כהרפתקה שהוא החסיר, ובצד הראשון הוא לא דחה סבאו, וז"ל אבל ראב"ד לומר דחדשה דכיון דהוא מתפלל את תפלת התשלומין בשבת, הרי שריהם היה מחייבו להוכיח את של שבת, אי"פ שצעם תפלתו אינו מחוייב בכך, וחזוין אין בדבריו אלו כהדרך הראשונה תפלת התשלומין גדרה כתתפלה שהוא בא להשלים.

ומדבריו אלו יש ללמוד דחיה אף לראיה הנוספת שהביא הרב הני"ל, ממי שמטילים תפילת מנחה של ע"ש בליל שבת, ותמה דאי נימא דהוא בא להתפלל את תפלת המנחה שהחסי מ"ט הוא מתפלל של שבת והרי הוא צריך להתפלל של חול שהוא החסיר. ואנו במאמרונו כבר עמדנו בתימה זו, ובארנו בדבריו המג"א הני"ל מבואר הישוב לקושיא זו, דהטעם שהוא מתפלל של שבת משום שהיום מחייבו בכך ולא מחמת שהתחייב בכך. ומה שיש להקשה דהרי אין מתפלל י"ח ברכות שהוא התחייב בהם שנתהוה, וי"ל כפי שהביא המג"א הני"ל את דברי הטור דאף בשבת הוא מחוייב להתפלל י"ח ברכות אלא רק שחז"ל לא אטרחוהו, וא"כ אף בזה י"ל דאעפ"י שהוא בא להשלים של מנחה והוא מחוייב להתפלל י"ח ברכות, מ"מ כיון שהוא מתפלל אותם בשבת רבנן לא אטרחוהו.

והראיה הנוספת שהביא ממה שמצינו דהמשלים מנחה של שבת במוצ"ש הוא מתפלל של חול, הנה במאמרונו הבאנו שקושיא זו לפוס ריהטא היא קושיא גדולה, אלא שכתב כבר בתוס' שהתקשו בקושיא זו, דהדוסי' בברכות תבנו בשם רבינו יהודה "וא"ת והלא הוא מתפלל יותר ממה שהוא חייב להתפלל שלא היה לו להתפלל כי אם ז' ברכות והוא מתפלל י"ח, בכך אין לחוש שגם בשבת היה דין שיתפלל כל י"ח רק שהצרכוים מנתי תטרחו", וחזוין בליל ר"י דס"ל דגדר החיוב של התפלת תשלומין זהו חיוב של תפלה הראשונה, ולא להקשה לו מ"מ צריך להתפלל י"ח ברכות בתשלומין של שבת, ור"י יישב דאף בתפלת שבת עיקר החיוב הוא להתפלל י"ח ברכות, אלא רק שבתשבת לא הטיחוהו, אכן כאשר הוא מתפלל תפלה זו בחול הוא צריך להתפלל את כל ה"ח ברכות.

ובמה שהביא ראיא מחידושו של הרדב"ז דמי שצריך להשלים תפלת ערבית הוא יכול להתפלל ט"ץ בתפלת שחרית, ובתפלת החזרה הוא גם יצא יד"ח לתשלומין וגם הוא יוציא את מי שאינו בקי, והקשה שתי קושיות, דקושיא ראשונה הקשה דכיון דהוא משלטי את כל ערבית הרי שאינו חייב כלל בקדושה ויכעד הוא יכול לומר קדושה, אולם לענ"ד קושיא זו מצוה תבאר, דהרב הני"ל האריך להוכיח במאמרו בראיות ברורות שעיקר החובה של הקדושה חלה ממחמת הציבור, וא"ל הובה על כל דחיה, וא"כ לא קשיא מלי, דאף בכל של צ"ע שמתפלל אין הש"ץ עצמו חייב בקדושה, אלא כיון שאביו מלי, של הציבור חל עליו החיוב של הציבור לומר קדושה, וא"כ אף שא"ץ הו מתחייב מחמת הציבור לומר קדושה, ואי"ל תלוי כלל בגדר התפלה שהוא בעצמו יוצא יד"ח, ששהיבו בעצמו אינו בא מכח תפלת עצמו, וא"ל מכח הציבור.

ולענין הקושיא השניה שהקשה בדיעב' יתכן שהוא ויתפל תפילת ערבית והוא יוציא את הרבים יד"ח בתפלת שחרית, יפה כיון בקושיא זו וכבר קדמו בתימה זו החיד"א בברכ"י (סי' גר), ולשונו הובה היא "הוי וישבין ואחד אבל שניאים עמינן ז' ואחד שנה שמקש, נראה פשוט דהשמות יוכל לפטור בברכת בורא נפשות רבות לאוכל פירות והווקקתי לזה יען ראיתי אחד חכם היה מסתפק ביומן דעל מברך לשתייה וזה לאכילה אפשר דלא מפקיל ליה, ואני אומר דשמות השמות וטעה, וכי מה סבא דלא מפקיל ליה, ואין צורך ראיות לזה רק להפסי דעתו אזכיר שתיים הנה הלא אאריך. חידא, אף דאריך (לעיל אות א) משתו הרדב"ז סימן שס"א שיוצא בחזרה דשחרית לתשלומי ערבית, והרי הוא חד גבאר שמכיון בתפלה אחת יצא לשחרית ושמות ושתי שמות ניהוו ומוציא שחרית לשאנתי כח יאחזי פתק ידי ערבית, ודכיון דשבת תפלת אחת היא, היא העולה בשביל שנים, וה"ה בזה שמכרך אשתיה דשפיר נפיק אותו שאכל, דשם בורא נפשות רבות אחת היא עולה לכאן ולכאן, ע"כ"ל, הרי ששפתיו של הרב נקט ברור מללו דבתשלומיו הוא מתפלל ערבית ואינו מתפלל שחרית, ומי"מ נקט שאין כלל תימה בהם שהוא מוציא את הרבים יד"ח בתפלת שחרית, ועי"ש עוד בדברות קדשו של החיד"א שסב"ק הקדום עמד אף בקושיא הראשונה של הרב הני"ל, דכעת "והשתא ניחוי אין בנדון הרדב"ז בחזרה שחזור הש"ץ אומר סדר קדושה ומקרא דברות כהנים לפני הכהנים לפי מנהג ארץ הצבי וארץ מצרים אתריה דהרדב"ז, והיכי קאמרי דהרדב"ז ודעמייה דהחזרה עלתה לו לתשלומי ערבית, אלא בתפלת ערבית לילא קדושה וקריאת כהנים, ואין תעלה קדושה וקריאת כהנים לערבית אלא הוה הפסק, אלא מוכרח דכיון דקדושה וקריאת כהנים שייכי לחזרה ולהוציא את שאינו בקי לא אפתק לו את בתפלת ערבית תפלת קדושה וכיוצא, דהוא מכוין לצאת לתפלת ערבית מה שהוא צריך, ואין היתה לחזרה". אכן בכל דבריו אלו מתבארים כמה ידידושים גדולים אשר יש צורך לעמוד בהם ולבאדם, אך אכמ"ל, ועי' בספר החשוב שם מ"ח

מכתבים ותגובות

"שומע ומשמיע" (סי' לה) שהרחיב את היריעה בענינים אלו, והאריך לבאר ולדון בדבריו של החיד"א.

ולענין הראיה הראשונה שהביא מהדין שמצינו דתשלומין של ערבית זהו רק עד ד' שעות שזוהו עיקר הזמן של שחרית, באמת זהו ראיא גדולה, וכמאמרונו הבאנו שהרשב"א כבר עמד בזה, דהבאנו את דברי הרשב"א שביאר דלישאנא דאמרין בגמי מתפלל שחרית שתיים זהו בדיוקא, ולכן הוא צריך להתפלל דיוקא בזמן של שחרית, ובפשטו כוונתו לסברא הני"ל דתפלת התשלומין גדרה כתפלת שחרית, ולכן הוא צריך להתפלל בזמן של שחרית, אכן מ"מ אף שדעת הרשב"א היא כן, מ"מ בארנו דיש מן הראשונים שחולקים על דבריו, ולשיטתם יש לב

דיכול לומר קדושה אחר התפלה עם ציבור אחד וסגי בכך, ואי' לעולם יכול לסמוך על קדושה של מנחה, ועי' דקדושה של שחרית לעצמה וקדושה של מנחה לעצמה, וכפי שכתב הרב בעל המאמר הג"ל, ואי' למה באמת יכול לענות קדושה של מוסף באמצע תפלת שחרית, ולכאורה משמע מזה כמש"כ, דאך חובת ענייה אין כאן, מ"מ יכול לענות, ואף שהדרים מחודשים דבאמצע שחרית יכול לומר קדושה של מוסף, ויש לזון.

מרכזי קרליבך - ירושלים

גבליון מס' 43 במדור ביני עמודי כתב הרב לפרש ברש"י גבי יחיד המתפלל דעם ציבור דוקא יש דין שאומרים קדושה ביחיד משום שאז איכא מחיוב לומר קדושה, וק' לרש"י שסובר דין דין פורס על שמע להוציא מי שלא שמע ברכו קדיש וקדושה, ואפי' אם נאמר דעל ברכו וקדיש יש ג"כ מחיוב דהיינו ברכת ק"ש הוא המחייב לומר ברכו דהאי קאי ע"ז והמחייב לקדיש הוא ג"כ על מה שהקדיש קאי, אמנם זה דוחק לומר דכל דין זה איירי שהיה בציבור בשעת המחייב ולא שמע קדיש וברכו דהא בפטשות איירי שלא שמע כל השלשה האלה וזה מוזר, שהיה כעת המחייב של כל אלו ולא שמע מאיזה סיבה גם קדיש וגם ברכו, אלא בפטשות איירי שלא היה שם כלל וכן מבואר בסי' ס"ט מסתימת דין זה ולא הוזכר כלל שצריך דוקא להיות מחייב ע"ז, וגם הדיוק מרא שהזכיר רש"י מתפלל עם הציבור, ל"ק כ"כ דרש"י, בא לפרש הגמ' דאיירי במי שלא התפלל בעת שהציבור מתפלל שיכול להתחיל להתפלל עם הציבור אע"פ שלא יגיע לקדושה עם הציבור א"כ הגמ' איירי באופן כזה שמתפלל עם הציבור וע"פ פי רש"י כן.

אמנם לריטב"א נראה דהא הריטב"א פי' הדין של פורס על שמע כמו הגאונים שם במשנה דמגילה כ"ג ע"ג ולא כרש"י שיכול להוציא מי שלא שמע קדושה, א"כ לדידהי יכול להיות דבלא מחייב אין דין של אמירת קדושה וכו' לכן פי' הריטב"א שמתפלל עם הציבור דאז יש מחייב.

ב.ק. - ירושלים

תגובת העורך:

לא זכיתי להבין הערות, שהרי רש"י פירש (מגילה כג ע"ב) לשון פורסין על שמע, דהיינו בני אדם שבאו בבית הכנסת ביחיד משום שאז איכא מחיוב לומר קדיש וברכו צריך עשרה, עכ"ל. והיינו דפשוט שעיקר המחייב הוא הצטרפות היחיד לציבור, אמנם, אז הוא "מתחייב" משאי"כ הכי מיירי שהתפללו מניין אז כל אחד ביחיד, ועתה נגספרו יחד, "רצונם" לענות על דבר שבקדושה, בזה לכונ' מצטרפין, ועומד אחד ואומר קדיש וברכו וכו'. וכל זה אינו שייך כלל לביאור הראשונים בדעת רש"י, שפירשו בדבריו דגם לרב הונא בעינן עשרה, וגם הוא ס"ל דכל דבר שבקדושה לא הוי פחות מ', ואין אז ענין לקדושה.

ואת אותה קדושה שאחר כתביו במאמר הג"ל סמך מצאתי לדעת הרמ"א שברכיה שט"ס נפל ברש"י מלשון פסקי יר"י (שדרכו להעתיק לשונות רש"י על הסדר) ודיבדורו זה כתב "יחיד שלא מתפלל עם הציבור", עיי"ש. ובכ"ז אנו סמכין על דברי אותם הראשונים שלא רק שלא תקנו לשונו אלא שהוסיפו וחדשו מלשונו הג"ל ככל הג"ל.

אכן נראה דכוונת מהרש"ק הוא דיסוד עניית קדושה עם הציבור אינו בעניית אמן בעלמא, אלא יש בכך שיתוף עם הציבור בתפלתם, ואי' עניית קדושה חשיב כמתפלל תפלת המנחה, והוה שכתב דמאחר דכבר התפלל מעריב ועשאו לילה שוב אינו יכול להתפלל תפלת מנחה, כי קדושה דמנחה היא חלק מתפלת המנחה, [כלל דאף אז תלמי בחקירת המ"א סי' ק"ח סק"י] אם אפשר להתפלל מנחה אחר ערבית, וייעושי' במציאת השקל.

ברם באר"ח סי' ק"ט הובא פלוגתת הגאונים בדין מי שעומד בתפלה אחר שאמר מחיה המותים, ושומע את הציבור בקדושה דסידרא, דדעת הגאונים שעונה עמהם, ודעת הרשב"א דאינו עונה עמהם, כיון דקדושה דסידרא וקדושה תפלה ב' מיני קדושות הן, דקדושה דסידרא אינו אלא סיפור דברים היאך המלאכין מקדישין, וכתב הרמ"א דמ"מ מי שעומד בשחרית ושומע את הציבור במוסף עונין קדושה, עונה עמהן, ולפי דשם קדושה אחת היא.

אשר לכאורה משמע מזה קדושה של שחרית וקדושה של מוסף שם קדושה אחת היא, וה"ה במי שעומד ומתפלל מוסף ושומע הציבור מתפללין מנחה עדנה עמהן, דקדושה אחת היא, אשר לכאורה צ"ע שהרי כל קדושה קובעת שם לעצמה, וצ"ל דהתם לא מיירי מהלכות חובת הענייה, אלא התם מיירי מהלכות היתר ענייה, ובזה י"ל דחלות הקדושה של שחרית ושל מוסף ב' שנות קדושות ניהו, ומ"מ שפיר יכול לומר עמהן קדושה, כיון דענין הקדושה אחת היא.

והנה במ"ב סי' צ' סק"ל בשם הצ"ח דהמתפלל תפלת מוסף עם הציבור שמתפללין שחרית הוי תפלה בציבור, אכן באמת אינו מוסכם, דדעת המ"א בסי' רל"ז סק"ג דאף המעלה של תפלה בשעה שהציבור מתפללין אין כאן, ולענין צירוף של שחרית ומנחה דעת המ"א שם שאינה תפלה בציבור, ודעת הט"ז שם סק"ד דחשיב תפלה בשעה שהציבור מתפללין, ודעת הפמ"ג דהוי תפלה בציבור ממש.

בבאר יצחק אר"ח סי' כ' העיר בשיטת המ"א הג"ל דהמתפלל תפלת מוסף אין מצטרף עם ציבור שמתפללין תפלת שחרית, כי ב' שמות תפלה ניהו, והקשה ממה שכתב ברש"ע זי' דמי שעומד בתפלת שחרית אחר מחיה המתים והציבור אומרים קדושה דמוספין יכול לומר עמהן דשם קדושה אחת היא, וכתב דצ"ל דתפלת מוסף ותפלת שחרית ב' תפלות חלוקות המה, אך הקדושה אחת היא.

ונמצא, דאף למה שכתב המ"א עצמו דהמתפלל תפלת מנחה אינו מצטרף עם ציבור המתפללין תפלת ערבית, [ובבאר יצחק עצמו הביא שם דברי המ"א, והלא בזה שם תפלה אחת היא לכל פרטיה ודקדוקיה, ועכ"ז דעת המ"א שאין מצטרפין, ואשר ע"כ דדעת המ"א דשם תפלת שחרית ומנחה וערבית שמות חלוקין של תפלה ניהו, ואילו קדושה דשחרית וקדושה דמוספין שם קדושה אחת היא, והוא ברוך.

אלא לדלאורה לדבריו הבאר יצחק שהבין דכל מה שיכול לענות קדושה, הוא לפי דבאמת שם קדושה אחת היא לשניהם, אי"כ צ"ע למה אמרו בש"ס דאם לא יספיק לענות קדושה עם הציבור לא יתפלל עמהן, הרי מבואר בפוסקים

רק בתורת חלק מהציבור, עוד יקשה דמי שענה כבר דגם בזה כ' המ"א דיכול להתפלל ולא לענות עם הציבור, דאטו לא יתחייב שוב כמה שנצטרף לציבור, ואטו עם נצטרפו עשרה ששמעו קדושה ויבואו להתפלל לא יתחייבו בחזרת הש"ץ בקדושה.

ונלעז"ל ליישב התמיה בדברי המ"א, דהנה אף אי נימא דהיא חובת הציבור מ"מ אין כל חובת הציבור מעכבות שלא יתפלל עתה [ועלה כידו תפלת ציבור], וכמו באמן דהאל הקדוש ושומע תפלה לשרע, וכן שאר עניית אמינם דקדיש דמשמע דעיקר המעכבו היא עניית איש"ר, אלא דיש חובות ענייה דענייתן מעלה גדולה הן שע"ז מעכבות הן אותו מלהתפלל וחי המ"א דכיון דכבר קיים מעלתן וענה עליהם שוב עיקר חיוב ענייתן אינו מעכבו וא"ש.

יהודה לוי - רמת בית שמש

חובת היחיד בעניית קדושה מחמת הצטרפותו עם הציבור ובענין קדושה של שחרית ולא מוסף אם ב' שמות קדושה ניהו

ראיתי מאמרו הנפלא של הר"ה ר' יהודה הלל שליט"א, שהאר"ך בטוב טעם בענין חובת הענייה של קדיש וקדושה, שאין זה חובת ענייה בלבד, אלא עיקרו רק מכח הצטרפותו עם הציבור, באופן דאם באמת אינו בא להצטרף עם הציבור, דאף עדיקר חובת קדושה גזר מנח הצטרפותו עם הציבור, מ"מ החפצא דקדושה יכול לומר אח"כ וגם ביחיד להך מ"ד, ומה שצריך לומר קדושה עם הציבור בשחרית, ולא סגי כמה שישמע על קדושה שיאמר במנחה, ע"כ הוא לפי דקדושת חלוקות, וקדושה של תפלת שחרית לעצמה, וקדושה של תפלת מנחה לעצמה, ונמצא דכל מה שאינו צריך לענות עם הציבור שלו קדושה, הוא רק אם עינה או אם כבר ענה קדושה של תפלה זו, כי קדושה של שחרית לעצמה, וקדושה של מוסף לעצמה, ושל מנחה לעצמה.

והנה מהרש"ט' שעל ידי שנצטרף עם הציבור חייל עליו חובה לומר קדושה, אך ההפצא דקדושה אינו צריך לומר עם הציבור הזה, כמו שהוכיחו לזה הפוסקים מסוגיית הש"ס, דלמ"ד דיחיד אומר קדושה אין צריך לומר עם הציבור, וע"כ דאף עדיקר חובת קדושה גזר מנח הצטרפותו עם הציבור, מ"מ החפצא דקדושה יכול לומר אח"כ וגם ביחיד להך מ"ד, ומה שצריך לומר קדושה עם הציבור בשחרית, ולא סגי כמה שישמע על קדושה שיאמר במנחה, ע"כ הוא לפי דקדושת חלוקות, וקדושה של תפלת שחרית לעצמה, וקדושה של תפלת מנחה לעצמה, ונמצא דכל מה שאינו צריך לענות עם הציבור שלו קדושה, הוא רק אם עינה או אם כבר ענה קדושה של תפלה זו, כי קדושה של שחרית לעצמה, וקדושה של מוסף לעצמה, ושל מנחה לעצמה.

והנה מהרש"ט' בהאלף לך שלמה י' צ"ד כתב דמי שכבר התחיל תפלת ערבית אינו יכול לענות קדושה עם הציבור המתפללים תפלת מנחה, דכיון

שכבר התחיל ערבית ועשאו לילה היאך יאמר קדושה, אבל אכן יכול לענות

עיי"ש, והראיתי להנמיך עליו ממה שהכריח במגן גבורים י' רל"ז ס"ב דמדברי

הראשונים [שכתבו דאין חזרת הש"ץ וקדושה בערבית לפי דהוי רשות] הרי

דאפשר לומר קדושה בלילה.

דהוי כיהודה ששוחה יותר משיעור שחיה, נמצא לפי"ז דלא נקטין כדברי שבלי הלקט שייגע עד ברכיו בכריעה ולא היתה הגיוסא עד ברכיו ולפי"ז מדברי שבלי הלקט אין הכרע שנהגה לכרוע בברכים, אשר על כן מכל הני טעמי תירצי שפיר ליישב מנהגו שלא לכרוע בברכיו.

מייכאל כהניאן - נוה יעקב

גבליון הקודם במדור עיון הלכה האריך הגאון ר' משה ששון בחיוב תשלומין, ובתו"ד הק' על דין הפר"ח שבפשע והתפלל במקום שראוי ליספק בצואה, שקיל' שחזור ס"ס ע"ו, וכ' ע"ז מ"ב בשם פר"ח שאין להו תשלומין כיון שפשע, והרב הג"ל רצה לדון שלדעת המחבר יש תשלומין וכמו לענין אם נתעסק בעסקיו ועי"כ שחך תפלתו אע"פ שפשע בכך שנתעסק קודם התפלה בכ"ז יש לזה תשלומין וכן לענין שיבור שקיל שיש להו תשלומין עי"ש.

ולפי"ז נסתרו דברי המ"ב שפוסק כשרע' לענין ב' הג"ל שיש תשלומין ופסק כפר"ח, ולארי יש לחלק [ולעצם הדין עיי"ש בדבריו, אך לענין הקושיא הג"ל יש לחלק לענין] דאף שבעסק קודם התפלה וכן בשיכור דהוא פושע, אך לענין הפסד תפלתו אין הוא פושע, אלא דהוא פושע בעצם מה שנתעסק קודם התפלה, אך עצם הפסד התפלה הוא באונס ששכח ואף דגזרו חז"ל לא להתעסק כדי לא לשכוח, אך ס"ס עבר ע"ז לפושע, וזה עצם התפלה שכת, אך בנידון דהפר"ח דפשע בזה גופא שהפסיד התפלה שנתפלל במקום חשש צואה ועי"ז תפלתו תועבה אי"כ נמצא שפשע לענין הפסד התפלה גופא, ולכן שפיר אין לזה תשלומין, ודר"ק בזה.

שמעון בן יגאי - רוממה

על מה שהביא ידידי הרב יהודה הלל בבניי עמודי להוכיח דקדושה חובת הציבור היא, והק' ע"ז ממ"א ס"ק ג' דאם עונא או עינה קדושה במקום אחר יכול להתפלל אף שלא עינה עם הציבור, ואי נימא דהיא חובת הציבור ולא חובת ענייה בעלמא מה מהניא דיענה או ענה הא מ"מ לא מקיים חובתו דמצטרף לציבור ואינו עונה עמהם.

והנה יש להוכיח כדבריו ממ"א עצמו דס"ל דהוא חובת הציבור, דהמשך דבריו

דקדיש אין לו קצבה ואפשר דמעלינו ואילך אי"ל להמתין, ואי נימא דדעת

המ"א דאין הקדיש מחובת הציבור אלא דכל אח"כ חובת עניית הקדישים

אי"כ מה שייכות יותר יש למתפלל לקדישים דעיקר התקנה, דלגבי ידידה שאינו

קדיש בתקנת התפלה הוי קדיש דעלמא, ומוכח דגם למ"א חובתו בעניית

הקדיש הוא בהצטרפות לציבור ועי"ז מחוייב בעניית המחוייבות לציבור וזה

שחילק בין קדיש דמנחה לקדיש דמנחה, ומעתה נחזקתה הקושיא בדברי

המ"א דלכאזי נסתרו דברי המ"א מניה וביה.

ורצה הרב יהודה הלל ליישב דחובת הציבור אינה דחייבין בתורת ציבורי אלא

דכיון דנחשטפו וזה ציבור שוב נתחייב כל יחיד בחובות הג"ל דהוא ציבורי יכול

לקיימו גם לאח"כ בציבור אחר. והנה מלבד שהוא מחודש מאוד בסברא

דבפשוטו חובת הציבור היא חובה המוטלת על הציבור וכל יחיד מחוייב בה

הערות והארות המשך מעמ' י"ג

דהרי לפי הגר"א ושו"ר שהביא כאן הביאור"ל יש מקום להקשות למה בהחסיר הבדלה (כשאין לו כוס) ושאלה צריך לחזור, הרי חתם הברכה כראוי, ולשיי האלה הולך אחרי התחמיה, וכל דאי מוכרחים לומר דיש כאן אין בפגעי' להוסיף אלו ההזכרות מלבד דין הברכה, ואי' צדקו ודאי דברי הפמ"ג דאין לדמות כלל דין השלמת הבדלה ושאלה בשומע תפלה לכל חסרון בעיקרי הברכות וצ"ע רב.

גבדר הדין של דחית התפלה כדי לענות דבר שבקדושה

הנה בדין זה שלא יתחיל להתפלל אם לא יספיק לענות לדבר שבקדושה עם הציבור, בפשטות ביאור הדין הוא דעדיף לענות לדבר שבקדושה מלהתפלל יחד עם הציבור.

ולכאורה הדברים צ"ב היכן מצינו שחמור דבר שבקדושה שהוא תקנ"ח לאומרו בציבור יותר מתפלה בציבור עצמה, ויותר כך בדברי הרמ"א וכי עניית אמן דהאל הקדוש ודשומע תפלה חמיר ועדיף מתפלה בציבור. ואדברנה מצינו שיטות, וכן נפסק בסי' צ' סעיף ט"ז שצריך לזכ' ד' מיל לתפלה בציבור, מה שלא מצינו חיוב כזה לגבי עניית דבר שבקדושה.

והיה מקום להשיב דהכי כיון שאמר המחיל עם הציבור לא חשיב ליה כלל תפלה בציבור ולכן יתומן מלהתפלל עד שיענה לכל הדבשבי"ק, זאת מעלת תפלה בציבור הוא הפסיד בלא"ה.

אך בביאור"ל ממתקב גם במאריך בתפלתו ויודע שלא יספיק לענות לקדושה אם יכול להתחיל אפי' ממש ביחד עם הציבור, ומבואר שיש צד דחיתו עניית דבשבי"ק אפי' מתפלל ציבור גמורה.

וגם להצד השני של הביאור"ל משמע שוראי יש כאן מעלת תפלה בציבור במתחיל אחרי הציבור, כגון לענין ללכת לזה מיל לאחריו וד' מילין לפניו, ומ"מ עניית דבשבי"ק עדיף מניה, להתחיל שמוע"י אחר הציבור אינה תפלת ציבור גמורה כי יתומן ויתפלל ביחידאי' אח"כ, והוא צ"ב כמבואר.

עוד צ"ב משם במב' סק"א דיכול לצאת מידן לביהכ"נ וא"כ לא להתחיל מיד להתפלל ואינו צריך להמתין כלל, וקו היה בזה ודאי יפסיד עניית כל הדברים שבקדושה [ואדברנה עכשיו גם איחסר לו מעלת תפלה בציבור כל שהיא, ונמצא

קיומך נמאן ונמאן].

והנראה מוכרח לבאר בזה דיסוד דין זה אינו כלל מצד עדיפותו של עניית דבר שבקדושה על פני תפלה בציבור, אלא הוא כעין מה שמצינו בסי' צ' ס"י שלא יתחיל להתפלל בביהכ"נ קודם הציבור, והוא מזה שניטא כממזול בתפלת הציבור ולכן אם יצא חוץ לביהכ"נס ויתפלל שם ביחידיות לית לן בה.

והי' הכא עיקר הדין הוא שלא יעמיד את עצמו מראש במצב שמפקיע עצמו להדיא מלענות דבר שבקדושה עם הציבור, שלא יהי' נראה כממזול להדיא דבר, וכמוציא את עצמו מכלל הציבור המקדשים את השת"ת.

ובזה מבואר לכל הענין דנאסר להתחיל לקדושה במקום ובזמן שגורם שלא יספיק להצטרף ולענות עם הציבור לקדושה, דבזה עשה הרי הוא כפוש מלקדש שמו ית' בציבור, ובזה מבואר היטב הגידון של הביאור"ל במאריך, דאפי' אם מתחיל תפלה בלחש עם הציבור, ס"ס נמצא שפורש מקדושו כמב' בציבור, וזהו תמור ממעלת תפלה בציבור.

ולפי"ז מתבאר דעיקר תפלת ציבור ודאי עדיפא מעניית דבשבי"ק ונפק"מ אם יש לפנינו ב' מקומות, מקום א' שיש בו רק תפלת ציבור ללא דבשבי"ק ומקום

אחר שיש לו רק ענית דבשבי"ק ללא תפלת ציבור, ודאי ילך להתפלל בציבור

וכמו שהצינו לזה מעריך לילך מיל לפניו, ודר"ק.

ובזה מבואר נמי דודאי אם רוצה להתפלל בחוץ אין בזה שום ירעותא של פורש מלענות עם הציבור, שזה שייך רק אם הוא נמצא באותו מקום שהציבור מתפלל [אמנם יפסיד מעלות וגדולת דתפלת ציבור ועניית דבשבי"ק, אך אין

בזה שום איסור].

אמינם יש להקשות אי"כ מה מניא אם כבר ענה לקדושה הרי ס"ס עכשיו

נמצא פורש מן הציבור. והנראה לומר דאין אז דין כלפי הציבור שנראה

לציבור כאילו הוא פורש מהם, אלא דין בהנהגת האדם מצד תפלתו של

היה ירום לעצמו להגיע למצב שבו הוא נמנע מלהצטרף לציבור בהקדישם את

שמו ית', ולפי"ז מובן דאם כבר קיי אנו ענין קדושה בציבור שוב לא נקרא

שפרש מלענות שהרי כבר נצטרף פעם א' לקדושו שמו בציבור ולא חייב

יותר מזה, וה"ה להיפך אם יודע שיהיה לו אפשרות לומר קדושה אין זה פורש

מקדושה עם הציבור, ודר"ק.

גבריאל שווב - רמת שלמה

בדין אונס מחמת טרדת מומן לענין תשלומין

סימן ק"ח סעיף ח' במשנ"ב ס"ק כ"ז כתב בשם החיי' אדם, דמה שכתוב בשו"ע דאם הפסיד מהתפלל מחמת שהיה טורד בצוות גמנונו שלא יבוא לידי הפסד, חשוב אונס שיש לו תשלומין, ה"ה אם עבר זמן התפלה מחמת

שהיה טרוד לקנות ולמכור חסורתו, נמי חשוב לאונס. ובחיי אדם הוכיח

כן מהראיתו שהביא התרומות הקדוש לדון אף שכתוב בשו"ע שהוא מתה"ד.

ולכאורה לפי מה שהביא בביאור הלכה ד"ה וכן בשם הפמ"ג לחשוש לדעת

העולם המייד שסובר דאם אין הוא הויאק נקרא פושע, ולכן תתפלל ויתנה,

וזהו הא"ר חולק על הג"ר וסובר דגם בזה שחייב שונג, והוכחותו מדמהי

התרומות הדשן ראיא מאבדה לו אבידה, דאמרין בריש אלו מגלחין דאם

מפני זה לא גילח מקרי אונס, רק דלא מוכחא מילתא, משמע דאף במקום

שאין בורר ההיזק, דמי לאונס.

משמע לכאורה דטרוד להביא חסורו הוא יותר פשוט לקראתו אונס, מאין

בגמ' תענית (ז) תחיה"מ לצדיקים ולא לרשעים (ועי"ש ברש"י דהיינו רשעי ערלים, ואמנם מצינו דאף מליי כיריבית אינם זוכים לתחיה"מ וכן הכופרים בתחיה"מ ועיין זמנ"ח דף תשובה פ"ג ה"ן, אך עיין ביבע"ץ שם שכ' דבאמת אף הרשעים קיימים בתחיה"מ אלא שהצדיקים לחיי עולם ואלה לדראון עולם עיי"ש), נמצא הדכל תלוי בידי אדם לפי מעשיו בעוה"ז יזכה לתחיה"מ לעוה"ב, דוגמתה לראש שבעצמים מה שנדוה בה סם חיים או סם מות (אב"ש ז') והנהגה זו ישו אף לענין ירידת גשמים דלפי מנשה בנ"א זוכים לגשמים כפי שאמרה תורה בפר' והיה אם שמוע וגו' ודר"ק.

אמר מוריד ולא סיים כיצד סיים

שמעתי בשם א' מגדולי ת"ח שליט"א שנסתפק באמרו בימות הגשמים מוריד וכונתו היתה לסיים הטל ונזכר מיד האם יסיים מיד הגשם שזה עיקר אוזכרה לומר הגשם או שיחזור לראש ואומר מוריד מוריד הגשם, ונמצא לכאז שתובית מוריד שאמר היתה לבטלה, והנה במב' (ס"ק י"א) כ' דמ"מ לכתחילה נהגין בכל המקומות לומר משיב הרוח בהזכרה בימות הגשמים עי"ש, ולכאז היה נראה דכ"ז לכתחילה בלא טעה אבל בדיעבד בטעה לא יחזור לומר משיב הרוח.

ולכאז ל"ל לפשוט הספק ממשכ" המב' (סי' קי"ז ס"ק ט"ו) גבי מי ששכח מטר בברכת השנים ונזכר אחר שאמר כשנים הטובות שהדין הוא שאומר היכן שזנזך, אך יחזור ואומר "ברוך שנתנו, כדי שיהיה מעין חתימה סמוך לחתימה, אך סיים המב"ב וטוב יותר שיתחיל ותן לו ומטר ויגמור כסדר עכ"ז. הרי מפורש שלא חש המב"ב כלפילות היתבות כיון שחזר מן הדין ופשוט.

בסיבת הטעם שלא מתחילים להזכיר משה"ד בליל יו"ט

כ' המב"ב (שם סק"ב) ראויה היה מן הדין להתחיל להזכיר מיד בליל יו"ט האחרון אלא לפי שבתפילת ערבית אין כל העם בביהכ"נ וכו' ויעשו אגודות אגודות עכ"ל, קצת יש להעיר דהנה בהל' שבת (סי' רס"ח ס"ק וסי' ע"ר) משמע דכולם היו באים לתפילת מעריב ובשכיל המאחרים תקנו ברכת מעין שבע, וא"א במה מדליקין בשבת חוה"מ לפי שאין מאחרין כ"כ לפי שאין עושין בהם מלא' עיי"ש ואף כאן מדובר על יו"ט אחרון לפי עושים בו מלא'. וביתור' יל"ע דהנה איתא בשו"ע (סי' קל"ג) וז"ל בשבת ויו"ט א"א ברכו אחר קדיש בתרא, הגה אפי' במקום שהנהגו לאומרו בימות החול וכו' מ"מ בשבת ויו"ט אין לאמרו דהכל באין לביהכ"נ קודם ברוך עכ"ל, ועי' כ"ז דהבאים לביהכ"נ באים קודם ברוך ויש שלא באלו כאלו ועצב"ל למה מתחייבם בהם וצ"ב.

האם נכון להגביה קולו בתפילת לחש להזכיר משה"ד וכיצב"ב

כ' הגה"ל (ד"ה אסור) וז"ל ועד עוד דמדמל זכור את העצה שזכר במג"א שהש"ץ יזכיר בתוך התפילה בקול משיב הרוח משמע דס"ל דאין נכון לעשות כן, ומ"מ משמע מדברי הח"א דלדיעבד מהני עצה זו וכו' עכ"ל ובירושלמי (נברא"ש תענית פ"ח סי' ב' הביא רמב"מ סק"ב) משמע ג"כ אין לעשות כל ש"כ הטעם דאין מוכיזין בשחרית מפני שאסור להזכיר גשם עד שיכריז הש"ץ או השמש בקול רם קודם התפילה וזה א"א להכריז בשחרית מפני שחייב לסמוך גאולה לתפילה, ולא הזכירה העצה שכיריז השמש בתפילתו בלחש.

ומיהו לא נתבאר הטעם דאין להכריז אוהא אם משום שאן דרך ארץ להכריז בתפילה כמבואר בעירוה"ש (שם) וז"ה דינים והנהגות מהחז"א' שהעיר לאחד שהגביה קולו שאין זה ד"א בתפילה. או"ד דלא יועיל עצה זו לכל העם שיש שכבר יאמרו שכבר אין חרמי המיתם אלו יועיל להם אכזרית הש"ץ ואדברא היי' סבורים שטעו במה שלא הזכירו משיב הרוח ויבואו לחזור על תפילתם. ובאמת בשאר מקומות בדין עשו שאמרו מוריד הטל לפי שאסתי לא להכריז על משיב הרוח, ויבואו לדי ברכה לבטלה, ועי' עדיף שלא יכריז הש"ץ או השמש בתפילתם בלחש.

ומיהו אם הכריז א' מציבויש שלא מדעת אין הציבור נזקקים לו כמפורש בשו"ע (סי' ב' ובמב' (סק"ד) שכ' דהגם שאסור לעשות כן מ"מ מותרים הוטומעים להזכיר אם נצטים אבל א"צ לחזור עיי"ש ויל"ד האמר מהו גדרי שמש ומהו גדרי גבאי לענין זה ובפרט כשיש כמה גבאים ואמכ"ל

אברהם שקלאר

שו"ת מהגר"ח קניבסקי שליט"א

שאלה: כתב המב"ב (סי' קי"ח ס"ק ט"ז) שיש שטעה ולא אמר ענינו וגמור רפואתי אינו חוזר ודוקא שסיים אמר ברוך אתה ה' אבל אם נזכר קודם שחתם אפי' אם אמר ברוך אתה והואיל ולא אמר השם חוזר ואומר ענינו וגם חתימה ואח"כ חוזר ואומר ברכת רפאנו ע"ל, לכאז משמע שתלוי בהזכרת השם ואי"כ למה לא חיישי' למה שכבר אמר רפאנו י, שנמצא שהזכיר שיש לבטלה.

תשובה: עיקר הקפיידא הוא על חתימת הברכה ואין בזה אכזרת שיש לבטלה לפי שבקש על רפואה, ול"ד לגמי בנדרים שתיתקו שלא יאמר לה' קרבן אלא קרבן לה

